

Fratelli tutti

Encycliek van paus Franciscus
over broederschap en sociale vriendschap

DE GEAUTORISEERDE NEDERLANDSE VERTALING

Kerkelijke Documentatie 2021 NR.1
Uitgave van het Secretariaat Rooms-Katholiek Kerkgenootschap

KERKELIJKE DOCUMENTATIE

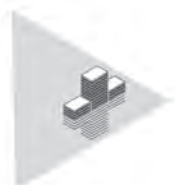
2021 / NUMMER 1

ENCYCLIEK

FRATELLI TUTTI
VAN DE HEILIGE VADER

FRANCISCUS
OVER BROEDERSCHAP
EN SOCIALE VRIENDSCHAP

Kerkelijke Documentatie is een uitgave van het
Secretariaat Rooms-Katholiek Kerkgenootschap

Colofon

Kerkelijke documentatie is een uitgave van de afdeling Pers & Communicatie van het Secretariaat van het Rooms-Katholiek Kerkgenootschap (SRKK).

© 2021 Liberia Editrice Vaticana/SRKK

Vertaling uit het Italiaans: drs. H.M.G. Kretzers

Eindredactie: drs. W. van den Dool. Vertaling onder auspiciën van de Doctrinaire Commissie namens de Nederlandse Bisschoppenconferentie.

Vormgeving omslag: Adveniat, coverfoto Ramon Mangold

Verdere vormgeving en druk: Libertas Pascal, Utrecht

Algehele samenstelling: A. Kruse MA, SRKK

ISBN: NUR 707

Prijs: € 15,00 (incl. porto, excl. behandelingskosten)

Deze uitgave kan worden besteld bij het bisdom van Breda:

Veemarkstraat 48, 4811 ZH Breda, e-mail: bestel@rkk.nl

Kerkelijke documentatie op internet: www.rkkerk.nl

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	7
Zonder grenzen	8
HOOFDSTUK EEN	
DE SCHADUWEN VAN EEN GESLOTEN WERELD	11
Dromen die in duigen vallen	11
<i>Het einde van het historisch bewustzijn</i>	13
Zonder een project voor allen	14
<i>Het wereldwijde weggooien</i>	15
<i>Mensenrechten die niet voldoende universeel zijn</i>	17
<i>Conflict en angst</i>	19
Globalisering en vooruitgang zonder een gemeenschappelijke koers	20
Pandemieën en andere gesels uit de geschiedenis	22
Zonder menselijke waardigheid aan de grenzen	24
De illusie van de communicatie	27
<i>Schaamteloze agressiviteit</i>	28
<i>Informatie zonder wijsheid</i>	29
Onderwerping en zelfverachting	30
Hoop	32
HOOFDSTUK TWEE	
EEN VREEMDELING OP DE WEG	33
<i>De achtergrond</i>	34
<i>De in de steek gelatene</i>	37
<i>Een geschiedenis die zich herhaalt</i>	39
<i>De personages</i>	40
<i>Opnieuw beginnen</i>	43
<i>De naaste zonder grenzen</i>	44
<i>Het verzoek van de vreemdeling</i>	46

HOOFDSTUK DRIE

EEN OPEN WERELD BEDENKEN EN CREËREN	48
Erboven uit	48
<i>De unieke waarde van de liefde</i>	50
De groeiende openheid van de liefde	51
<i>Open samenlevingen die allen integreren</i>	52
<i>Een ontoereikend begrip van universele liefde</i>	53
Een wereld van partners overstijgen	54
<i>Vrijheid, gelijkheid en broederschap</i>	55
Universele liefde die de mensen steunt	56
Het moreel goede bevorderen	58
<i>De waarde van de solidariteit</i>	59
De maatschappelijke functie van eigendom opnieuw bekijken	61
<i>Rechten zonder grenzen</i>	63
<i>Rechten van de volken</i>	64

HOOFDSTUK VIER

EEN HART DAT OPENSTAAT VOOR HEEL DE WERELD	67
De beperking van de grenzen	67
De wederzijdse gaven	69
<i>De vruchtbare uitwisseling</i>	71
<i>Een belangeloosheid die verwelkomt</i>	72
Lokaal en universeel	73
<i>De couleur locale</i>	74
<i>De universele horizon</i>	75
<i>Uit de eigen regio</i>	77

HOOFDSTUK VIJF

DE BESTE POLITIEK	79
Vormen van populisme en liberalisme	79
<i>Voor het volk of populistisch</i>	79
<i>Waarden en grenzen van de liberale visies</i>	82
De internationale macht	87
Een sociale en politieke naastenliefde	90

<i>De politiek die nodig is</i>	90
<i>De politieke liefde</i>	91
<i>De efficiënte liefde</i>	93
De activiteit van de politieke liefde	94
<i>De offers van de liefde</i>	95
<i>Een liefde die integreert en verenigt</i>	97
Meer vruchtbaarheid dan resultaten	98
HOOFDSTUK ZES	
DIALOOG EN SOCIALE VRIENDSCHAP	101
De sociale dialoog naar een nieuwe cultuur toe	101
<i>Samen bouwen</i>	103
<i>Het fundament van de consensus</i>	105
<i>Consensus en waarheid</i>	107
Een nieuwe cultuur	108
<i>De ontmoeting die cultuur is geworden</i>	109
<i>Het plezier om de ander te erkennen</i>	110
De vriendelijkheid terugwinnen	112
HOOFDSTUK ZEVEN	
WEGEN NAAR EEN NIEUWE ONTMOETING	114
Opnieuw beginnen vanuit de waarheid	114
De architectuur en het handwerk van de vrede	115
<i>Vooraf de minsten</i>	119
De waarde en de betekenis van de vergeving	120
<i>Het onvermijdelijke conflict</i>	120
<i>De legitieme strijd en de vergeving</i>	122
<i>De ware overwinning</i>	123
De herinnering	124
<i>Vergeven zonder te vergeten</i>	126
Oorlog en doodstraf	128
<i>De onrechtvaardigheid van de oorlog</i>	128
<i>De doodstraf</i>	132

HOOFDSTUK ACHT	
RELIGIES TEN DIENSTE VAN DE BROEDERSCHAP IN DE WERELD	137
Het diepste fundament	137
<i>De christelijke identiteit</i>	140
Religie en geweld	142
<i>Oproep</i>	144
<i>Gebed tot de Schepper</i>	148
<i>Christelijk oecumenisch gebed</i>	149

INLEIDING

1. “*Fratelli tutti*” schreef de heilige Franciscus van Assisi. Met die woorden richtte hij zich tot al de broeders en zusters en stelde hij hun een manier van leven voor die doortrokken was van de smaak van het evangelie. Van zijn raadgevingen wil ik er één naar voren brengen, waarin hij ons uitnodigt tot een liefde die de grenzen van de geografie en de ruimte overstijgt. Hierin noemt hij diegene zalig die de ander “evenveel” bemint, “wanneer hij ver van hem vandaan is, als wanneer hij bij hem was”.² In enkele eenvoudige woorden legde hij het wezen uit van een open broederschap, die het mogelijk maakt om elke persoon te erkennen, te waarderen en lief te hebben ongeacht de fysieke nabijheid, ongeacht de plaats in de wereld waar hij geboren is of woont.

2. Deze heilige van de broederlijke liefde, van de eenvoud en de vreugde, die mij heeft geïnspireerd tot het schrijven van de encycliek *Laudato si'*, motiveert mij nu opnieuw om deze nieuwe encycliek te wijden aan de broederschap en de sociale vriendschap. De heilige Franciscus, die zich een vriend van de zon, de zee en de wind voelde, wist zich immers nog meer verbonden met hen die van hetzelfde vlees als hij waren. Overal zaaide hij vrede en vergezelde hij de armen, de in de steek gelatenen, de zieken, de verschoffelingen, de minsten.

1 *Vermaningen*, 6, FF 155.

2 *Ibid.*, 25: FF 175.

Zonder grenzen

3. Er is een episode in zijn leven die ons zijn grenzeloze hart laat zien, dat in staat is de afstanden als gevolg van afkomst, nationaliteit, kleur of godsdienst te overstijgen. Dat is zijn bezoek aan sultan Malik-al-Kamil in Egypte, een bezoek dat voor hem een grote inspanning met zich meebracht vanwege zijn armoede, de weinige middelen die hij bezat, de afstand en het verschil in taal, cultuur en godsdienst. Die reis op dat historisch ogenblik dat getekend was door de kruistochten, liet nog meer de grootheid van de liefde zien die hij wilde beleven in zijn verlangen om allen te omhelzen. De trouw aan zijn Heer was evenredig aan zijn liefde voor zijn broeders en zusters. Zonder de moeilijkheden en de gevaren te negeren ging de heilige Franciscus de sultan ontmoeten met dezelfde houding als hij van zijn leerlingen verlangde: dat zij - zonder hun identiteit te verloochenen - “te midden van de Saracenen of andere niet-gelovigen [...] niet twisten of disputeren, maar aan ieder menselijk schepsel onderworpen zijn uit liefde voor God”.³ In die context was het een buitengewoon verzoek. Het raakt ons hoe achthonderd jaar geleden Franciscus aanbeval iedere vorm van agressie of twist te vermijden en ook een nederige en broederlijke “onderwerping” te beleven, ook ten overstaan van hen die niet hun geloof deelden.

4. Hij voerde geen dialectisch gevecht om een leer op te dringen, maar deelde de liefde van God mee. Hij had begrepen dat “God liefde is; wie in de liefde blijft, in God blijft en God blijft in hem” (1 Joh. 4, 16). Op deze wijze was hij een vruchtbare vader die de droom van een broederlijke samenleving heeft gewekt, omdat “alleen een mens die ermee instemt om andere mensen in hun eigen beweging te benaderen, niet om hen in de zijne te houden, maar om hen te helpen meer zichzelf te zijn, werkelijk een vader wordt”.⁴ In die wereld vol wachttorens en verdedigingsmuren maakten de steden bloedige oorlogen tussen machtige families mee, terwijl de ellendige gebieden van de buitengesloten periferieën groeiden. Daar ontving Franciscus in zichzelf de ware vrede, bevrijdde hij zich van ieder

3 De heilige Franciscus van Assisi, *Regula non bullata*, 16, 3.6: FF 42-43.

4 Eloi Leclerc, O.F.M., *Exilio y ternura*, ed. Marova, Madrid 1987, 205.

verlangen over de ander te heersen, werd hij een van de geringsten en trachtte hij in harmonie met allen te leven. Aan hem danken wij de motivatie voor deze bladzijden.

5. Kwesties die verband houden met broederschap en sociale vriendschap maakten altijd al deel uit van mijn zorgen. De laatste jaren heb ik meermaals en op verschillende plaatsen hiernaar verwezen. In deze encycliek heb ik veel van die bijdragen verzameld en ze in een bredere context van reflectie willen plaatsen. Terwijl ik bij het schrijven van *Laudato si'* een bron van inspiratie vond in mijn broeder Bartholomeüs, de orthodoxe patriarch die zeer krachtig de zorg voor de schepping naar voren heeft gebracht, heb ik mij in dit geval in het bijzonder gestimuleerd gevoeld door de Grootimam Ahmad Al-Tayyeb, die ik in Abu Dhabi heb ontmoet om eraan te herinneren dat God “alle mensen heeft geschapen met gelijke rechten, gelijke plichten en een gelijke waardigheid en hen heeft geroepen om samen te leven als broeders en zusters onder elkaar”.⁵ Het betrof hier niet louter een diplomatieke geste, maar een reflectie die tot stand kwam in dialoog, en een gezamenlijke inzet. Deze encycliek verzamelt en ontwikkelt grote thema's die in dat document, dat wij samen hebben ondertekend, uiteengezet worden. En hierin heb ik ook in mijn woorden talrijke documenten en brieven opgenomen die ik van zeer veel mensen en groepen uit heel de wereld heb ontvangen.

6. De volgende bladzijden willen geen samenvatting zijn van de leer over de broederlijke liefde, maar blijven stilstaan bij haar universele dimensie, bij haar openheid voor allen. Ik bied deze sociale encycliek aan als een nederige bijdrage tot reflectie, opdat wij ten overstaan van de verschillende huidige manieren om de ander te elimineren of te negeren in staat zijn te reageren met een nieuwe droom van broederschap en sociale vriendschap, die zich niet beperkt tot woorden. Alhoewel ik haar geschreven heb vanuit mijn christelijke overtuigingen, die mij bezielen en voeden, heb ik geprobeerd het zo te doen dat de reflectie zich opent voor een dialoog met alle mensen van goede wil.

5 Document over de broederschap onder de mensen voor de wereldvrede en een gemeenschappelijke samenleving, Abu Dhabi (4 februari 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 februari 2019, p. 6.

7. Juist toen ik deze brief aan het schrijven was, brak onverwacht de Covid-19 pandemie uit, die onze valse zekerheden aan het licht bracht. Naast de diverse antwoorden die de verschillende landen hebben gegeven, is het onvermogen om samen te werken gebleken. Ondanks dat men hyperverbonden is, heeft er een fragmentatie plaatsgevonden die het moeilijker heeft gemaakt om de problemen op te lossen die ons allen aangaan. Als iemand denkt dat het alleen maar erom ging datgene wat wij al deden, beter te laten functioneren, of dat de enige boodschap is dat wij de reeds bestaande systemen en regels moeten verbeteren, dan miskent hij de realiteit.

8. Ik wens van harte dat wij in deze tijd die ons gegeven is om te leven, door erkenning van de waardigheid van iedere menselijke persoon onder allen opnieuw een mondiaal streven naar broederlijkheid kunnen doen ontstaan. Onder allen: “Dat is een zeer mooi geheim om van te dromen en van ons leven een mooi avontuur te maken. Niemand kan het leven onder ogen zien vanuit een isolement [...]. Er is behoefte aan een gemeenschap die ons ondersteunt, die ons helpt en waarin wij elkaar helpen vooruit te kijken. Hoe belangrijk is het samen te dromen! [...] Alleen loopt men gevaar fata morgana's te hebben, waardoor men ziet wat er niet is; dromen komen samen tot stand”.⁶ Wij dromen als één mensheid, als reisgenoten van hetzelfde menselijke vlees, als kinderen van dezelfde aarde, die ons allen herbergt, ieder met de rijkdom van zijn geloof of van zijn overtuigingen, ieder met zijn eigen stem, allen broeders en zusters!

6 Toespraak bij de oecumenische en interreligieuze ontmoeting met de jongeren, Skopje - Noord-Macedonië (7 mei 2019): *L'Osservatore Romano*, 9 mei 2019, p. 9.

HOOFDSTUK EEN

DE SCHADUWEN VAN EEN GESLOTEN WERELD

9. Zonder de pretentie te willen hebben een uitputtende analyse te geven of alle aspecten van de werkelijkheid waarin wij leven, in overweging te nemen, stel ik slechts voor aandacht te schenken aan enkele tendensen van de huidige wereld die de ontwikkeling van universele broederschap belemmeren.

Dromen die in duigen vallen

10. Decennia lang leek het dat de wereld van zoveel oorlogen en mislukkingen had geleerd en langzamerhand op weg was naar verschillende vormen van integratie. Bijvoorbeeld heeft zich de droom ontwikkeld van een verenigd Europa, dat in staat is gemeenschappelijke wortels te ontdekken en te genieten van de diversiteit die erin huist. Wij herinneren aan “de stellige overtuiging van de stichters van de Europese eenheid, die een toekomst wensten die was gegrondvest op het vermogen samen te werken om verdeeldheid te overwinnen en de vrede en de gemeenschap tussen alle volkeren van het continent te bevorderen”.⁷ Evenzo is het streven naar een Latijns-Amerikaans integratie versterkt en werden enkele stappen gezet. In andere landen en streken zijn er pogingen tot verzoening en toenadering geweest die vruchten hebben afgeworpen, en andere leken veelbelovend.

⁷ Toespraak tot het Europese parlement, Straatsburg (25 november 2014): AAS 106 (2014), 996.

11. Maar de geschiedenis laat tekenen van achteruitgang zien. Anachronistische conflicten waarvan men dacht dat men die had overwonnen, ontbranden; er ontstaan opnieuw gesloten, verbitterde, rancuneuze en agressieve vormen van nationalisme. Een idee van de eenheid van het volk en de natie die doordrenkt is van verschillende ideologieën, schept in verschillende landen nieuwe vormen van egoïsme en verlies van sociaal gevoel, die gemaskeerd worden door een vermeende verdediging van de nationale belangen. En dit herinnert ons eraan dat “iedere generatie zich de strijd en de verworvenheden van de vorige generaties eigen moet maken en ze naar nog hogere doelen moet voeren. Dat is de weg. Het welzijn wordt evenals liefde, gerechtigheid en solidariteit, niet eens en voor altijd bereikt; zij moeten elke dag veroverd worden. Het is niet mogelijk zich tevreden te stellen met hetgeen in het verleden al verworven is, en stil te blijven staan en hiervan te genieten, alsof deze toestand ons ervoor de ogen zou doen sluiten dat veel van onze broeders en zusters nog te lijden hebben onder situaties van ongerechtigheid die aan ons allen vragen stellen”.⁸

12. “De opening naar de wereld” is een uitdrukking die de economie en het geldwezen zich tegenwoordig eigen hebben gemaakt. Deze verwijst uitsluitend naar het openstellen voor buitenlandse belangen of naar de vrijheid van economische machten om in alle landen onbelemmerd of zonder complicaties te investeren. Lokale conflicten en onverschilligheid ten opzichte van het algemeen welzijn worden door de globale economie geïnstrumentaliseerd om één cultureel model op te dringen. Die cultuur verenigt de wereld, maar verdeelt personen en naties, omdat “de steeds meer geglobaliseerde samenleving ons tot burens maakt, maar niet tot broeders en zusters”.⁹ Wij zijn meer dan ooit alleen in deze gestandaardiseerde wereld, die de individuele belangen bevoorrecht en de gemeenschappelijke dimensie van het bestaan verzwakt. De markten nemen veel meer toe, waar de mensen de rol van consument en toeschouwer vervullen. De opmars van dit globalisme bevordert gewoonlijk de identiteit van de

8 Ontmoeting met de autoriteiten, de burgermaatschappij en het corps diplomatique, Santiago de Chile (16 januari 2018): AAS 110 (2018), 256.

9 Benedictus XVI, encycliek *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 1: AAS 101 (2009), 655.

sterksten, die zichzelf beschermen, maar tracht de identiteit van de zwakste en armste streken te doen verdwijnen waardoor ze kwetsbaarder en afhankelijker worden. Zo wordt de politiek steeds zwakker tegenover de transnationale economieën, die het “*divide et impera*” toepassen.

Het einde van het historisch bewustzijn

13. Om dezelfde reden wordt ook een verlies van historisch besef bevorderd, dat een verdere desintegratie veroorzaakt. Er is in de cultuur een opmars van een soort “deconstructionisme”, waarbij de menselijke vrijheid pretendeert alles vanaf nul op te bouwen. Alleen de behoefte om onbegrensd te consumeren en de accentuering van vele vormen van individualisme zonder inhoud blijven overeind. In deze context staat een advies dat ik aan jongeren gaf: “Als iemand jullie een voorstel doet en jullie zegt de geschiedenis te negeren, de schat van de ouderen niet te koesteren, alles wat voorbij is, te verachten en alleen maar naar de toekomst te kijken die hij je aanbiedt, is dat dan misschien niet een gemakkelijke manier om jullie te lokken met zijn voorstel om jullie alleen maar te laten doen wat hij jullie zegt? Die persoon heeft het nodig dat jullie leeg, ontworteld, wantrouwig ten opzichte van alles zijn, zodat jullie alleen maar zijn beloften kunnen vertrouwen en je aan zijn plannen kunnen onderwerpen. Zo werken ideologieën van verschillende kleuren die alles wat anders is, vernietigen (of deconstrueren) en zo zonder tegenstand kunnen domineren. Daartoe hebben ze jongeren nodig die de geschiedenis verachten, de geestelijke en menselijke rijkdom afwijzen die door de generaties heen is doorgegeven, die alles wat aan hen is voorafgegaan, negeren”.¹⁰

14. Het zijn de nieuwe vormen van culturele kolonisatie. Laten wij niet vergeten dat “de volken die van hun eigen traditie vervreemden en door de manie om te imiteren, opgelegd geweld, een onvergeeflijke nonchalance of apathie het verdragen dat men hun de ziel uitrukt, tegelijk met hun

10 Postsyn. apost. exhort. *Christus vivit* (25 maart 2019), 181.

geestelijke fysionomie ook hun morele consistentie en uiteindelijk hun ideologische, economische en politieke onafhankelijkheid verliezen”.¹¹ Een efficiënte manier om het historisch bewustzijn, het kritisch denken, de inzet voor de gerechtigheid en de trajecten voor integratie te laten verdwijnen is de betekenis van grote woorden uit te hollen of te verdraaien. Wat betekenen tegenwoordig sommige uitdrukkingen zoals democratie, vrijheid, gerechtigheid, eenheid? Zij zijn gemanipuleerd en misvormd om ze als instrumenten te gebruiken van overheersing, als benamingen zonder inhoud die kunnen dienen om welke actie dan ook te rechtvaardigen.

Zonder een project voor allen

15. De beste manier om te heersen en onbegrensd verder te gaan is wanhoop te zaaien en een voortdurend wantrouwen te wekken, onder het mom van de verdediging van enkele waarden. Tegenwoordig gebruikt men in veel landen het politieke mechanisme van prikkelen, verergeren en polariseren. Op verschillende wijzen ontkent men anderen het recht te bestaan en te denken en daartoe neemt men zijn toevlucht ertoe hen belachelijk te maken, verdenkingen tegen hen te insinueren, hen te omsingelen. Men accepteert hun aandeel in de waarheid en hun waarden niet en op deze wijze verarmt de samenleving en wordt zij gereduceerd tot de arrogantie van de sterkste. Politiek is zo niet meer een gezonde discussie over projecten op de lange termijn voor de ontwikkeling van allen en van het gemeenschappelijk welzijn, maar biedt alleen nog vluchtige marketingrecepten, die in de vernietiging van de ander het meest doeltreffende middel vinden. In dit kleingeestige spel van diskwalificaties wordt het debat gemanipuleerd om het in een staat van controverse en tegenstelling te houden.

16. Hoe is het in deze botsing van belangen, die allen tegenover allen plaatst, waar overwinnen een synoniem wordt van vernietigen, mogelijk het hoofd op te richten om de naaste te herkennen of naast degenen te

11 Kard. Raúl Silva Henríquez, S.D.B., Homilie bij het Te Deum in Santiago de Chile (18 september 1974).

gaan staan die onderweg zijn gevallen? Een project met grote doelen voor de ontwikkeling van heel de mensheid klinkt tegenwoordig als waanzin. De afstanden tussen ons worden groter en de moeilijke en langzame weg naar een verenigde en rechtvaardigere wereld ondergaat een nieuwe en drastische terugslag.

17. De zorg op zich nemen voor de wereld die ons omgeeft en ondersteunt, betekent de zorg voor onszelf op ons nemen. Maar wij hebben het nodig een “wij” te worden dat woont in het gemeenschappelijke huis. Deze zorg interesseert de economische machten niet, die behoefte hebben aan snelle inkomsten. Vaak wordt de stemmen die zich verheffen ter verdediging van het milieu, het zwijgen opgelegd of worden zij belachelijk gemaakt, waarbij met de mantel van rationaliteit wordt bedekt wat alleen maar particuliere belangen zijn. In deze holle, op het onmiddellijke gerichte, cultuur zonder gemeenschappelijk project die wij aan het voortbrengen zijn, “is het te voorzien dat men geconfronteerd met de uitputting van sommige hulpbronnen een gunstig scenario creëert voor nieuwe oorlogen, die worden gemaskeerd met nobele claims”.¹²

Het wereldwijde weggooien

18. Bepaalde delen van de mensheid lijken opgeofferd te kunnen worden ten voordele van een selectie die de voorrang geeft aan een categorie mensen die wel waardig bevonden worden om onbegrensd te leven. In wezen “worden de mensen niet meer ervaren als een primaire waarde die gerespecteerd en beschermd moet worden, vooral als ze arm en gehandicapt zijn, als “ze nog niet nuttig zijn” - zoals de ongebornen kinderen -, of “als ze niet meer nuttig zijn” - zoals de ouderen. Wij zijn ongevoelig geworden voor iedere vorm van verspilling, te beginnen met die van voedsel, die een van de meest afkeuringswaardige is”.¹³

12 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 57: AAS 107 (2015), 869.

13 Toespraak tot het bij de Heilige Stoel geaccrediteerde corps diplomatique (11 januari 2016): AAS 108 (2016), 120.

19. Het gebrek aan kinderen, dat een vergrijzing van de bevolking veroorzaakt, samen met het in een smartelijke eenzaamheid achterlaten van oudere mensen, bevestigt impliciet dat alles eindigt met ons, dat alleen onze individuele belangen tellen. Zo “worden niet alleen voedsel en overtollige goederen, maar vaak ook mensen afgedankt”.¹⁴ Wij hebben gezien wat er op bepaalde plaatsen van de wereld vanwege het coronavirus met ouderen is gebeurd. Zij hoefden niet zo te sterven. Maar iets dergelijks was feitelijk al gebeurd door hittegolven en in andere omstandigheden: zij werden op een wrede wijze weggegooid. Wij realiseren ons niet dat het isoleren van ouderen en hen overlaten aan de zorg van anderen zonder adequate en zorgzame begeleiding van de familie de familie zelf verminkt en verarmt. Bovendien berooft dit uiteindelijk de jongeren van het noodzakelijke contact met hun wortels en met een wijsheid die de jeugd nooit alleen kan bereiken.

20. Deze afwijzing manifesteert zich op veel manieren, zoals in de obsessie om de arbeidskosten te reduceren zonder dat men zich de ernstige gevolgen realiseert die dit met zich meebrengt, omdat de werkeloosheid die wordt veroorzaakt, als direct effect heeft dat de grenzen van armoede worden uitgebreid.¹⁵ De afwijzing neemt bovendien verwerpelijke vormen aan waarvan wij dachten dat die overwonnen waren, zoals racisme, dat zich verbergt en steeds weer opduikt. De uitingen van racisme vervullen ons opnieuw met schaamte, omdat ze laten zien dat de vermeende vooruitgang van de maatschappij niet zo reëel is en niet eens en voor altijd verzekerd is.

21. Er zijn economische regels die effectief zijn gebleken voor de groei, maar niet even effectief voor de integrale menselijke ontwikkeling.¹⁶ De rijkdom is toegenomen, maar zonder gelijkheid, en wat er dus gebeurt is dat er “nieuwe armoede ontstaat”.¹⁷ Wanneer men zegt dat de moderne

14 Toespraak tot het bij de Heilige Stoel geaccrediteerde corps diplomatique (13 januari 2014): AAS 106 (2014), 83-84.

15 Vgl. toespraak tot de Stichting “Centessimus annus pro Pontifice” (25 mei 2013): *Insegnamenti*, I, 1 (2013), 238.

16 Vgl. de heilige Paulus VI, encycl. *Populorum progressio* (26 maart 1967): AAS 59 (1967), 264.

17 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 22: AAS 101 (2009), 657.

wereld de armoede heeft doen afnemen, doet men dat door haar te meten met de criteria van andere tijden, die niet kunnen worden vergeleken met de huidige realiteit. In andere tijden werd bijvoorbeeld geen toegang hebben tot elektrische energie niet beschouwd als een teken van armoede en was het geen oorzaak van ernstig ongemak. Armoede wordt altijd geanalyseerd en verstaan in de context van de reële mogelijkheden van een concreet historisch moment.

Mensenrechten die niet voldoende universeel zijn

22. Vaak constateert men dat de mensenrechten in de praktijk niet voor iedereen gelijk zijn. Het respecteren van deze rechten “is een preliminaire voorwaarde voor de sociale en economische ontwikkeling van een land. Wanneer de waardigheid van de mens wordt gerespecteerd en zijn rechten worden erkend en gewaarborgd, bloeien ook de creativiteit en de vindingrijkheid en kan de menselijke persoonlijkheid zijn veelvuldige initiatieven ontplooien ten gunste van het algemeen welzijn”.¹⁸ Maar “wanneer men aandachtig onze hedendaagse samenlevingen observeert, komt men talrijke tegenstrijdigheden tegen die ons ertoe brengen ons af te vragen of de gelijke waardigheid van alle menselijke wezens, die 70 jaar geleden plechtig werd afgekondigd, onder alle omstandigheden werkelijk wordt erkend, gerespecteerd, beschermd en bevorderd. Tegenwoordig duren in de wereld talrijke vormen van ongerechtigheid voort, die worden gevoed door beperkte antropologische ideeën en door een op gewin gebaseerd economisch model dat niet aarzelt de mens uit te buiten, af te danken en zelfs te doden. Terwijl een gedeelte van de mensheid in weelde leeft, ziet een ander deel dat zijn waardigheid wordt miskend, veracht of met voeten wordt getreden en zijn fundamentele rechten worden genegeerd of geschonden”.¹⁹ Wat zegt dit over de gelijkheid van rechten die gebaseerd is op dezelfde menselijke waardigheid?

18 Toespraak tot de autoriteiten, Tirana - Albanië (21 september 2014): AAS (106) 2014, 773.

19 Boodschap aan de deelnemers aan de internationale conferentie “De mensenrechten in de hedendaagse wereld: verworvenheden, verzuim, ontzegging” (10 december 2018): *L'Osservatore Romano*, 10-11 december 2018, p. 8.

23. Evenzo weerspiegelt de organisatie van de samenlevingen in heel de wereld duidelijk bij lange na nog niet dat de vrouwen precies dezelfde waardigheid en identieke rechten hebben als de mannen. Sommige dingen worden met woorden bevestigd, maar de beslissingen en de realiteit schreeuwen een andere boodschap uit. Het is een feit dat “de vrouwen die leven in een situatie van uitsluiting, mishandeling en geweld, dubbel arm zijn, omdat zij vaak minder mogelijkheden hebben om hun rechten te verdedigen”.²⁰

24. Wij erkennen evenzeer dat “ondanks dat de internationale gemeenschap talrijke overeenkomsten heeft gesloten om een einde te maken aan slavernij in al haar vormen en verschillende strategieën geïnitieerd heeft om dit verschijnsel te bestrijden, tegenwoordig nog altijd miljoenen mensen – kinderen, mannen en vrouwen van alle leeftijden – worden beroofd van hun vrijheid en gedwongen worden te leven in omstandigheden die met slavernij vergelijkbaar zijn. [...] Vandaag de dag ligt, net als in het verleden, aan de wortel van slavernij een opvatting over de menselijke persoon die de mogelijkheid toelaat hem te behandelen als een object. [...] De menselijke persoon, geschapen naar Gods beeld en gelijkenis, wordt met geweld, bedrog of fysieke of psychologische dwang beroofd van zijn vrijheid, gecommercialiseerd, gereduceerd tot het eigendom van iemand; hij wordt behandeld als een middel en niet als een doel”. De criminele netwerken “maken handig gebruik van de moderne informatietechnologie om in ieder deel van de wereld jongeren en zeer jonge mensen te lokken”.²¹ De aberratie kent geen grenzen, wanneer vrouwen worden onderworpen, vervolgens gedwongen worden tot abortus. Een gruwel die zover gaat dat mensen ontvoerd worden met het doel hun organen te verkopen. Dat alles zorgt ervoor dat mensenhandel en andere vormen van slavernij een probleem op wereldniveau wordt, dat door de mensheid in haar geheel serieus genomen moet worden, omdat “evenals de criminele organisaties wereldwijde netwerken gebruiken om hun doelen te bereiken, evenzo de actie om dit verschijnsel te verslaan om een gemeenschappelijke en tevens

20 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 212; AAS 105 (2013), 1108.

21 *Boodschap voor de 48ste Wereldvrede dag 1 januari 2015* (8 december 2014), 3-4; AAS 107 (2015), 69-71.

wereldwijde krachtsinspanning vraagt van de kant van de verschillende actoren die de samenleving vormen”.²²

Conflict en angst

25. Oorlogen, aanslagen, vervolging op grond van ras of godsdienst en zeer veel gewelddadigheden tegen de menselijke waardigheid worden op verschillende wijzen beoordeeld al naar gelang ze min of meer van pas komen voor bepaalde, in wezen economische, belangen. Wat waar is, als het voor een machtig persoon goed uitkomt, houdt op waar te zijn, als het niet in zijn belang is. Deze situaties van geweld “nemen in veel streken van de wereld op een trieste wijze toe, en wel zo dat ze de trekken krijgen van wat men een “derde wereldoorlog in stukken” zou kunnen noemen”.²³

26. Dit hoeft niet te verbazen, als wij het gebrek aan horizonten zien die ons in staat stellen een eenheid te vormen, want in iedere oorlog is datgene wat verwoest wordt, “het project van broederschap zelf, dat staat geschreven in de roeping van de menselijke familie”, waardoor “iedere situatie van dreiging het wantrouwen en het in zichzelf gekeerd zijn voedt”.²⁴ Zo gaat onze wereld voort in een zinloze dichotomie met de pretentie “stabiliteit en vrede te garanderen op basis van een valse veiligheid, die wordt gedragen door een mentaliteit van angst en wantrouwen”.²⁵

27. Paradoxaal genoeg zijn er voorouderlijke angsten die nooit door de technologische vooruitgang zijn overwonnen; integendeel, zij hebben zich weten te verbergen en hebben achter nieuwe technologieën aan kracht weten te winnen. Ook nu nog is er achter de muren van de oude stad de afgrond, het gebied van het onbekende, de woestijn. Want daarvandaan komt, is niet betrouwbaar, omdat het niet bekend is, niet vertrouwd, niet

22 *Ibid.*, 5: AAS 107 (2015), 72.

23 *Boodschap voor de 49ste Wereldvrede dag 1 januari 2016* (8 december 2015), 1: *L'Osservatore Romano*, 8 december 2015), 2: AAS 108 (2016), 49.

24 *Boodschap voor de 53ste Wereldvrede dag 1 januari 2020* (8 december 2019), 1: *L'Osservatore Romano*, 13 december 2019, p. 8.

25 Toespraak over nucleaire wapens, Nagasaki - Japan (24 november 2019): *L'Osservatore Romano*, 25-26 november 2019, p. 6.

tot het dorp behoort. Het is het gebied van wat “barbaars” is, waartegen men zich tegen iedere prijs moet verdedigen. Dientengevolge worden er nieuwe barrières van zelfverdediging opgeworpen, zodat niet meer de wereld bestaat en alleen maar “mijn” wereld, en wel zo dat velen niet meer worden beschouwd als menselijke wezens met een onvervreembare waarheid en eenvoudigweg “die” worden. “De verleiding om een cultuur van muren te maken, muren op te trekken, muren in het hart, muren op aarde om deze ontmoeting met andere culturen, met andere mensen te verhinderen, komt weer boven. En wie een muur optrekt, wie een muur bouwt, zal uiteindelijk als slaaf eindigen binnen de muren die hij heeft gebouwd, zonder horizons. Want het ontbreekt hem aan dit anders zijn”.²⁶

28. De eenzaamheid, de angsten en de onzekerheid van zoveel mensen die zich door het systeem in de steek gelaten voelen, zorgen ervoor dat er een vruchtbaar terrein ontstaat voor de maffia. Deze dringen zich vaak op door middel van verschillende soorten hulp en door zich te presenteren als “beschermers” door middel van de vergeten mensen, terwijl zij hun eigen criminele belangen najagen. Er is een typisch maffiose pedagogie die met een valse gemeenschapsgeest banden van afhankelijkheid en onderwerping creëert waarvan het erg moeilijk is om los te komen.

Globalisering en vooruitgang zonder een gemeenschappelijke koers

29. Met de grootimam Ahmad Al-Tayyeb ontkennen wij niet de positieve ontwikkelingen die in de wetenschap, de technologie, de geneeskunde, de industrie en het welzijn hebben plaatsgevonden, vooral in de ontwikkelde landen. Desondanks “onderstrepen wij dat tegelijk met deze grote en gewaardeerde historische vooruitgang zich een verval van de ethiek voordoet die het internationale handelen beïnvloedt, en een verzwakking van de geestelijke waarden en van het verantwoordelijkheidsgevoel. Dit alles draagt bij aan de verspreiding van een algemeen gevoel van frustratie,

26 Toespraak tot professoren en studenten van het College “San Carlo” van Milaan (6 april) 2019: *L'Osservatore Romano*, 8-9 april 2019, p. 6.

eenzaamheid en wanhoop [...]. Er ontstaan spanningshaarden en wapens en munitie stapelen zich op, in een wereldsituatie die gedomineerd wordt door onzekerheid, desillusie en angst voor de toekomst en beheerst door kortzichtige economische belangen". Wij wijzen eveneens op "de hevige politieke crises, de ongerechtigheid en het gebrek aan een gelijke verdeling van de natuurlijke hulpbronnen. [...] Ten opzichte van deze crises die miljoenen kinderen, die toch al door armoede en honger tot menselijke skeletten gereduceerd zijn, van honger doen sterven, heerst er een onaanvaardbare internationale stilte".²⁷ Geconfronteerd met dit panorama treffen wij geen echt menselijke koers aan, ofschoon we worden aangetrokken door veel vormen van vooruitgang.

30. In de huidige wereld wordt het gevoelen tot eenzelfde mensheid te behoren zwakker, terwijl de droom om samen de gerechtigheid en de vrede op te bouwen een utopie van andere tijden lijkt. Wij zien hoe er een comfortabele, koude en geglobaliseerde onverschilligheid heerst, de dochter van een diepe desillusie die schuilt achter het bedrog van een illusie: geloven dat wij almachtig kunnen zijn en vergeten dat wij allen in hetzelfde schuitje zitten. Deze teleurstelling, die de grote broederlijke waarden achter zich laat, "leidt tot een soort cynisme. Dat is de verleiding die voor ons ligt, als wij deze weg van desillusie en bedrog gaan. [...] Isolement of zich opsluiten in zichzelf of eigen belangen zijn nooit de weg om opnieuw hoop te geven en een vernieuwing te bewerkstelligen, maar het is de nabijheid; het is de cultuur van de ontmoeting. Isolement, nee; nabijheid, ja. Een cultuur van het conflict, nee; een cultuur van de ontmoeting, ja".²⁸

31. In deze wereld die vaart zonder een gemeenschappelijke koers, ademt men een atmosfeer waarin "de afstand tussen de obsessie voor het eigen welzijn en het gedeelde geluk van de mensheid steeds groter lijkt te worden: men denkt zelfs dat er tussen het individu en de menselijke gemeenschap een echt schisma aan de gang is. [...] Want één ding is zich

27 Document over de broederschap onder de mensen voor wereldvrede en een gemeenschappelijke samenleving, Abu Dhabi (4 februari 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 februari 2019, p. 6.

28 Toespraak tot de wereld van de cultuur, Cagliari - Italië (22 september 2013): *L'Osservatore Romano*, 23-24 september 2013, p. 7.

gedwongen voelen samen te leven, een ander ding is de rijkdom en de schoonheid van de kiemen van gemeenschappelijk leven op prijs stellen die samen gezocht en gecultiveerd moeten worden”.²⁹ De technologie boekt voortdurend vooruitgang, maar “hoe mooi zou het zijn, als aan de groei van de wetenschappelijke en technologische vernieuwingen ook een steeds grotere maatschappelijke gelijkheid en inclusie zou beantwoorden! Hoe mooi zou het zijn, als wij, terwijl wij nieuwe verre planeten ontdekken, de behoeften zouden herontdekken van de broeder en de zuster, die om mij heen draaien!”³⁰

Pandemieën en andere gesels uit de geschiedenis

32. Een mondiale tragedie zoals de COVID-19 pandemie heeft voor een bepaalde tijd werkelijk het bewustzijn gewekt een wereldwijde gemeenschap te zijn die in hetzelfde schuitje zit, waar het kwaad van de een ten koste gaat van de ander. Wij werden eraan herinnerd dat niemand zich alleen kan redden, maar dat we onszelf alleen maar samen kunnen redden. Daarom heb ik gezegd dat “de storm onze kwetsbaarheid onmaskert en de valse en overbodige zekerheid bloot heeft gelegd waarmee wij onze agenda’s, onze projecten, onze gewoonten en prioriteiten hebben opgebouwd. [...] Met de storm zijn de maskers weggefallen van de stereotypen waarmee wij onze “ego’s”, die steeds bezorgd waren om het eigen beeld, maskeerden; en werd opnieuw die (gezegende) verbondenheid blootgelegd waaraan wij ons niet kunnen onttrekken: de verbondenheid van broeders en zusters te zijn”.³¹

33. De wereld evolueerde onverbbdelijk naar een economie die met gebruikmaking van de technologische vooruitgang de “menselijke kosten” probeerde te reduceren, en men wilde ons doen geloven dat de vrijheid van

29 *Humana communitas*. Brief aan de president van de Pauselijke Academie voor het Leven ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van haar instelling (6 januari 2019), 2.6: *L'Osservatore Romano*, 16 januari 2019, pp. 6-7.

30 Videoboodschap aan TED2017 van Vancouver (26 april 2017): *L'Osservatore Romano*, 27 april 2017, p. 7.

31 Bijzonder ogenblik van gebed in de tijd van de epidemie (27 maart 2020): *L'Osservatore Romano*, 29 maart 2020, p. 10.

de markt voldoende was om alles als zeker te kunnen beschouwen. Maar de harde en onverwachte klap van deze niet te controleren pandemie dwong ons noodzakelijkerwijs te denken aan mensen, aan allen, in plaats van aan het voordeel van enkelen. Vandaag kunnen wij erkennen dat “wij ons met dromen van pracht en praal hebben gevoed en uiteindelijk afleiding, geslotenheid en eenzaamheid hebben gegeten; wij hebben ons volgepropt met connecties en de smaak van de broederschap verloren. Wij hebben gezocht naar een snel en zeker resultaat en wij gaan gebukt onder ongeduld en onrust. Gevangen in de virtualiteit, hebben wij de smaak en het aroma van de werkelijkheid verloren”.³² Het verdriet, de onzekerheid, de vrees en het bewustzijn van de eigen grenzen die de pandemie heeft verwekt, doen een appel weerklinken om onze levensstijl, onze relaties, de organisatie van onze samenleving en vooral de zin van ons bestaan opnieuw te overdenken.

34. Als alles met elkaar in verband staat, is het moeilijk te denken dat deze wereldwijde ramp geen verband houdt met onze manier om naar de werkelijkheid te kijken, waarbij wij de pretentie hebben heer te zijn over ons eigen leven en alles wat bestaat. Ik wil niet zeggen dat het hier een goddelijke straf betreft. En evenmin zou het voldoende zijn om te zeggen dat de aan de natuur toegebrachte schade uiteindelijk rekenschap vraagt over ons machtsmisbruik. Het is de werkelijkheid zelf die zucht en in opstand komt. Mij schiet het bekende vers van de dichter Vergilius te binnen die de beklagenswaardige menselijke wederwaardigheden tot uitdrukking brengt.³³

35. Wij vergeten echter snel de lessen van de geschiedenis, “de lerares van het leven”.³⁴ Wanneer de crisis op het gebied van de gezondheid voorbij is, zou de slechtste reactie zijn te vervallen tot een nog koortsachtiger consumentisme en nieuwe vormen van egoïstische zelfbescherming. Moge de Hemel geven dat er uiteindelijk niet meer “de anderen” zijn, maar alleen

32 Homilie in de heilige mis, Skopje - Noord-Macedonië (7 mei 2019): *L'Osservatore Romano*, 8 mei 2019, p. 12.

33 *Aeneis*, I, 462: “Sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt”.

34 “Historia [...] magistra vitae” (M.T. Cicero, *De Oratore II*, 36).

een “wij”; dat het niet de zoveelste ernstige historische gebeurtenis is geweest waarvan wij niet in staat zijn geweest te leren; dat wij niet de ouderen vergeten die gestorven zijn door gebrek aan beademingsapparatuur, ten dele als een gevolg van gezondheidssystemen die jaar na jaar zijn ontmanteld; dat een zo groot verdriet niet nutteloos is, dat wij een sprong maken naar een nieuwe manier van leven en eens en voor altijd ontdekken dat elkaar nodig hebben en aan elkaar verschuldigd zijn, zodat de mensheid over de grenzen heen die wij hebben gecreëerd, herboren wordt met al de gezichten, al de handen en al de stemmen.

36. Als wij er niet in slagen de gedeelde hartstocht te hervinden voor een gemeenschap van saamhorigheid en solidariteit, waaraan wij tijd, inzet en goederen moeten besteden, zal de wereldwijde illusie die ons bedriegt, op een rampzalige wijze instorten en velen misselijk en leeg achterlaten. Bovendien zou men niet zo naïef moeten zijn te negeren dat “de obsessie van een op consumptie gerichte levensstijl, vooral wanneer alleen maar weinigen die kunnen voeren, slechts geweld en wederzijdse vernietiging teweeg zal brengen”.³⁵ Het “redde wie zich redden kan” zal snel veranderen in “allen tegen allen” en dat zal erger zijn dan een pandemie.

Zonder menselijke waardigheid aan de grenzen

37. Zowel door sommige populistische politieke regimes als vanuit liberale economische standpunten wordt beweerd dat het noodzakelijk is koste wat het kost de komst van migranten te vermijden. Tegelijkertijd betoogt men dat de hulp aan de arme landen beperkt moet worden, zodat ze een dieptepunt bereiken en besluiten bezuinigingsmaatregelen te treffen. Men realiseert zich niet dat achter deze abstracte, moeilijk vol te houden beweringen zoveel verscheurde levens schuilgaan. Velen zijn op de vlucht voor oorlog, vervolgingen, natuurrampen. Anderen zijn volkomen terecht “op zoek naar mogelijkheden voor zichzelf of voor hun familie. Zij

³⁵ Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 204; AAS 107 (2015), 928.

dromen van een betere toekomst en willen de voorwaarden scheppen om die te realiseren”.³⁶

38. Helaas worden anderen “aangetrokken door de westerse cultuur, die soms irrealistische verwachtingen koesteren die hen blootstellen aan zware teleurstellingen. Gewetenloze mensenhandelaren, vaak verbonden met drugs- en wapenkartels, buiten de zwakheid van de migranten uit, die onderweg maar al te vaak geconfronteerd worden met geweld, mensenhandel, psychologisch en zelfs fysiek misbruik en onbeschrijflijk leed”.³⁷ Zij die emigreren, “ervaren een scheiding van hun context van herkomst en vaak ook een culturele en religieuze ontworteling. De breuk treft ook de oorspronkelijke gemeenschappen die de krachtigste en meest ondernemende leden verliezen, en de gezinnen, in het bijzonder wanneer één van de ouders of beiden emigreren en daarbij hun kinderen achterlaten in het land van oorsprong”.³⁸ Dientengevolge “dient het recht om niet te emigreren, dat wil zeggen in staat te zijn om in eigen land te blijven, opnieuw bevestigd te worden”.³⁹

39. Daar komt nog bij dat “in sommige landen van aankomst de migratieverschijnselen onrust en angst oproepen, die vaak voor politieke doeleinden aangewakkerd en misbruikt worden. Zo verspreidt zich een xenofobe mentaliteit van zich afsluiten en op zichzelf terugtrekken”.⁴⁰ Migrant worden beschouwd als mensen die niet voldoende waardig zijn om als ieder ander deel te nemen aan het sociale leven, en men vergeet dat zij dezelfde intrinsieke waardigheid als iedereen bezitten. Daarom moeten zij “de hoofdrolspelers in de eigen bevrijding”⁴¹ zijn. Men zal nooit zeggen dat het geen mensen zijn, maar in de praktijk laat men met de besluiten en de wijze waarop ze behandeld worden, zien dat men hen als minder

36 Postsyn. apost. exhort. *Christus vivit* (25 maart 2019), 91.

37 *Ibid.*, 92.

38 *Ibid.*, 93.

39 Benedictus XVI, *Boodschap voor de 99ste Werelddag van de Migrant en de Vluchteling* (12 oktober 2012): AAS 104 (2012), 908.

40 Postsyn. apost. exhort. *Christus vivit* (25 maart 2019), 92.

41 Vgl. *Boodschap voor de 106de Werelddag van de Migrant en de Vluchteling 2020* (13 mei 2020): *L'Osservatore Romano*, 16 mei 2020, p. 8.

waardevol, minder belangrijk, minder menselijk beschouwt. Het is onaanvaardbaar dat christenen deze mentaliteit en houding delen door soms bepaalde politieke voorkeuren te laten prevaleren boven diepe overtuigingen van het eigen geloof: de onvervreembare waardigheid van iedere menselijke persoon ongeacht afkomst, huidskleur of religie, en de hoogste wet van de broederlijke liefde.

40. “De migraties vormen een basiselement van de toekomst van de wereld”.⁴² Maar vandaag hebben zij te lijden onder een “verlies van het broederlijke verantwoordelijkheidsgevoel waarop iedere burgerlijke samenleving is gegrondvest”.⁴³ Europa bijvoorbeeld loopt groot gevaar deze weg in te slaan. Echter, “geholpen door zijn groot cultureel en religieus erfgoed, [heeft] het de instrumenten om de centrale plaats van de menselijke persoon te beschermen en het juiste evenwicht te vinden tussen de dubbele morele plicht de rechten van de eigen burgers te beschermen en de bijstand en de opvang van de migranten te waarborgen”.⁴⁴

41. Ik begrijp dat sommige mensen twijfels of angsten hebben ten aanzien van migranten. Ik versta dat als een aspect van een natuurlijk instinct tot zelfverdediging. Maar het is ook waar dat een persoon en een volk alleen vruchtbaar zijn, als ze op een creatieve wijze openheid voor anderen in zichzelf weten te integreren. Ik nodig ertoe uit om verder te gaan dan deze primaire reacties, omdat “het probleem is dat [deze] onze manier van denken en handelen zodanig bepalen dat wij onverdraagzaam, gesloten, misschien zonder het zelf te merken, ook racistisch worden. En zo ontnemt de angst ons het verlangen en de mogelijkheid om de ander te ontmoeten”.⁴⁵

42 Toespraak tot het bij de Heilige Stoel geaccrediteerde corps diplomatique (11 januari 2016): AAS 108 (2016), 124.

43 Toespraak tot het bij de Heilige Stoel geaccrediteerde corps diplomatique (13 januari 2014): AAS 106 (2014), 84.

44 Toespraak tot het bij de Heilige Stoel geaccrediteerde corps diplomatique (11 januari 2016): AAS 108 (2016), 123.

45 *Boodschap voor de 105de Werelddag van de Migrant en de Vluchteling* (27 mei 2019): *L'Osservatore Romano*, 27-28 mei 2019, p. 8.

De illusie van de communicatie

42. Terwijl gesloten en onverdraagzame houdingen die ons van anderen isoleren toenemen, worden, paradoxaal genoeg, de afstanden verkleind of verdwijnen ze in die mate het recht op intimiteit wegvalt. Alles wordt een soort schouwspel dat bespied, bekeken kan worden, en het leven wordt blootgesteld aan een voortdurende controle. In de digitale communicatie wil men alles laten zien en ieder individu wordt een voorwerp van blikken die, vaak anoniem, doorzoeken, uitkleden en onthullen. Het respect voor de ander brokkelt af en ik kan, zelfs als ik hem afwijs, negeren en op afstand houd, zonder enige schaamte in zijn leven tot het uiterste binnendringen.

43. Anderzijds vormen de digitale campagnes van haat en vernietiging niet - zoals sommigen ons zouden willen doen geloven - de beste vorm van wederzijdse hulp, maar louter samenwerkingsverbanden tegen een vijand. "Digitale media kunnen" veeleer "mensen blootstellen aan het gevaar van afhankelijkheid, isolement en voortschrijdend verlies van contact met de concrete werkelijkheid, waardoor de ontwikkeling van authentieke intermenselijke relaties belemmerd wordt".⁴⁶ Er is behoefte aan fysieke gebaren, gezichtsuitdrukkingen, stiltes, lichaamstaal en zelfs geur, het trillen van handen, roodheid, zweet, omdat dat alles spreekt en deel uitmaakt van de menselijke communicatie. Digitale relaties die de moeite om een vriendschap te cultiveren, een stabiele wederkerigheid en ook een overeenstemming die met de tijd rijpt, overbodig maken, hebben de schijn van sociabiliteit. Zij vormen niet echt een "wij", maar verbergen en versterken gewoonlijk hetzelfde individualisme dat tot uitdrukking komt in xenofobie en de verachting van de zwakken. De digitale verbinding is niet voldoende om bruggen te slaan, is niet in staat de mensheid te verenigen.

46 Postsyn. apost. exhort. *Christus vivit* (25 maart 2019), 88.

Schaamteloze agressiviteit

44. Juist terwijl mensen hun eigen consumptieve en comfortabele isolement verdedigen, kiezen zij ervoor zich voortdurend en obsessief te binden. Dit bevordert de verspreiding van ongewone vormen van agressiviteit, beledigingen, mishandelingen, krenkingen, felle kritiek die de figuur van de ander tot de grond toe afbreekt met een tomeloosheid die niet zou kunnen bestaan in een fysiek contact, omdat wij uiteindelijk elkaar allemaal zouden vernietigen. Sociale agressie vindt in mobieltjes en computers een ongeëvenaarde verspreidingsruimte.

45. Dat heeft het mogelijk gemaakt dat de ideologieën iedere schaamte lieten vallen. Wat men tot weinig jaren geleden van niemand kon zeggen zonder het risico te lopen het respect van de hele wereld te verliezen, kan vandaag zelfs door sommige politieke autoriteiten op de grofste manier worden geuit en ongestraft blijven. Men mag niet negeren dat “er in de digitale wereld reusachtige economische belangen in het spel zijn, die in staat zijn even subtiele als indringende vormen van controle te verwezenlijken en zo mechanismen in het leven roepen om de gewetens en het democratische proces te manipuleren. Het functioneren van veel platforms bevordert uiteindelijk vaak de ontmoeting tussen personen die op dezelfde manier denken en belemmeren zo een confrontatie tussen de verschillen. Deze gesloten circuits vergemakkelijken de verspreiding van onjuiste informatie en berichten en wakkeren zo vooroordelen en haat aan”.⁴⁷

46. Het is noodzakelijk te erkennen dat de vormen van fanatisme die ertoe leiden de ander te vernietigen, ook beoefend worden door religieuze personen, christenen niet uitgesloten, die “deel uit kunnen maken van netwerken met verbaal geweld via internet en de verschillende platvormen of ruimtes voor digitale communicatie. Zelfs in katholieke media kunnen grenzen worden overschreden, wordt kwaadsprekerij en laster getolereerd en lijkt iedere ethiek en respect voor de goede naam van anderen

47 *Ibid.*, 89.

uitgesloten te zijn.⁴⁸ Wat voor bijdrage levert men door zo te doen aan de broederschap die de gemeenschappelijke Vader ons voorhoudt?

Informatie zonder wijsheid

47. Ware wijsheid veronderstelt een ontmoeting met de werkelijkheid. Maar tegenwoordig kan men alles produceren, verbergen, veranderen. Dat zorgt ervoor dat een directe ontmoeting met de grenzen van de werkelijkheid ondraaglijk wordt. Als gevolg daarvan wordt een “selectiemechanisme” toegepast en ontstaat de gewoonte om wat mij bevalt, onmiddellijk te scheiden van wat mij niet bevalt, de aantrekkelijke dingen van de onaangename dingen. Volgens dezelfde logica kiest men de mensen met wie men de wereld wil delen. Zo worden personen of situaties die ons gevoel hebben gekwetst of ons niet aanstaan, op de virtuele netwerken eenvoudigweg geëlimineerd en wordt er een virtuele cirkel geconstrueerd die ons isoleert van de wereld waarin wij leven.

48. Ervoor gaan zitten om naar de ander te luisteren, dat kenmerkend is voor een menselijke ontmoeting, is een paradigma van een uitnodigende houding, van iemand die het narcisme overwint en de ander ontvangt, aandacht aan hem besteedt, hem ruimte in eigen kring verschaft. Echter, “de wereld van vandaag is voor het merendeel een dove wereld [...]. Soms verhindert de snelheid van de moderne wereld, de koortsachtigheid ons goed te luisteren naar wat de ander zegt. En wanneer zijn verhaal halverwege is, onderbreken wij hem al en willen hem onmiddellijk antwoorden, terwijl hij nog niet uitgesproken is. Men mag het vermogen om te luisteren niet verliezen”. De heilige Franciscus van Assisi “heeft naar de stem van God geluisterd, hij heeft naar de stem van de arme geluisterd, hij heeft naar de stem van de zieke geluisterd, hij heeft naar de stem van de natuur geluisterd. En dit alles verandert hij in een levensstijl. Ik hoop dat het zaad van de heilige Franciscus in vele harten groeit”.⁴⁹

48 Apost. exhort. *Gaudete et exsultate* (19 maart 2018), 115.

49 Uit de film *Paus Franciscus - Een man van het woord. De hoop is een universele boodschap*, van Wim Wenders (2018).

49. Wanneer de stilte en het luisteren verdwijnen en men alles in grappen en snelle en ongeduldige berichten verandert, brengt men de basisstructuur van een wijze menselijke communicatie in gevaar. Men creëert een nieuwe levensstijl waarbij men construeert wat men voor zich wil hebben met uitsluiting van alles wat men niet kan controleren of oppervlakkig en onmiddellijk kan kennen. Die dynamiek verhindert op grond van haar intrinsieke logica een serene reflectie, die ons tot een gemeenschappelijke wijsheid zou kunnen brengen.

50. Wij kunnen samen de waarheid zoeken in een dialoog, een rustige conversatie of in een hartstochtelijke discussie. Het is een vasthoudende weg, die ook bestaat uit stiltes en lijden en die in staat is geduldig de veelomvattende ervaring van mensen en volken te verzamelen. De benauwende berg informatie die ons overstroomt, is niet gelijk aan een grotere wijsheid. Wijsheid wordt niet gefabriceerd met ongeduldige zoekopdrachten op internet en is geen optelsom van informatie waarvan de waarheid niet verzekerd is. Zo rijpt men niet in een ontmoeting met de waarheid. Conversaties draaien uiteindelijk om de nieuwste gegevens, zijn puur horizontaal en cumulatief. Er wordt dan geen langdurige en indringende aandacht besteed aan de kern van het leven, men herkent niet wat essentieel is om zin te geven aan het bestaan. Zo wordt vrijheid een illusie die ons wordt verkocht en die wordt verward met vrijheid om te surfen voor een scherm. Het probleem is dat alleen vrije geesten die bereid zijn tot werkelijke ontmoetingen, een weg van lokale en universele broederschap kunnen gaan.

Onderwerping en zelfverachting

51. Sommige landen die sterk zijn vanuit economisch standpunt gezien, worden gepresenteerd als cultureel model voor de minder ontwikkelde landen in plaats van ervoor te zorgen dat ieder groeit met een stijl die specifiek voor hem is, door de eigen vermogens te ontwikkelen om te innoveren uitgaande van de waarden van de eigen cultuur. Deze opper-

vlakkige en treurige nostalgie, die eerder ertoe leidt te kopiëren en te kopen dan te creëren, geeft aanleiding tot een zeer laag nationaal gevoel van eigenwaarde. In de welvarende sectoren van veel arme landen en soms bij hen die erin geslaagd zijn uit de armoede te komen, komt men het onvermogen tegen om eigen kenmerken en processen te accepteren; zo vervallen zij in een verachting van de eigen culturele identiteit, als was deze de oorzaak van alle kwaad.

52. Iemands gevoel van eigenwaarde tot de grond toe afbreken is een gemakkelijke manier om hem te overheersen. Achter de tendensen die erop gericht zijn om de wereld te homogeniseren, gaan machtsbelangen schuil die profiteren van een laag zelfbeeld op het ogenblik dat men door media en netwerken een nieuwe cultuur ten dienste van de machtigsten tracht te creëren. Hiervan profiteren het opportunisme van de financiële speculatie en de uitbuiting, waarbij het altijd de armen zijn die verliezen. Anderzijds zorgt het negeren van de cultuur van een volk ervoor dat vele politieke leiders niet in staat zijn een effectief project te bevorderen dat vrij aanvaard en op termijn kan worden volgehouden.

53. Men vergeet dat “er geen ergere vervreemding is dan te ervaren dat men geen wortels heeft, dat men aan niemand toebehoort. Een land zal vruchtbaar zijn, een volk zal vrucht dragen en in staat zijn een toekomst voort te brengen alleen in de mate waarin het relaties van saamhorigheid onder zijn leden doet ontstaan, in de mate waarin het banden van integratie tussen de generaties en de verschillende gemeenschappen die het vormen, tot stand brengt; en ook in de mate waarin het de spiralen doorbreekt die de zinnen vertroebelen en ons steeds meer van elkaar verwijderen”.⁵⁰

50 Toespraak tot de autoriteiten, de burgermaatschappij en het corps diplomatique, Tallin - Estland (25 september 2018): *L'Osservatore Romano*, 27 september 2018, p. 7.

Hoop

54. Ondanks deze donkere schaduwen, die niet genegeerd mogen worden, wil ik op de volgende pagina's aan zeer veel wegen van hoop uiting geven. God blijft immers in de mensheid kiemen van het goede zaaien. De recente pandemie heeft het ons mogelijk gemaakt zeer veel reisgezellen terug te vinden en te waarderen die te midden van de angst hebben gereageerd met het geven van hun eigen leven. Wij hebben kunnen erkennen dat onze levens met elkaar vervlochten zijn en worden ondersteund door gewone mensen die ongetwijfeld beslissende gebeurtenissen van onze gedeelde geschiedenis hebben geschreven: artsen, verpleegkundigen, apothekers, personeel in supermarkten, schoonmakers, verzorgers, vervoerders, mannen en vrouwen die werken om essentiële diensten te verlenen en voor beveiliging zorgen, vrijwilligers, priesters, religieuzen... zij hebben begrepen dat niemand zichzelf alleen redt.⁵¹

55. Ik nodig uit tot de hoop die “ons spreekt van een werkelijkheid die geworteld is in de diepte van het menselijk wezen, onafhankelijk van zijn concrete omstandigheden en de historische conditionering die hij ondergaat. Zij spreekt ons van een dorst, een streven, een verlangen naar volheid, van een vervuld leven, een zich meten aan wat groot is, aan wat het hart vervult en de geest verheft tot grote dingen zoals waarheid, goedheid en schoonheid, gerechtigheid en liefde. [...] De hoop is stoutmoedig, weet verder te kijken dan het persoonlijke comfort, de kleine zekerheden en compensaties die de horizon beperken om zich open te stellen voor grote idealen die het leven mooier en waardiger maken.”⁵² Laten wij voortgaan in hoop.

51 Vgl. Bijzonder gebedsmoment in de tijd van de epidemie (27 maart 2020): *L'Osservatore Romano*, 29 maart, p. 10; *Boodschap voor de 4de Werelddag van de Armen* (13 juni 2020), 6: *L'Osservatore Romano*, 14 juni, p. 8.

52 Groet aan de jongeren van het Culturele Centrum Padre Félix Varela, Havanna - Cuba (20 september 2015): *L'Osservatore Romano*, 21-22 september 2015, p. 6.

HOOFDSTUK TWEE

EEN VREEMDELING OP DE WEG

56. Alles wat ik in het vorige hoofdstuk heb vermeld, is meer dan een steriele beschrijving van de realiteit, aangezien “de vreugde en de hoop, het verdriet en de angst van de mensen van vandaag, vooral van de armen en van hen die, hoe ook, te lijden hebben, evenzeer de vreugde en de hoop, het verdriet en de angst van de leerlingen van Christus zijn: er is werkelijk niets bij mensen te vinden dat geen weerklank vindt in hun hart”.⁵³ Om een licht te vinden te midden van hetgeen wij meemaken, wil ik voordat ik enkele actielijnen uiteenzet, een hoofdstuk wijden aan de parabel die door Jezus tweeduizend jaar geleden is verteld. Immers, hoewel deze brief tot alle mensen van goede wil gericht is, wat hun religieuze overtuigingen ook zijn, drukt de parabel zich op zo’n manier uit dat ieder van ons zich hierdoor kan laten bevragen.

“In die tijd stond een wetgeleerde op om Jezus op de proef te stellen en vroeg: ‘Meester, wat moet ik doen om het eeuwig leven te beërven?’ Jezus zei tegen hem: ‘Wat staat er geschreven in de wet? Wat lees je daar?’ Hij antwoordde: ‘Je zult de Heer je God liefhebben met heel je hart en met heel je ziel, met al je kracht en met heel je verstand; en je naaste als jezelf’. Hij zei: ‘Je hebt goed geantwoord; doe dat en je zult leven’. Maar omdat hij zich wilde rechtvaardigen, zei hij tegen Jezus: ‘En wie is dan mijn naaste?’ Jezus nam weer het woord: ‘Een man daalde af van Jeruzalem naar Jericho en viel in handen van rovers, die alles van hem afnamen en hem mishandelden en weggingen, hem halfdood achterlatend. Toevallig daalde een priester dezelfde weg af en toen hij hem zag, ging hij verder. Ook een leviet die op die plaats kwam, zag hem en ging voorbij. Toen passeerde een Samaritaan

53 Tweede Vat. Oecum. Conc., past. const. *Gaudium et spes*, 1.

die op reis was, hem, zag hem en kreeg medelijden; hij kwam bij hem, goot olie en wijn op zijn wonden en verbond ze; daarna tilde hij hem op zijn eigen rijdier, bracht hem naar een herberg en zorgde voor hem. De volgende morgen haalde hij twee denariën tevoorschijn, gaf ze aan de waard en zei: Zorg voor hem, en wat je meer uitgeeft, betaal ik je bij mijn terugkeer. Wie van deze drie was volgens u de naaste van de man die in de handen van de rovers viel?’ Hij antwoordde: ‘Degene die medelijden met hem had’. Jezus zei tegen hem: ‘Ga en doe dat ook’” (Luc. 10, 25-37).

De achtergrond

57. Deze parabel bevat een achtergrond van eeuwen. Kort na het verhaal van de schepping van de wereld en van de mens laat de Bijbel de uitdaging van de onderlinge relaties zien. Kaïn elimineert zijn broer Abel en Gods vraag weerklinkt: “Waar is je broer Abel?” (Gen. 4, 9). Het antwoord is hetzelfde als wat wij vaak geven: “Ben ik dan de hoeder van mijn broer? (*Ibid.*). Met zijn antwoord stelt God ieder type van determinisme of fatalisme ter discussie dat pretendeert de onverschilligheid te rechtvaardigen als enig mogelijk antwoord. Het stelt ons daarentegen in staat een andere cultuur te creëren die ons erop richt vijandschappen te overwinnen en de zorg op ons te nemen voor elkaar.

58. Het boek Job neemt het feit dat wij dezelfde Schepper hebben als basis voor enkele gemeenschappelijke rechten: “Heeft niet degene die mij vormde in de moederschoot, ook hem gemaakt? Was het niet één en dezelfde die ons het leven gaf in de moederschoot?” (31, 15). Vele eeuwen later drukte de heilige Ireneüs zich op een andere wijze uit met het beeld van de melodie: “Wie dus de waarheid liefheeft, mag zich niet laten meevoeren door het verschil van elke klank of zich voorstellen dat één de maker en schepper van deze klank is en een ander de maker en de schepper van een andere [...], maar hij moet denken dat alleen één deze heeft gemaakt”.⁵⁴

54 De heilige Ireneüs van Lyon, *Adversus haereses*, II, 25, 2: PG 7/1, 798 v.

59. In de joodse tradities leek de imperatief om de ander lief te hebben en de zorg voor hem op zich te nemen zich te beperken tot de relaties tussen de leden van eenzelfde natie. Het oude voorschrift "bemin uw naaste als uzelf" (Lev. 9, 18) werd gewoonlijk verstaan als betrekking hebbend op landgenoten. De grenzen verruimden zich echter vooral in het jodendom dat zich buiten het land Israël had ontwikkeld. Daar verscheen de uitnodiging niet anderen aan te doen wat jij niet wilt dat jou geschiedt (vgl. Tobit 4, 15). De wijze Hillel (eerste eeuw na Chr.) zei hierover: "Dit is de wet en de Profeten en de rest is commentaar".⁵⁵ Het verlangen om de goddelijke manier van handelen na te volgen leidde ertoe deze tendens, om zich te beperken tot de degenen die het meest nabij zijn, te overwinnen: "De barmhartigheid van de mens gaat uit naar zijn naaste, maar de barmhartigheid van de Heer gaat uit naar alles wat leeft" (Sir. 18, 13).

60. In het Nieuwe Testament heeft het voorschrift van Hillel een positieve uitdrukking gevonden: "Alles wat u wilt dat de mensen voor u doen, doe dat ook voor hen; dit is de wet en de profeten" (Mat. 7, 12). Deze oproep is universeel, hij omvat allen, alleen vanwege hun menselijke conditie, omdat de Allerhoogste, de hemelse Vader "zijn zon laat opgaan over slechten en goeden" (Mat. 5, 45). En bijgevolg wordt verlangd: "Wees barmhartig, zoals uw Vader barmhartig is" (Luc. 6, 36).

61. Er is een reden om het hart zo wijd te maken dat het de vreemdeling niet uitsluit en deze kan men al vinden in de oudste teksten van de Bijbel. Het is het gevolg van de voortdurende herinnering van het joodse volk als vreemdeling in Egypte geleefd te hebben:

"Een vreemdeling mag u niet slecht behandelen en hem niet onderdrukken, omdat u zelf vreemdelingen was in Egypte" (Ex. 22, 20).

"Een vreemdeling mag u niet onderdrukken. Ook u kent het leven van de vreemdeling, omdat u zelf vreemdelingen was in Egypte" (Ex. 23, 9).

55 Talmud Bavli (Talmud van Babylonië), *Shabbat*, 31 a.

“Wanneer er een vreemdeling in uw land woont, mag u die niet onderdrukken. Vreemdelingen die bij u wonen hebben dezelfde rechten als wie bij u geboren is. U moet hen liefhebben als uzelf, want u bent zelf vreemdelingen geweest in Egypte” (Lev. 19, 33-34).

“Wanneer u de oogst van uw wijngaard inzamelt, mag u niet terugkomen om een nalezing te houden. Dat is het deel van vreemdelingen, weduwen en wezen. Bedenk dat u slaaf bent geweest in Egypte” (Deut. 24, 21-22).

In het Nieuwe Testament weerklinkt krachtig de oproep tot broederlijke liefde:

“Want één gebod bevat de hele wet in zijn volheid: Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf” (Gal. 5, 14).

“Wie zijn broeder liefheeft, blijft in het licht en hij komt niet ten val. Maar wie zijn broeder haat, is in duisternis” (1 Joh. 2, 10-11).

“Wij weten dat wij zijn overgegaan van de dood naar het leven, omdat wij onze broeders liefhebben. Wie niet lief heeft, is nog in het gebied van de dood” (1 Joh. 3, 14).

“Want als hij zijn broeder die hij ziet niet liefheeft, kan hij God niet liefhebben die hij nooit heeft gezien” (1 Joh. 4, 20).

62. Ook dit aanbod van liefde kon verkeerd begrepen worden. Niet voor niets spoorde de heilige Paulus geconfronteerd met de verleiding van de eerste christengemeenschappen een gesloten en geïsoleerde groep te vormen zijn leerlingen aan tot liefde voor elkaar en “voor allen” (1 Tess. 3, 12); en in de gemeenschap van Johannes werd gevraagd dat de “broeders, ook al zijn het vreemdelingen” (3 Joh. 5) goed werden ontvangen. Deze context helpt de waarde te begrijpen van de parabel van de barmhartige Samaritaan: het maakt voor de liefde niet uit of de gewonde broeder hier- of daarvandaan komt. Want het is “de liefde die de ketens verbreekt die

ons isoleren en ons scheiden door bruggen te slaan; een liefde die ons in staat stelt een grote familie op te bouwen waarin wij allen ons thuis kunnen voelen [...]. Een liefde die smaakt naar medelijden en waardigheid”.⁵⁶

De in de steek gelatene

63. Jezus vertelt dat er een gewonde man was, op de grond langs de weg, die was aangevallen. Verschillende personen passeerden hem, maar ze gingen voorbij, zij hielden geen halt. Het waren mensen met belangrijke functies in de maatschappij, die de liefde voor het algemeen welzijn niet ter harte ging. Zij zijn niet in staat geweest enkele minuten te verliezen om de gewonde bij te staan of minstens hulp te zoeken. Eén heeft halt gehouden; hij is hem nabij geweest; hij heeft hem verzorgd met zijn eigen handen; hij heeft uit eigen zak betaald en zich over hen ontfermd. Hij heeft hem vooral iets gegeven waar wij in deze jachtige wereld zo op bezuinigen: hij heeft hem zijn tijd gegeven. Hij had zeker zijn eigen plannen om die dag in overeenstemming met zijn eigen behoeften, verplichtingen of verlangens te gebruiken. Maar hij was in staat alles opzij te zetten voor die gewonde, en zonder hem te kennen heeft hij hem waardig bevonden om de gave van zijn tijd te ontvangen.

64. Met wie identificeer jij je? Deze vraag is hard, direct en beslissend. Op wie van hen lijkt jij? Wij moeten de verleiding die ons omringt, onderkennen dat wij ons niet interesseren voor de ander, vooral de armsten. Laten wij eerlijk zijn, we zijn in veel opzichten gegroeid, maar wij zijn analfabeten in het begeleiden, verzorgen en het ondersteunen van de meest broze mensen en de zwaksten in onze ontwikkelde maatschappijen. Wij zijn eraan gewend geraakt de blik af te wenden, om hen heen te gaan, de situaties te negeren, zo lang die ons niet direct raken.

⁵⁶ Toespraak tot de degenen die door de liefdewerken van de Kerk worden bijgestaan, Tallin - Estland (25 september 2018): *L'Osservatore Romano*, 27 september 2018, p. 8.

65. Er worden mensen op straat belaagd en velen gaan ervandoor, alsof ze niets gezien hebben. Vaak zijn er mensen die iemand aanrijden en vluchten. Zij denken er alleen maar aan geen problemen te hebben, het doet er niet toe of een mens door hun schuld sterft. Dit zijn echter tekenen van een algemeen geworden levensstijl, die zich op verschillende, misschien subtielere wijzen manifesteert. Aangezien we allemaal erg gefocust zijn op onze eigen behoeften, irriteert het iemand te zien lijden, stoort het ons bovendien, omdat wij geen tijd willen verliezen vanwege andermans problemen. Dat zijn symptomen van een zieke maatschappij, omdat zij erop gericht is zichzelf op te bouwen door het verdriet de rug toe te keren.

66. Het is beter niet tot deze ellende te vervallen. Laten wij kijken naar het model van de barmhartige Samaritaan. Het is een tekst die ons ertoe uitnodigt onze roeping als burgers van ons land en van heel de wereld, bouwers van een nieuwe sociale band nieuw leven in te blazen. Het is een steeds nieuwe oproep, hoewel die geschreven staat als fundamentele wet van ons wezen: dat de maatschappij gericht moet zijn op het nastreven van het algemeen welzijn en, uitgaande van dit doel, steeds opnieuw bouwt aan haar politieke en maatschappelijke orde, haar structuur van relaties, haar menselijk project. Met zijn gebaren heeft de barmhartige Samaritaan laten zien dat “het bestaan van ieder van ons verbonden is met dat van anderen: het leven is geen tijd die voorbijgaat, maar een tijd van ontmoeting”.⁵⁷

67. Deze parabel is een verhelderend beeld, dat in staat is de aandacht te vestigen op de fundamentele keuze die wij moeten maken om deze wereld, waarmee wij te doen hebben, opnieuw op te bouwen. Ten overstaan van zo'n groot verdriet, zoveel wonden is de enige uitweg dat wij als de barmhartige Samaritaan zijn. Iedere andere keuze leidt of naar de kant van de rovers of naar die van degenen die voorbijgaan zonder medelijden te hebben met het verdriet van de gewonde man langs de weg. De parabel laat ons zien met wat voor initiatieven men een gemeenschap kan vernieuwen,

57 Videoboodschap aan TED2017 van Vancouver (26 april 2017): *L'Osservatore Romano* 27 april 2017, p. 7.

uitgaande van mannen en vrouwen die zich identificeren met de broosheid van anderen, die het niet toelaten een maatschappij van uitsluiting op te bouwen, maar naaste worden en de gevallen mens weer oprichten en rehabiliteren, opdat het welzijn gemeenschappelijk is. Tegelijkertijd waarschuwt de parabel ons voor bepaalde houdingen van mensen die alleen maar naar zichzelf kijken en zich niet belasten met de onvermijdelijke behoeften van de menselijke realiteit.

68. Het verhaal, laten wij dit duidelijk zeggen, laat geen onderricht van abstracte idealen voorbijkomen, noch beperkt het zich tot een ethisch-sociale moraal. Het openbaart ons een essentiële karaktertrek van het menselijk wezen, die zo vaak wordt vergeten: wij zijn gemaakt voor de volheid die men alleen in de liefde bereikt. Onverschillig leven tegenover verdriet is geen mogelijke optie; wij mogen het niet toelaten dat iemand “aan de randen van het leven” blijft. Dat moet ons zo verontwaardigd maken dat wij onze kalmte verliezen om door het menselijk lijden van streek te raken. Dat is waardigheid.

Een geschiedenis die zich herhaalt

69. Het verhaal is eenvoudig en lineair, maar bevat heel de dynamiek van de innerlijke strijd die plaatsvindt bij de ontwikkeling van onze identiteit, in ieder bestaan op weg naar het realiseren van menselijke broederschap. Wanneer wij eenmaal op weg zijn gegaan, komen wij onvermijdelijk de gewonde mens tegen. Er zijn tegenwoordig almaar meer gewonde personen. De in- of uitsluiting van wie langs de weg lijdt, bepaalt alle economische, politieke, maatschappelijke en religieuze projecten. Iedere dag staan wij voor de keuze barmhartige Samaritanen te zijn of onverschillige reizigers die op afstand voorbijgaan. En als wij de blik uitstrekken naar de totaliteit van onze geschiedenis en de wereld in haar geheel, zijn wij allen als deze personen of zijn dit geweest: wij allen hebben iets van de gewonde man, iets van de rovers, iets van degenen die op afstand voorbijgaan of iets van de barmhartige Samaritaan.

70. Het is interessant te zien hoe de verschillen tussen de personen van het verhaal volledig veranderd worden bij de confrontatie met de trieste verschijning van de gevallen, vernederde man. Er is geen onderscheid meer tussen een bewoner van Judea en een bewoner van Galilea, er is geen priester of handelaar; er zijn eenvoudigweg twee typen personen: degenen die zich belasten met het verdriet, en degenen die op afstand voorbijgaan; degenen die zich vooroverbuigen en de gevallen man herkennen, en degenen die de blik afwenden en hun pas versnellen. Onze vele maskers, etiketten en vermommingen vallen inderdaad af: het is het uur van de waarheid. Zullen wij zullen ons vooroverbuigen om de wonden van de ander aan te raken en te verzorgen? Zullen wij ons vooroverbuigen om elkaar op de schouders te nemen? Dat is de huidige uitdaging, waarvoor wij niet bang moeten zijn. Op de ogenblikken van crisis wordt de keuze urgent: wij zouden kunnen zeggen dat ieder die op dit ogenblik geen rover is of ieder die niet op afstand voorbijgaat, ofwel gewond is ofwel een gewonde op zijn schouders draagt.

71. De geschiedenis van de barmhartige Samaritaan herhaalt zich: het blijkt steeds duidelijker dat maatschappelijke en politieke onverschilligheid veel plaatsen op de wereld tot verlaten wegen maakt waar interne en internationale discussies en het plunderen van mogelijkheden zeer veel gemarginaliseerden aan de rand van de weg laten liggen. In zijn parabel laat Jezus geen alternatieve wegen zien, zoals bijvoorbeeld: wat zou er met die ernstig gewonde man of degenen die hem geholpen heeft, gebeurd zijn, als er voor woede of wraakzucht in hun hart plaats was geweest? Hij heeft vertrouwen in het beste deel van de menselijke geest en met de parabel bemoedigt hij hem om in te stemmen met de liefde, de lijdende op krachten te laten komen en een samenleving op te bouwen, die deze naam verdient.

De personages

72. De parabel begint met de rovers. Het vertrekpunt dat Jezus kiest, is een overval die reeds heeft plaatsgevonden. Hij laat ons niet stilstaan om over dat feit te klagen, Hij richt onze blik niet op de rovers. Wij kennen

hen. Wij hebben in de wereld de donkere schaduwen van verlating zien opkomen, van geweld dat wordt aangewend voor kleingeestige belangen van macht, accumulatie en verdeeldheid in de wereld. De vraag zou kunnen zijn: zullen wij de gewonde persoon laten liggen om ons snel te verdedigen tegen het geweld of de rovers te achtervolgen? Zal die gewonde een rechtvaardiging zijn van onze onverzoenlijke onenigheid, onze wrede onverschilligheid, onze onderlinge strijd?

73. De parabel doet vervolgens ons onze blik duidelijk richten op degenen die op afstand voorbijkomen. Deze gevaarlijke, min of meer onschuldige onverschilligheid van voorbij gaan zonder halt te houden, de vrucht van verachting of een trieste afleiding, maakt van de personages van de priester en de leviet een niet minder trieste weerspiegeling van de afstand die isoleert van de realiteit. Er zijn zeer veel manieren om op afstand voorbij te gaan, die complementair aan elkaar zijn. Eén is zich in zichzelf terugtrekken, zich niet interesseren voor de ander, onverschillig zijn. Een andere zou kunnen zijn alleen van buitenaf toekijken. Wat deze laatste manier van op afstand voorbijgaan betreft, is er in sommige landen en in bepaalde sectoren daarvan een verachting voor de armen en hun cultuur. Men leeft met de blik naar buiten gericht, alsof een van daar geïmporteerd project hun plaats in zou proberen te nemen. Zo kan men de onverschilligheid van enkelen rechtvaardigen, omdat zij die hun hart met hun verzoeken zouden kunnen raken, eenvoudigweg niet bestaan. Zij bevinden buiten hun interesse-horizon.

74. In degenen die op afstand voorbijgaan, is er een bijzonderheid die wij niet over het hoofd mogen zien: het waren religieuze mensen. Wat meer is, zij wijdden zich aan de eredienst van God: een priester en een leviet. Dit verdient bijzondere aandacht: het geeft aan dat het feit dat men in God gelooft en Hem vereert, niet garandeert dat men leeft zoals het God behaagt. Iemand die gelooft, is misschien niet trouw aan alles wat het geloof zelf vereist, en kan zich toch dicht bij God voelen en zich voor waardiger dan de ander houden. Er zijn daarentegen manieren van het geloof beleven die het openen van het hart voor de broeders en zusters

bevorderen en dat zal een waarborg zijn voor een authentieke openheid voor God. De heilige Johannes Chrysostomus slaagde erin deze uitdaging die aan de christenen wordt gesteld, met grote helderheid tot uitdrukking te brengen: “Wilt u werkelijk het lichaam van Christus vereren? Veracht het dan niet, wanneer het naakt is. Vereert het niet in de tempel met zijden paramenten, terwijl u het buiten koude en naaktheid laat lijden”.⁵⁸ De paradox is dat degenen die zeggen dat ze niet geloven, soms beter dan de gelovigen de wil van God beleven.

75. De “straatrovers” hebben gewoonlijk als geheime bondgenoten degenen “die op straat voorbijkomen en de andere kant op kijken. De cirkel sluit zich tussen degenen die de maatschappij gebruiken en bedriegen om haar leeg te zuigen, en degenen die denken dat ze in hun zeer belangrijke functie de zuiverheid bewaren, maar tegelijkertijd van dat systeem en zijn middelen leven. Er is een trieste hypocrisie waar de straffeloosheid van de misdaad, het gebruik van instellingen voor persoonlijke of zakelijke belangen en andere kwaden die wij niet kunnen elimineren, samengaat met een voortdurend diskwalificeren van alles, het constant zaaien van achterdocht door wantrouwen en verbijstering te verspreiden. Aan het bedrog van “alles gaat slecht” beantwoordt een “niemand kan de dingen in orde brengen”, “wat kan ik eraan doen?”. Zo wordt de teleurstelling en het gebrek aan hoop gevoed en dat moedigt niet aan tot een geest van solidariteit en edelmoedigheid. Een volk in moedeloosheid storten is het sluiten van een volmaakte vicieuze cirkel: zo werkt de onzichtbare dictatuur van de werkelijke verborgen belangen die zich meester hebben gemaakt van de middelen en het vermogen een mening te vormen en het denken bepalen.

76. Laten wij ten slotte kijken naar de gewonde man. Soms voelen wij ons als hij, zwaargewond en op de grond liggend aan de rand van de weg. Wij voelen ons ook in de steek gelaten door onze instellingen die onderbezet en gebrekkig zijn, of gericht op het dienen van de belangen van enkelen, intern en extern. Immers, “in de geglobaliseerde maatschappij bestaat er een elegante manier om de andere kant op te kijken die gewoon-

58 *Homiliae ad Mattheum*. 50, 3-4: PG 58, 508.

lijk wordt gebruikt: onder de dekmantel van politieke correctheid of van de ideologische modes kijkt men naar de lijdende persoon zonder deze aan te raken, laat men deze live op de televisie zien, gebruikt men ook een discours dat schijnbaar tolerant is en vol zit met eufemismen”.⁵⁹

Opnieuw beginnen

77. Iedere dag biedt ons een nieuwe kans, een nieuwe etappe. Wij hoeven niet alles te verwachten van degenen die ons besturen, dat zou kinderachtig zijn. Wij hebben een ruimte van medeverantwoordelijkheid die het mogelijk maakt nieuwe processen en veranderingen op gang te brengen en te genereren. Wij moeten een actieve rol spelen in het herstel en de ondersteuning van de gewonde samenlevingen. Wij hebben vandaag de grote kans om tot uitdrukking te brengen dat wij broeders en zusters, andere barmhartige Samaritanen zijn, die de pijn van de mislukking op zich nemen, in plaats van haat en rancune aan te wakkeren. Zoals de toevallige reiziger van onze geschiedenis is er alleen maar het belangeloze, zuivere en eenvoudige verlangen nodig om een volk te zijn, om constant en onvermoeibaar te zijn in de toewijding om wie is gevallen, op te nemen, te integreren, weer op te richten; ook als wij ons soms overweldigd en veroordeeld voelen om de logica te herhalen van de gewelddadigen, van al degenen die alleen maar ambities voor zichzelf koesteren en verwarring en leugens verspreiden. Laten anderen maar aan politiek of economie blijven denken voor hun machtsspelletjes. Laten wij voeden wat goed is, en ons ten dienste stellen van het goede.

78. Het is mogelijk van onderop te beginnen en geval voor geval te strijden voor wat concreter en meer lokaal is tot aan de uithoeken van het vaderland en de wereld, met dezelfde zorg die de reiziger uit Samaria had voor iedere open wond van de gewonde man. Laten wij de anderen zoeken en ons belasten met de realiteit die ons toekomt zonder angst voor leed of onmacht, omdat daar al het goede is dat God in het hart van de mens heeft gezaaid. De moeilijkheden die enorm lijken, zijn een kans om te groeien en

59 Boodschap ter gelegenheid van de ontmoeting van de volksbewegingen, Modesto USA (10 februari 2017): AAS 109 (2017), 291.

geen excuus voor de werkeloze droefheid die onderwerping bevordert. Maar laten wij dit niet alleen doen, individueel. De Samaritaan zocht een gastheer die de zorg voor die man op zich kon nemen, zoals wij geroepen zijn om uit te nodigen en te ontmoeten in een “wij” dat sterker is dan de som van kleine individualiteiten; laten wij niet vergeten dat “het geheel meer is dan de delen en ook meer dan alleen de som hiervan”.⁶⁰ Laten wij afstand doen van de kleingeestigheid en de rancune van onvruchtbare particularismen, van tegenstellingen zonder einde. Laten wij ophouden het verdriet om verliezen te verbergen en laten wij onze misdrijven, onze achteloosheid en onze leugens erkennen. De herstellende verzoening zal ons doen verrijzen en ervoor zorgen dat wijzelf en anderen hun angst verliezen.

79. De Samaritaan van de weg vertrok zonder erkentelijkheid of dankbetuigingen te verwachten. De toewijding aan dienstbaarheid was de grote voldoening ten overstaan van zijn God en zijn leven en daarom een plicht. Wij allen hebben een verantwoordelijkheid tegenover de gewonde die het eigen volk is en alle volken van de aarde. Laten wij de zorg op ons nemen voor de broosheid van iedere man, iedere vrouw, ieder kind en iedere oudere, met die solidaire en aandachtige houding, de houding van nabijheid van de barmhartige Samaritaan.

De naaste zonder grenzen

80. Jezus hield deze parabel voor om op een vraag te antwoorden: wie is mijn naaste? Het woord “naaste” in de samenleving van de tijd van Jezus duidde meestal degene aan die het meest nabij, die naaste was. Men vond dat de hulp zich vóór alles moest richten op wie tot de eigen groep, het eigen ras behoorde. Een Samaritaan werd door sommige Joden in die tijd beschouwd als een verachtelijke, onreine persoon die niet behoorde tot de burens die men hulp moest verlenen. De Jood Jezus zet deze benadering compleet op zijn kop: hij roept ons niet op ons af te vragen wie onze burens zijn, maar onszelf te maken tot burens, naasten.

60 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 235: AAS 105 (2013), 1115.

81. Wat wordt voorgesteld, is om aanwezig te zijn bij degene die hulp nodig heeft, zonder er op te letten of hij deel uitmaakt van de eigen kring waartoe men behoort. In dit geval is het de Samaritaan geweest die zichzelf tot *naaste maakte* van de gewonde jood. Om naaste te worden en aanwezig te zijn heeft hij alle culturele en historische barrières overschreden. Jezus' conclusie is een oproep: "Ga dan en doe dat ook" (Luc. 10, 37). Dat wil zeggen, Hij vraagt ons dat wij ieder verschil opzijzetten en ten overstaan van het lijden iedereen nabij zijn. Ik zeg derhalve niet meer dat ik "naasten" heb om te helpen, maar dat ik mij geroepen voel een naaste van de ander te worden.

82. De kwestie is dat Jezus expliciet laat uitkomen dat de gewonde man een Jood was - een inwoner van Judea -, terwijl degene die halt hield en hem hielp, een Samaritaan was - een inwoner van Samaria -. Dit detail is van groot belang bij de reflectie op een liefde die zich openstelt voor allen. De Samaritanen woonden in een streek waarin heidense rites voorkwamen en voor de Joden maakte dit hen onrein, verfoeilijk, gevaarlijk. Een oude joodse tekst die naties vermeldt die minachting waardig zijn, verwijst inderdaad naar Samaria, waarbij bovendien wordt gezegd dat "het niet eens een volk is" (Sir. 50, 25), en voegt eraan toe dat het "het dwaze volk" is "dat in Sichem woont" (v. 26).

83. Dit verklaart waarom een Samaritaanse vrouw, toen Jezus haar te drinken vroeg, nadrukkelijk antwoordde: "Hoe kunt U als Jood nu te drinken vragen aan mij, een Samaritaanse? (Joh. 4, 9). Voor hen die beschuldigingen zochten die Jezus in diskrediet konden brengen, was het meest beledigende dat ze vonden, tegen Hem te zeggen dat Hij "van de duivel bezeten" en "een Samaritaan" (Joh. 8, 48) was. Daarom is deze barmhartige ontmoeting tussen een Samaritaan en een jood een machtige provocatie, die iedere ideologische manipulatie logenstrafft, opdat wij onze kring uitbreiden door aan ons vermogen om lief te hebben een universele dimensie te geven, die in staat is alle vooroordelen, alle historische of culturele barrières, alle kleingeestige belangen te overstijgen.

Het verzoek van de vreemdeling

84. Tenslotte herinner ik eraan dat in een andere passage van het evangelie Jezus zegt: “Ik was vreemdeling en gij hebt Mij opgenomen” (Mat. 25, 35). Jezus kon deze woorden spreken, omdat Hij een open hart had dat zich de drama’s van de ander eigen maakte. De heilige Paulus spoorde aan: “Verblijdt u met de blijden en weent met hen die wenen” (Rom. 12, 15). Wanneer het hart deze houding aanneemt, is het in staat zich te identificeren met de ander zonder erop te letten waar hij geboren is of waar hij vandaan komt. Wanneer het in deze dynamiek meegaat, ervaart het uiteindelijk dat de anderen “zijn eigen vlees” (vgl. Jes. 58, 7) zijn.

85. Voor christenen hebben de woorden van Jezus nog een andere, transcendente, dimensie. Zij houden in dat we Christus zelf moeten erkennen in iedere in de steek gelaten of buitengesloten broeder of zuster (vgl. Mat. 25, 40.45). In feite vult het geloof de erkenning van de ander aan met ongehoorde motivaties, omdat wie gelooft, kan gaan erkennen dat God ieder mens liefheeft met een oneindige liefde en dat “Hij hem hiermee een oneindige waardigheid verleent”.⁶¹ Hier komt nog bij dat wij geloven dat Christus zijn bloed heeft vergoten voor allen en voor ieder en daarom niemand buiten zijn universele liefde blijft. En als wij naar de laatste bron gaan, die het innerlijk leven van God is, ontmoeten wij een gemeenschap van drie Personen, de oorsprong en het volmaakte model van ieder leven in gemeenschap. De theologie blijft zich verrijken door het overwegen van deze grote waarheid.

86. Soms bedroeft mij het feit dat de Kerk ondanks zulke motivaties zoveel tijd nodig heeft gehad om slavernij en verscheidene vormen van geweld te veroordelen. Vandaag hebben wij met de ontwikkeling van de spiritualiteit en de theologie geen excuses. Er zijn echter nog mensen die menen dat zij zich door hun geloof bemoedigd of minstens bevoegd voelen om verschillende vormen van een gesloten en gewelddadig nationalisme,

61 De heilige Johannes Paulus II, *Boodschap aan de gehandicapten*. Angelus in Osnabrück - Duitsland (16 november 1980): *L'Osservatore Romano*, 19 november 1980, supplement, p. XIII.

xenofobe attitudes, minachting of zelfs mishandelingen jegens hen die anders zijn, te steunen. Het geloof moet met het humanisme dat het inspireert, een kritische zin levendig houden ten opzichte van deze tendensen en helpen om snel te reageren, wanneer deze beginnen binnen te sluipen. Daarom is het belangrijk dat de catechese en de prediking op een directe en duidelijke wijze spreken over de maatschappelijke betekenis van het bestaan, de broederlijke dimensie van de spiritualiteit, de overtuiging van de onvervreembare waardigheid van iedere persoon en de beweegredenen om allen lief te hebben en te aanvaarden.

HOOFDSTUK DRIE

EEN OPEN WERELD BEDENKEN EN CREËREN

87. Een menselijk wezen is op zo'n manier gemaakt dat het zichzelf niet verwezenlijkt, zich niet ontwikkelt en de eigen volheid niet kan vinden, “dan door de oprechte gave van zichzelf”⁶². En evenzo komt het alleen maar ertoe de eigen waarheid ten diepste te erkennen in de ontmoeting met de ander: “Ik communiceer alleen maar effectief met mezelf in de mate waarin ik met de ander communiceer”.⁶³ Dit verklaart waarom niemand de waarde van het leven kan ervaren zonder concrete gezichten om lief te hebben. Hierin is een geheim gelegen van een authentiek menselijk bestaan, omdat het leven daar bestaat waar er band, gemeenschap, broederschap is en het een leven is dat sterker is dan de dood, wanneer het gebouwd is op ware relaties en banden van trouw. Er is daarentegen geen leven waar men de pretentie heeft alleen maar zichzelf toe te behoren en als een eiland te leven: in deze attitudes heeft de dood de overhand”⁶⁴.

Erboven uit

88. De liefde schept banden vanuit het binnenste van ieder hart en verruimt het bestaan, wanneer het de persoon buiten zichzelf doet treden naar de ander toe.⁶⁵ Wij zijn gemaakt voor de liefde en er is in ieder van

62 Tweede Vat. Oecum. Conc., past. const. *Gaudium et spes*, 24.

63 Gabriel Marcel, *Du refus à l'invocation*, ed. NRF, Parijs 1940, 50 (It. ed. *Dal rifiuto all'invocazione*, Città Nuova, Rome 1976, 62).

64 Angelus (10 november 2019): *L'Osservatore Romano*, 11-12 november 2019, p. 8.

65 Vgl. de heilige Thomas van Aquino, *Scriptum super libros Sententiarum*, II, Dist. 27, q. 1, a, ad 4: “Dicitur amor extasim facere, et fervere, quia quod fervet extra se bullit, et exhalat”.

ons “een soort wet van “extase”: buiten zichzelf treden om in de ander een toename in zijn te vinden”.⁶⁶ Daarom “moet de mens toch een keer besluiten met een sprong buiten zichzelf te treden”.⁶⁷

89. Anderzijds kan ik mijn leven niet beperken tot de relatie met een kleine groep en ook niet tot mijn familie, omdat het onmogelijk is mezelf te begrijpen zonder een breder weefsel van relaties: niet alleen het huidige, maar ook wat aan mij voorafgaat en mij in de loop van mijn leven gevormd heeft. Mijn relatie met een persoon die ik waardeer, mag er niet aan voorbij gaan dat die persoon niet alleen maar leeft voor een relatie met mij en evenmin leef ik alleen maar om met hem om te gaan. Als onze relatie gezond en authentiek is, stelt ze ons open voor anderen die ons laten groeien en verrijken. Het edelste sociale gevoel wordt tegenwoordig gemakkelijk tenietgedaan achter egoïstische intimiteiten met de schijn van intense relaties. In plaats daarvan helpt de liefde die authentiek is, te groeien en de edelste vormen van vriendschap wonen in harten die zich laten aanvullen. De band van een paar en van vriendschap is erop gericht het hart rondom zichzelf te openen, om ons in staat te stellen buiten onszelf te treden om allen te verwelkomen. Gesloten groepen en op zichzelf betrokken paren, die van zichzelf een “ons” maken dat tegengesteld is aan de hele wereld, zijn gewoonlijk geïdealiseerde vormen van egoïsme en louter zelfbescherming.

90. Het is geen toeval dat veel kleine bevolkingsgroepen die in bepaalde woestijngebieden hebben overleefd, een edelmoedig vermogen hebben ontwikkeld om voorbijkomende pelgrims te verwelkomen en zo een voorbeeldig teken hebben gegeven van de heilige plicht tot gastvrijheid. Dit hebben ook de middeleeuwse kloostergemeenschappen beleefd, zoals men dat tegenkomt in de Regel van de heilige Benedictus. Hoewel dat de orde en de stilte van de kloosters kon verstoren, eiste Benedictus dat armen en pelgrims behandeld werden “met alle mogelijke respect en zorg”.⁶⁸ Gastvrijheid is een concrete manier om zich niet deze uitdaging en deze

66 Karol Wojtyła. *Amore e responsabilità*, Marietti, Casale Monferrato 1983, 90.

67 Karl Rahner, D.J., *Kleines Kirchenjahr. Ein Gang durch den Festkreis*, Herder, Freiburg 1981, 30 (It. ed. *L'anno liturgico*, Morcelliana, Brescia 1964, 34).

68 *Regula*, 53, 15: “Pauperum et perigrinorum maxime susceptioni cura sollicita exhibeatur”.

gave die een ontmoeting met de mensheid buiten de eigen groep is, te ontnemen. Deze mensen erkenden dat alle waarden die zij konden cultiveren, gepaard moesten gaan met dit vermogen boven zichzelf uit te stijgen in een openheid voor anderen.

De unieke waarde van de liefde

91. Mensen kunnen bepaalde attitudes ontwikkelen die morele waarden vertegenwoordigen: sterkte, soberheid, werkzaamheid en andere deugden. Maar om op een adequate wijze de daden van de verschillende morele deugden richting te geven is het noodzakelijk ook in aanmerking te nemen in welke mate zij een dynamiek van openheid en vereniging naar andere mensen toe tweebrengen. Deze dynamiek is de naastenliefde die God schenkt. Anders zouden wij misschien alleen maar een schijn van deugden hebben en die zullen niet in staat zijn een leven in gemeenschap op te bouwen. Daarom zei de heilige Thomas van Aquino – daarbij de heilige Augustinus citerend – dat de matigheid van een vrek verre van deugdzzaam is.⁶⁹ De heilige Bonaventura verklaarde met andere woorden dat de andere deugden zonder de naastenliefde strikt genomen de geboden van God niet volbrengen, “zoals God ze bedoelt”.⁷⁰

92. De geestelijke status van een menselijk bestaan wordt bepaald door de liefde, die uiteindelijk “tot maatstaf wordt voor het definitieve oordeel over de waarde dan wel het gebrek daaraan van een mensenleven”⁷¹. Er zijn echter gelovigen die denken dat hun grootheid bestaat uit het opleggen van hun ideologieën aan anderen of in de gewelddadige verdediging van de waarheid of in grote demonstraties van kracht. Wij gelovigen moeten allen dit erkennen: op de eerste plaats is er de liefde, wat niet in gevaar gebracht mag worden, is de liefde, het grootste gevaar is niet lief te hebben (vgl. 1 Kor. 13, 1-13).

69 Vgl. *Summa Theologiae* II-II, q. 23, art. 7; de heilige Augustinus, *Contra Julianum*, 4, 18; *PL* 44, 748: “Zij [de gierigen] onthouden zich van genoegens hetzij door de begerigheid om hun gewin te vermeerderen, hetzij uit angst om het te verminderen van genoegens”.

70 “Secundum acceptionem divinam” (*Commentaria in III librum Sententiarum Petri Lombardi*, Dist. 27, a.1, q.1, concl. 4).

71 Benedictus XVI, encycl. *Deus caritas est* (25 december 2005) 15: *AAS* 98 (2006), 230.

93. Toen de heilige Thomas van Aquino trachtte te preciseren waarin de ervaring van het liefhebben bestaat, die God met zijn genade mogelijk maakt, verklaarde hij deze als een beweging die de aandacht vestigt op de ander “en daarbij deze als verenigd met zichzelf beschouwt”.⁷² De affectieve aandacht die men de ander geeft, veroorzaakt een gerichtheid op een belangeloos zoeken naar zijn welzijn. Dit alles gaat uit van een achting, een waardering, wat uiteindelijk achter het woord “naastenliefde” schuilt: het bemind worden is voor mij “dierbaar”, dat wil zeggen dat ik haar van grote waarde acht.⁷³ En “uit de liefde waardoor een gegeven persoon iemand dierbaar is, komt het goede voort dat men hem schenkt”.⁷⁴

94. De liefde houdt dus meer in dan een reeks weldoende activiteiten. De activiteiten komen voort uit een eenheid die steeds meer op de ander gericht is, omdat men hem buiten zijn fysieke of morele verschijning beschouwt als kostbaar, waardig, aangenaam en mooi. De liefde voor de ander om wat hij is, brengt ons ertoe naar het beste voor zijn leven te zoeken. Alleen door deze wijze van met elkaar omgaan te ontwikkelen zullen wij de sociale vriendschap die niemand uitsluit, en de broederschap die voor allen openstaat, mogelijk maken.

De groeiende openheid van de liefde

95. De liefde doet ons uiteindelijk streven naar een universele gemeenschap. Niemand wordt volwassen of bereikt de eigen volheid door zich te isoleren. Op grond van haar eigen dynamiek vereist de liefde een groeiende openheid, een groter vermogen om de ander te verwelkomen in een nooit eindigend avontuur dat alle periferieën doet samenkomen in een vol bewustzijn van wederzijdse verbondenheid. Jezus heeft tot ons gezegd: “U bent allen broeders” (Mat. 23, 8).

⁷² *Summa Theologiae* II-II, q. 27, art. 2, resp.

⁷³ Vgl. *ibid.*, I-II, q. 26, a.3, resp.

⁷⁴ *Ibid.*, q. 110, a.1, resp.

96. Deze behoefte om verder te gaan dan de eigen grenzen geldt ook voor de verschillende gebieden en landen. In feite “maakt het steeds groter wordende aantal onderlinge verbindingen en contacten die onze planeet omgeven, het besef van eenheid en van het delen van een gemeenschappelijke bestemming van de volkeren van de aarde steeds tastbaarder. In de dynamiek van de geschiedenis zien we ondanks de diversiteit van de etnische groepen, samenlevingen en culturen, de roeping ingezaaid om een gemeenschap te vormen van broeders en zusters die elkaar accepteren en voor elkaar zorgen”.⁷⁵

Open samenlevingen die allen integreren

97. Er zijn periferieën die dicht bij ons liggen, in het centrum van een stad of in de eigen familie. Er is ook een aspect van de universele openheid van de liefde die niet geografisch, maar existentieel is. Het is het dagelijks vermogen mijn kring uit te breiden, degenen te bereiken die ik spontaan niet voel als een deel van mijn wereld van interesses, hoewel ze dicht bij mij staan. Anderzijds is iedere broeder of zuster die lijdt, in de steek gelaten of genegeerd wordt door mijn samenleving, een existentiële vreemdeling, ook al is hij geboren in hetzelfde land. Het kan een burger zijn die alles op orde heeft, maar hij kan behandeld worden als een vreemdeling in eigen land. Racisme is een virus dat gemakkelijk muteert en in plaats van te verdwijnen zich verbergt, maar altijd op de loer ligt.

98. Ik wil herinneren aan de “verborgen bannelingen” die worden behandeld als vreemde voorwerpen in de maatschappij.⁷⁶ Zeer veel mensen met een handicap “hebben het gevoel dat ze bestaan zonder er bij te horen en mee te doen”. Er zijn nog veel dingen “die hun een volledig burgerschap” verhinderen. Het doel is niet alleen hen bij te staan, maar hun “actieve deelname aan de burgerlijke en kerkelijke gemeenschap. Het is een veeleisende en ook moeizame weg, die steeds meer zal bijdragen aan de

75 Boodschap voor de 47ste Wereldvrede dag 1 januari 2014 (8 december 2013), 1: AAS 106 (2014), 22.

76 Vgl. Angelus (29 december 2013): *L'Osservatore Romano*, 30-31 december 2013, p. 7; Toespraak tot het bij de Heilige Stoel geaccrediteerde corps diplomatique (12 januari 2015): AAS 107 (2015), 165.

vorming van gewetens die in staat zijn ieder te erkennen als een unieke en eenmalige persoon”. Evenzo denk ik aan de ouderen “die zich soms, ook vanwege hun handicap tot last voelen”. Allen kunnen echter “door hun eigen originele biografie een bijzondere bijdrage aan het gemeenschappelijk welzijn” leveren. Ik permitteer mij te benadrukken: wij moeten “de moed hebben een stem te geven aan allen die vanwege hun handicap worden gediscrimineerd, want helaas is het in sommige landen ook vandaag nog moeilijk hen te erkennen als personen met een gelijke waardigheid”.⁷⁷

Een ontoereikend begrip van universele liefde

99. De liefde die zich verder dan de grenzen uitstrekt, heeft als basis wat we “sociale vriendschap” noemen in iedere stad en in ieder land. Wanneer zij echt is, is deze sociale vriendschap binnen een samenleving een voorwaarde voor een ware universele openheid. Het betreft niet het valse universalisme van wie het nodig heeft voortdurend te reizen, omdat hij zijn eigen volk niet verdraagt en niet liefheeft. Wie naar zijn volk met verachting kijkt, vestigt in zijn eigen samenleving categorieën van de eerste en tweede klasse, van mensen met meer of minder waardigheid en rechten. Zo ontkent hij dat er ruimte is voor allen.

100. Evenmin stel ik een autoritair en abstract universalisme voor, gedicteerd of gepland door enkelen en gepresenteerd als een vermeend ideaal met het doel te homogeniseren, te overheersen en te plunderen. Er is een model van globalisering dat “bewust streeft naar een eendimensionale uniformiteit en alle verschillen en tradities tracht weg te werken in een oppervlakkige zoektocht naar eenheid. [...] Als een globalisering pretendeert allen gelijk te maken, als was het een bol, verwoest deze globalisering de eigenheid van iedere persoon en ieder volk”.⁷⁸ Deze valse universalistische droom berooft uiteindelijk de wereld van de verscheidenheid van

77 Boodschap voor de Werelddag van de mensen met een handicap (3 december 2019): *L'Osservatore Romano*, 4 december 2019, p. 7.

78 Toespraak bij de ontmoeting voor de vrijheid van godsdienst met de Spaanse gemeenschap en andere immigranten, Philadelphia - USA (26 september 2015): AAS 107 (2015), 1050-1051.

haar kleuren, van haar schoonheid en tenslotte van haar menselijkheid. Want “de toekomst is niet “monochroom”, maar als wij de moed ertoe hebben, is het mogelijk ernaar te kijken in de verscheidenheid en diversiteit van de bijdragen die ieder kan leveren. Hoeveel behoefte heeft onze menselijke familie eraan om in harmonie en vrede te leren samenleven zonder dat wij allen hetzelfde moeten zijn!”.⁷⁹

Een wereld van partners overstijgen

101. Laten wij nu teruggaan naar de parabel van de barmhartige Samaritaan, die ons nog veel te leren heeft. Er was een man die gewond langs de weg lag. De personen die aan hem voorbijgingen, waren niet gericht op de innerlijke roeping om hem nabij te zijn, maar op hun functie, op de maatschappelijke positie die ze hadden, op een prestigieus beroep in de maatschappij. Zij voelden zich belangrijk voor de maatschappij van die tijd en wat belangrijk voor hen was, was de rol die zij moesten spelen. De gewonde en in de steek gelaten man langs de weg was een verstoring van dit plan, een onderbreking en van zijn kant was het iemand die geen enkele functie bekleedde. Hij was een “niemand”, hij behoorde niet tot een groep die het waard was om notitie van te nemen, hij had geen enkele rol in het opbouwen van de geschiedenis. Intussen weerstond de edelmoedige Samaritaan deze gesloten classificaties, ook al viel hijzelf buiten al deze categorieën en was hij eenvoudigweg een vreemdeling zonder een eigen plaats in de maatschappij. Zo is hij, vrij van iedere titel en structuur, in staat geweest zijn reis te onderbreken, zijn programma's te veranderen, bereid te zijn om zich open te stellen voor de verrassing van een gewonde man die hem nodig had.

102. Welke reactie zou vandaag dit verhaal kunnen opwekken in een wereld waarin voortdurend sociale groepen verschijnen en groeien die zich vastklampen aan een identiteit die hen scheidt van anderen? Hoe kan het

79 Toespraak tot de jongeren, Tokio - Japan (25 november 2019): *L'Osservatore Romano*, 25-26 november 2019, p. 10.

degenen bewegen die de neiging hebben zich zo te organiseren dat zij iedere aanwezigheid van buitenaf verhinderen die deze identiteit en deze zichzelf verdedigende en op zichzelf betrokken organisatie kan verstoren? In dit schema blijft de mogelijkheid om naaste te worden uitgesloten en is het alleen maar mogelijk naaste te worden van wie de persoonlijke voordelen kunnen versterken. Zo verliest het woord “naaste” iedere betekenis, en krijgt het woord “partner” alleen maar een betekenis voor wie associé is voor bepaalde belangen.⁸⁰

Vrijheid, gelijkheid en broederschap

103. Broederschap is niet alleen het resultaat van voorwaarden van respect voor de individuele vrijheid en evenmin van een zekere geregleerde gelijkheid. Hoewel dit voorwaarden zijn om dit mogelijk te maken, zijn ze niet voldoende om als een noodzakelijk resultaat hieruit voort te vloeien. Broederschap heeft vrijheid en gelijkheid iets positiefs te bieden. Wat gebeurt er zonder een bewust gecultiveerde broederschap, zonder een politieke wil tot broederschap, vertaald in een opvoeding tot broederschap, tot dialoog, tot de ontdekking van wederkerigheid en wederzijdse vrijking als waarden? Het gebeurt dat de vrijheid wordt beperkt en zo veeleer een voorwaarde blijkt voor eenzaamheid, pure autonomie om iemand of iets toe te behoren, of alleen maar om te bezitten en te genieten. Dit put helemaal niet de rijkdom van de vrijheid uit, die vooral op de liefde is gericht.

104. Ook bereikt men de gelijkheid niet door abstract te definiëren dat “alle menselijke wezens gelijk zijn”, maar zij is het resultaat van het bewust en pedagogisch cultiveren van de broederschap. Zij die alleen maar in staat zijn partners te zijn, creëren gesloten werelden. Wat voor zin kan in dit schema de persoon hebben die niet behoort tot de kring van partners en ertoe komt te dromen van een beter leven voor hemzelf en zijn familie?

80 Bij deze overwegingen laat ik mij inspireren door het denken van Paul Ricoeur, “*De socius en de naaste*”, in *Histoire et Vérité*, ed. Du Seuil, Parijs 1967, 113-127.

105. Individualisme maakt ons niet vrijer, gelijkjer, broederlijker. Alleen de som van individuele belangen is niet in staat een betere wereld voor de hele mensheid te scheppen. Evenmin kan dit ons behoeden voor zoveel kwaad dat steeds mondialer wordt. Maar radicaal individualisme is het moeilijkste virus om te verslaan. Het bedriegt. Het laat ons geloven dat alles erin bestaat onze eigen ambities de vrije teugel te laten, alsof wij door het opstapelen van persoonlijke ambities en zekerheden het gemeenschappelijk welzijn konden opbouwen.

Universele liefde die de mensen steunt

106. Er is een fundamentele erkenning die essentieel is om te komen tot sociale vriendschap en universele broederschap: men moet zich realiseren hoe waardevol een menselijk leven is, hoe waardevol een persoon is, altijd en onder alle omstandigheden. Als iedereen zo waardevol is, dan moeten wij duidelijk en vastberaden zeggen dat “het feit alleen dat men geboren is op een plaats met minder middelen of minder ontwikkeling, niet rechtvaardigt dat sommige mensen leven met minder waardigheid”.⁸¹ Dit is een elementair principe van het sociale leven, dat gewoonlijk en op verschillende manieren wordt genegeerd door degenen die zien dat het niet overeenkomt met hun idee van de wereld of hun doel niet dient.

107. Ieder menselijk wezen heeft er recht op te leven met waardigheid en zich integraal te ontwikkelen en geen enkel land mag dit fundamentele recht ontzeggen. Iedereen bezit het, ook al is hij weinig doeltreffend, ook al is hij geboren of opgegroeid met beperkingen; dit vermindert immers niet zijn immense waardigheid als menselijke persoon, die niet gebaseerd is op omstandigheden, maar op de waarde van zijn wezen. Wanneer dit elementaire principe niet gewaarborgd wordt, is er geen toekomst voor de broederschap noch voor het voortbestaan van de mensheid.

81 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 190: AAS 105 (2013), 1100.

108. Er zijn samenlevingen die dit principe gedeeltelijk aanvaarden. Zij accepteren dat iedereen kansen moet krijgen, maar dit gesteld hebbend beweren ze dat alles van iedereen afhangt. Volgens dit partiële perspectief zou het geen zin hebben “erin te investeren dat degenen die achterblijven, de zwakken of de minder begaafden, hun weg kunnen vinden in het leven”.⁸² Investeren in kwetsbare mensen is misschien niet winstgevend, kan leiden tot minder efficiëntie. Het vereist een aanwezige en actieve staat en instellingen van de burgermaatschappij die verder gaan dan de vrijheid van de op efficiëntie gerichte mechanismen van bepaalde economische, politieke, ideologische systemen, omdat ze zich vóór alles richten op mensen en op het algemeen welzijn.

109. Sommigen worden geboren in families in goede economische omstandigheden, krijgen een goede opleiding, groeien op met goed voedsel of bezitten van nature opmerkelijke vaardigheden. Zij zullen zeker geen actieve staat nodig hebben en zullen alleen maar vragen om vrijheid. Maar het is duidelijk dat dezelfde regel niet van toepassing is op personen met een handicap, op degenen die geboren zijn in een schamel huis, op degenen die opgegroeid zijn met onderwijs van lage kwaliteit en met schaarse mogelijkheden om hun ziekten naar behoren te behandelen. Als de samenleving primair gebaseerd is op de criteria van de vrije markt en de efficiëntie, is er geen plaats voor hen en zal broederschap op zijn best een romantische uitdrukking zijn.

110. Feit is dat “het eenvoudigweg poneren van economische vrijheid wanneer de reële omstandigheden velen verhinderen om er werkelijk gebruik van te maken, en de toegang tot werk beperkt wordt, een tegenstrijdig verhaal wordt”.⁸³ Woorden als vrijheid, democratie of broederschap verliezen hun betekenis. Omdat in feite “zolang ons economisch-maatschappelijk systeem ook maar één slachtoffer maakt en ook maar één persoon wordt afgedankt, er geen feest van de universele broederschap zal kunnen zijn”.⁸⁴ Een menselijke en broederlijke samenleving is in staat om

82 *Ibid.*, 209: AAS 105 (2013), 1107.

83 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 129: AAS, 107 (2015), 899.

84 *Boodschap voor het evenement “Economy of Francesco”* (1 mei 2019): *L'Osservatore Romano*, 12 mei 2019, p. 8.

er op een efficiënte en stabiele wijze voor te zorgen dat allen op hun levenspad worden begeleid, niet alleen om in de basisbehoeften te voorzien, maar ook opdat zij het beste van zichzelf kunnen geven, ook al zal hun rendement niet het beste zijn, ook al zullen zij langzaam vooruitgaan, ook al zal hun efficiëntie van weinig belang zijn.

111. De menselijke persoon met zijn onvervreembare rechten staat van nature open voor banden. Aan de wortel daarvan ligt de roeping om boven zichzelf uit te stijgen in de ontmoeting met anderen. Daarom “is het noodzakelijk erop te letten niet te vervallen tot enkele misverstanden die kunnen ontstaan uit een verkeerd verstaan van het begrip mensenrechten en een paradoxaal misbruik ervan. Er is tegenwoordig immers een tendens steeds ruimer aanspraak te maken op individuele - ik ben geneigd om te zeggen individualistische - rechten, waarachter een opvatting over de menselijke persoon schuilgaat die los staat van iedere maatschappelijke en antropologische context, bijna als een steeds ongevoeligere “monade” (*monàs*) [...]. Als het recht van een ieder niet harmonisch gericht is op het grotere goed, wordt het uiteindelijk als onbegrensd opgevat en wordt het daardoor een bron van conflicten en geweld”.⁸⁵

Het moreel goede bevorderen

112. Wij kunnen niet nalaten te zeggen dat het verlangen naar en het nastreven van het welzijn van de ander en van heel de mensheid ook inhoudt dat men zich inzet voor een rijping van de mensen en de samenlevingen in de verschillende morele waarden die leiden tot een integrale menselijke ontwikkeling. In het Nieuwe Testament wordt er gesproken over een vrucht van de Geest (vgl. Gal. 5, 22), die gedefinieerd wordt met de Griekse term *agathosyne*. Dit duidt op gehechtheid aan het goede, het zoeken naar het goede. Sterker nog, het is het zorgen voor wat het meeste waard is, wat het beste is voor de ander: hun rijping, hun groei in een gezond leven, het beoefenen van waarden en niet alleen het materieel

85 Toespraak tot het Europees Parlement, Straatsburg (25 november 2014): AAS 106 (2014), 997.

welzijn. Er is een soortgelijke Latijnse uitdrukking: *bene-volentia*, dat wil zeggen een houding van het goede van de ander willen. Het is het sterke verlangen naar het goede, een neiging tot al wat goed en voortreffelijk is, die ons ertoe aanzet het leven van de ander te vullen met mooie, verheven, opbouwende dingen.

113. In deze zin stel ik weer met verdriet vast dat “wij te lang moreel verval hebben geaccepteerd door een spelletje te spelen met ethiek, goedheid, geloof en eerlijkheid. En het ogenblik is gekomen om te erkennen dat deze vrolijke oppervlakkigheid ons weinig heeft gebracht. Deze verwoesting van het fundament van het sociale leven leidt ertoe dat wij tegenover elkaar komen te staan om onze eigen belangen te verdedigen”.⁸⁶ Laten wij ons richten op het bevorderen van het goede voor onszelf en heel de mensheid en zo zullen wij op weg gaan naar een echte en integrale groei. Elke samenleving moet de overdracht van waarden verzekeren, omdat, als dit niet gebeurt, egoïsme, geweld, corruptie in haar verschillende vormen, onverschilligheid en tenslotte een leven dat voor iedere transcendentie gesloten is en zich verschanst heeft in individuele belangen, worden overgedragen.

De waarde van de solidariteit

114. Ik wil de nadruk leggen op de solidariteit, die “als morele deugd en sociale houding, vrucht van persoonlijke bekering, een inzet vereist van de kant van een veelheid van personen die verantwoordelijkheid dragen in onderwijs en vorming. Mijn eerste gedachte gaat uit naar de gezinnen, die geroepen zijn tot een primaire en onontbeerlijke educatieve missie. Zij vormen de eerste plaats waar de waarden van de liefde en broederschap, van het samen leven en samen delen, de aandacht en de zorg voor de ander beleefd en overgedragen worden. Zij zijn ook de bevoorrechte omgeving voor de overdracht van het geloof, te beginnen bij de eerste eenvoudige gebaren van devotie die de moeders hun kinderen leren. Wat betreft opvoeders en opleiders die op school of in de verschillende centra voor

86 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 229: AAS 107 (2015), 937.

kinderen en jongeren de veeleisende taak hebben om kinderen en jongeren op te voeden, zij zijn geroepen zich ervan bewust te zijn dat hun verantwoordelijkheid betrekking heeft op de morele, geestelijke en sociale dimensie van de persoon. De waarden van vrijheid, wederzijds respect en solidariteit kunnen vanaf zeer jonge leeftijd worden overgedragen. [...] Ook zij die werkzaam zijn op het gebied van de cultuur en de sociale media hebben een verantwoordelijkheid op het gebied van opvoeding en vorming, vooral in de hedendaagse samenlevingen waarin de toegang tot informatie- en communicatiemiddelen steeds meer verbreid is”.⁸⁷

115. Op deze ogenblikken waarop alles lijkt te vervagen en consistentie lijkt te verliezen, doet het ons goed een beroep te doen op stevigheid⁸⁸ die voortkomt uit het zich verantwoordelijk weten voor de broosheid van de ander als we zoeken naar een gemeenschappelijke bestemming. Solidariteit komt concreet tot uitdrukking in de dienstbaarheid, die zeer verschillende vormen kan aannemen in de wijze waarop men de zorg voor de ander op zich neemt. Dienstbaarheid is “grotendeels zorg dragen voor broosheid. Dienen betekent zorg dragen voor hen die kwetsbaar zijn in onze gezinnen, onze maatschappij, ons volk”. Bij deze inzet is ieder in staat “zijn behoeften, verwachtingen, verlangens naar almacht ten overstaan van de meest kwetsbaren terzijde te schuiven. [...] Dienstbaarheid kijkt altijd naar het gezicht van een broeder of zuster, raakt zijn of haar vlees aan, voelt zijn of haar nabijheid en zelfs in enkele gevallen “lijdt zij hieronder” en zoekt naar de ondersteuning van een broeder of zuster. Daarom is dienstbaarheid nooit ideologisch, omdat zij geen ideeën dient, maar personen”.⁸⁹

116. Over het algemeen “brengen” de laatsten “de zo bijzondere solidariteit in praktijk die er bestaat tussen allen die lijden, de armen, en hen die onze maatschappij vergeten lijkt te zijn, of minstens maar al te graag wil

87 *Boodschap voor de 49ste Wereldvrede dag 1 januari 2016* (8 december 2015), 6: AAS (2016), 57-58.

88 Soliditeit vindt men in de etymologische wortel van het woord solidariteit. Solidariteit in de ethisch-politieke betekenis die zij de laatste twee eeuwen heeft gekregen, brengt een zekere en hechte maatschappelijke opbouw tot stand.

89 Homilie in de mis, Havanna - Cuba (20 september 2015): *L'Osservatore Romano*, 21-22 september 2015, p. 8.

vergeten. Solidariteit is een woord dat niet altijd populair is; ik zou zeggen dat wij het soms hebben veranderd in een lelijk woord, dat je niet mag zeggen; maar het is een woord dat veel meer tot uitdrukking brengt dan enkele sporadische daden van edelmoedigheid. Het is denken en handelen in termen van gemeenschap, van de voorrang van het leven van allen op de toe-eigening van goederen door enkelen. Het is ook strijden tegen de structurele oorzaken van de armoede, de ongelijkheid, het gebrek aan werk, land en huisvesting, het ontzeggen van sociale rechten en arbeidsrechten. Het is het hoofd bieden aan de vernietigende effecten van het imperium van het geld [...]. Solidariteit is, verstaan in haar diepste betekenis, een manier om geschiedenis te maken en dat is precies wat de volksbewegingen doen.⁹⁰

117. Wanneer wij spreken over zorg dragen voor het gemeenschappelijk huis dat de planeet is, doen wij een beroep op dit minimum aan universeel bewustzijn en aandacht voor wederzijdse zorg dat nog altijd in mensen aanwezig kan zijn. Immers, als iemand water over heeft en hij het toch bewaart, omdat hij aan de mensheid denkt, dan is dat omdat hij een moreel niveau heeft bereikt dat het hem mogelijk maakt boven zichzelf en het behoren tot een groep uit te stijgen. Dat is geweldig menselijk! Dezelfde houding wordt gevraagd om de rechten van ieder menselijk wezen te erkennen, zelfs als het buiten de eigen grenzen is geboren.

De maatschappelijke functie van eigendom opnieuw bekijken

118. De wereld is er voor allen, omdat wij mensen allen op deze aarde geboren worden met dezelfde waardigheid. Men mag niet de verschillen in huidskleur, godsdienst, capaciteiten, plaats van herkomst, woonplaats en zoveel andere doen gelden of gebruiken om de voorrechten van enkelen ten koste van de rechten van allen te rechtvaardigen. Daarom zijn wij als gemeenschap verplicht om te waarborgen dat iedere persoon een waardig leven heeft en voldoende kansen voor zijn integrale ontwikkeling.

90 Toespraak tot de deelnemers aan de mondiale ontmoeting van de volksbewegingen (28 oktober 2014): AAS 106 (2014), 851-852.

119. In de eerste eeuwen van het christelijk geloof hebben verschillende denkers een universeel bewustzijn ontwikkeld in hun reflectie op de gemeenschappelijke bestemming van de geschapen goederen.⁹¹ Dat leidde tot de opvatting dat, als iemand niet heeft wat nodig is om waardig te leven, dat komt, omdat een ander zich het toe-eigent. De heilige Johannes Chrysostomus vat het samen met de woorden dat “niet aan de armen een deel van de eigen goederen geven stelen van de armen is, hen beroven van hun eigen leven; en wat wij bezitten, is niet van ons, maar van hen”.⁹² Of ook deze woorden van St. Gregorius de Grote: “Wanneer wij onder de behoeftigen iets verdelen, schenken wij geen spullen van ons, maar geven wij hun terug wat hun toebehoort”.⁹³

120. Opnieuw maak ik mij enkele woorden eigen van de heilige Johannes Paulus II, waarvan de kracht misschien niet is begrepen, en houd ik die aan allen voor: “God heeft de aarde aan heel het mensengeslacht gegeven, opdat zij al haar leden onderhoudt zonder iemand uit te sluiten of te bevoorrechten”.⁹⁴ In deze zin herinner ik eraan dat “de christelijke traditie het recht op privé-eigendom nooit als absoluut of onaantastbaar heeft erkend en de maatschappelijke functie van iedere vorm van privé-eigendom duidelijk heeft beklemtoond”.⁹⁵ Het principe van het gemeenschappelijk gebruik van goederen die voor allen geschapen zijn, is het “eerste principe van de hele ethisch-sociale orde”,⁹⁶ het is een natuurlijk, oorspronkelijk en prioritair recht.⁹⁷ Al de andere rechten op de goederen die noodzakelijk zijn voor de integrale verwezenlijking van de personen, met inbegrip van dat op privé-eigendom en ieder ander recht, “moeten

91 Vgl. de heilige Basilius, *Homilie* 21. Quod rebus mundanis adhaerendum non sit, 3.5: PG 31, 545-549; *Regulae brevius tractatae*, 92: PG 31, 1145-1148; de heilige Petrus Chrysologus, *Sermo* 123: PL 52, 536-540; de heilige Ambrosius, *De Nabuthe*, 27.52: PL 14, 738 v.; de heilige Augustinus, *In Iohannis Evangelium*, 6, 25: PG 35, 1436 v.

92 *De Lazaro*, II, 6: PG 48, 992D.

93 *Regula pastoralis*, II, 21: PL 77, 87.

94 Encycl. *Centesimus annus* (1 mei 1991), 31: AAS 83 (1991), 831.

95 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 93: AAS 107 (2015), 884.

96 De heilige Johannes Paulus II, encycl. *Laborem exercens* (14 september 1981), 19: AAS 73 (1981), 626.

97 Vgl. Pauselijke Raad Iustitia et Pax, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 172.

daarom de verwezenlijking ervan niet belemmeren, maar integendeel vergemakkelijken”, zoals de heilige Paulus VI stelde.⁹⁸ Het recht op privé-bezit kan men alleen als een secundair natuurrecht beschouwen dat is afgeleid van het principe van de universele bestemming van de geschapen goederen, en dat heeft zeer concrete gevolgen die hun weerspiegeling moeten vinden in het functioneren van de maatschappij. Het gebeurt echter vaak dat de secundaire rechten boven de prioritaire en oorspronkelijke rechten worden gesteld waardoor die hun praktisch belang verliezen.

Rechten zonder grenzen

121. Niemand mag dus uitgesloten blijven ongeacht waar ze zijn geboren, en nog minder vanwege de voorrechten die anderen genoten, omdat ze geboren zijn op plaatsen waar grotere mogelijkheden zijn. Grenzen en scheidslijnen van de staten mogen niet verhinderen dat dit gebeurt. Net zoals het onaanvaardbaar is dat iemand minder rechten heeft op grond van het feit dat zij vrouw is, is het evenzeer onaanvaardbaar dat de geboorteplaats of woonplaats reeds op zich leidt tot minder mogelijkheden voor een waardig leven en voor ontwikkeling.

122. Ontwikkeling mag niet gericht zijn op een toenemende verrijking van enkelen, maar moet “de persoonlijke en sociale, economische en politieke mensenrechten garanderen, met inbegrip van de rechten van naties en volken”.⁹⁹ Het recht van enkelen op de vrijheid van ondernemen of de vrije markt kan niet boven de rechten van de volken en de waardigheid van de armen staan; en evenmin boven het respect voor het milieu, omdat, “als iemand er een deel van bezit, dan is dat alleen maar om het te beheren ten nutte van allen”.¹⁰⁰

98 Encycl. *Populorum progressio* (26 maart 1967), 22: AAS 59 (1967), 268.

99 De heilige Johannes Paulus II, encycl. *Sollicitudo rei socialis* (30 december 1987), 33: AAS 80 (1988), 557.

100 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 95: AAS 107 (2015), 885.

123. “Ondernemerschap is” werkelijk “een nobele roeping, gericht op het produceren van rijkdom en het verbeteren van de wereld voor iedereen”.¹⁰¹ God steunt ons, Hij verwacht van ons dat wij de vermogens die Hij ons heeft gegeven, ontwikkelen en Hij heeft het universum gevuld met mogelijkheden. In zijn plannen is iedere mens geroepen om zijn eigen ontwikkeling te bevorderen,¹⁰² en dit omvat de toepassing van economische en technologische capaciteiten om de goederen te doen toenemen en de rijkdom te vergroten. In ieder geval zouden deze capaciteiten van ondernemers, die een geschenk van God zijn, duidelijk gericht moeten zijn op de vooruitgang van andere mensen en het overwinnen van gebrek, in het bijzonder door middel van het scheppen van gediversifieerde mogelijkheden van werk. Altijd is er samen met het recht op privé-eigendom het prioritaire en voorafgaande recht van de ongeschiktheid van alle privé-eigendom aan de universele bestemming van de goederen van de aarde en bijgevolg het recht van iedereen op het gebruik daarvan.¹⁰³

Rechten van de volken

124. De zekerheid van de gemeenschappelijke bestemming van de goederen van de aarde vraagt vandaag dat deze ook wordt toegepast op de landen, hun territoria en hun hulpbronnen. Als we het niet alleen bekijken vanuit de legitimiteit van het privé-eigendom en de rechten van de burgers van een bepaalde natie, maar ook vanuit het eerste principe van de gemeenschappelijke bestemming van de goederen, dan kunnen wij zeggen dat ieder land ook van de buitenlander is, aangezien de goederen van een gebied niet geweigerd mogen worden aan een behoeftige die uit een andere plaats komt. Immers, zoals de bisschoppen van de Verenigde Staten hebben geleerd, zijn er fundamentele rechten die “aan elke samenleving vooraf-

101 *Ibid.* 129: AAS107 (2015), 899.

102 Vgl. de heilige Paulus VI, encycl. *Populorum progressio* (26 maart 1967), 15: AAS 59 (1967), 265; Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 16: AAS 101 (2009), 652.

103 Vgl. encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 93; AAS 107 (2015), 884-885; apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 189-190: AAS 105 (2013), 1099-1100.

gaan, omdat zij voortvloeien uit de waardigheid die iedere mens als schepsel van God verleend is”.¹⁰⁴

125. Dit impliceert bovendien een andere manier om de relaties en de uitwisseling tussen de landen te verstaan. Als iedere persoon een onvervreembare waardigheid heeft, als iedere mens mijn broeder of zuster is en als de wereld werkelijk van allen is, is het van geen belang of iemand hier is geboren of leeft buiten de grenzen van zijn eigen land. Ook mijn natie is medeverantwoordelijk voor zijn ontwikkeling, hoewel zij deze verantwoordelijkheid op verschillende manieren kan invullen: door hem genereus te verwelkomen, wanneer hij daar dringend behoefte aan heeft, door hem in zijn eigen land te ondersteunen, door niet de natuurlijke hulpbronnen van hele landen te gebruiken of uit te putten en zo corrupte systemen te begunstigen die een waardige ontwikkeling van de volken belemmeren. Dit geldt voor naties en is ook van toepassing op de verschillende streken van ieder land, waartussen vaak ernstige vormen van ongelijkheid bestaan. Maar het onvermogen om de gelijke menselijke waardigheid te erkennen zorgt er soms voor dat de meest ontwikkelde streken van bepaalde landen ernaar streven zich te bevrijden van de “ballast” van de armste streken om hun consumptieniveau nog meer te doen toenemen.

126. Wij hebben het over een nieuw netwerk van internationale relaties, omdat er geen manier is om de ernstige problemen van de wereld op te lossen als we alleen maar denken in termen van wederzijdse hulp tussen individuen en kleine groepen. Wij herinneren eraan dat “ongelijkheid niet alleen individuen treft, maar hele landen en ons verplicht na te denken over een ethiek van internationale verhoudingen”.¹⁰⁵ En de gerechtigheid vereist niet alleen de individuele rechten, maar ook de maatschappelijke rechten en de rechten van de volken te erkennen en te respecteren.¹⁰⁶ Wat wij hier zeggen, impliceert dat het “fundamentele recht van de volken op

104 Katholieke bisschoppenconferentie van de Verenigde Staten, *Open wide our Hearts: The enduring Call to Love. A Pastoral Letter against Racism* (november 2018).

105 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 51: AAS 107 (2015), 867.

106 Vgl. Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2006), 6: AAS 101 (2009), 644.

bestaan en vooruitgang”¹⁰⁷ wordt gewaarborgd, dat soms ernstig belemmerd wordt door de druk die voortvloeit uit buitenlandse schulden. De betaling van de schuld bevordert in veel gevallen niet alleen de ontwikkeling niet, maar beperkt en conditioneert deze ook in sterke mate. Hoewel vastgehouden wordt aan het principe dat iedere wettig aangegane schuld moet worden betaald, mag de manier om aan deze plicht te voldoen, die veel arme landen hebben ten opzichte van de rijke landen, niet ertoe leiden dat hun bestaan en groei in gevaar komen.

127. Dit vraagt ongetwijfeld een andere manier van denken. Als we niet proberen in deze manier van denken te komen, zullen mijn woorden klinken als fantasieën. Maar als we het grote principe accepteren van de rechten die uit het loutere feit voortvloeien dat we een onvervreembare menselijke waardigheid bezitten, is het mogelijk de uitdaging aan te gaan om te dromen van en te denken over een andere mensheid. Het is mogelijk naar een wereld te verlangen die voorziet in land, huisvesting en werk voor iedereen. Dat is de ware weg van de vrede, niet de dwaze en kortzichtige strategie angst en wantrouwen te zaaien tegenover dreigingen van buitenaf. Want een werkelijke en blijvende vrede is alleen mogelijk, “uitgaande van een mondiale ethiek van solidariteit en samenwerking ten dienste van een toekomst die gestalte krijgt door onderlinge afhankelijkheid en medeverantwoordelijkheid in heel de menselijke familie”.¹⁰⁸

107 De heilige Johannes Paulus II, encycl. *Centesimus annus* (1 mei 1991), 35: AAS 83 (1991), 838.

108 Toespraak over de nucleaire wapens, Nagasaki -Japan (24 november 2019): *L'Osservatore Romano*, 25-26 november 2019, p. 6.

HOOFDSTUK VIER

EEN HART DAT OPENSTAAT VOOR HEEL DE WERELD

128. Als de overtuiging dat wij als mensen allen broeders en zusters zijn, niet alleen iets abstracts is, maar handen en voeten krijgt en concreet wordt, plaatst zij ons voor een reeks uitdagingen die ons in beweging brengen, ons verplichten nieuwe perspectieven onder ogen te zien en nieuwe antwoorden te ontwikkelen.

De beperking van de grenzen

129. Wanneer de naaste een migrant is, komen er nog complexe uitdagingen bij.¹⁰⁹ Natuurlijk zou het ideaal zijn om onnodige migratie te vermijden en de weg hiertoe is in de landen van herkomst de concrete mogelijkheid te scheppen om waardig te leven en te groeien, zodat daar de voorwaarden gevonden kunnen worden voor een eigen integrale ontwikkeling. Maar zolang er geen serieuze vooruitgang in die richting is, is het onze plicht het recht van iedere mens te respecteren om een plaats te vinden waar hij niet alleen kan voldoen aan zijn primaire behoeften en die van zijn familie, maar zich ook als persoon ten volle kan verwezenlijken. Onze inspanningen ten opzichte van migranten die aankomen, kunnen in vier werkwoorden worden samengevat: verwelkomen, beschermen, ondersteunen en integreren. Immers, “het gaat er niet om van boven af hulp-programma’s op te leggen, maar om samen een weg te gaan door middel van deze vier activiteiten, steden en landen op te bouwen die, met behoud van hun respectievelijke culturele en religieuze identiteit, ontstaan voor

¹⁰⁹ Vgl. De katholieke bisschoppen van Mexico en de Verenigde Staten, pastorale brief *Strangers no longer: together on the journey of hope* (januari 2003).

verschillen en die in een geest van de menselijke broederschap deze weten te waarderen”.¹¹⁰

130. Dit impliceert enkele onontbeerlijke reacties, vooral ten opzichte van hen die ernstige humanitaire crises ontvluchten. Bijvoorbeeld: het uitbreiden en vereenvoudigen van het toekennen van een visum, private en gemeenschappelijke hulpprogramma's opstellen, humanitaire corridors openen voor de meest kwetsbare vluchtelingen, adequate en fatsoenlijke huisvesting bieden, de persoonlijke veiligheid en de toegang tot de essentiële diensten garanderen, adequate consulaire bijstand waarborgen en het recht altijd persoonlijke identiteitspapieren bij zich te hebben, een onpartijdige toegang tot de rechtspraak, de mogelijkheid bankrekeningen te openen en de garantie van wat nodig is voor het levensonderhoud, hun bewegingsvrijheid en de mogelijkheid om te werken geven, minderjarigen beschermen en hen verzekeren van een reguliere toegang tot onderwijs, voorzien in programma's voor tijdelijke voogdij of opvang, het garanderen van godsdienstvrijheid, hun sociale integratie bevorderen, het ondersteunen van gezinshereniging en de lokale gemeenschappen voorbereiden op integratieprocessen.¹¹¹

131. Het is belangrijk voor allen die al langer geleden zijn aangekomen en geïntegreerd zijn in de maatschappelijke context, het begrip “burgerrecht” toe te passen, dat gebaseerd is op de gelijkheid van rechten en plichten onder de bescherming waarvan allen gerechtigheid genieten. Daarom is het noodzakelijk zich ervoor in te zetten in onze maatschappijen het concept van *volledig burgerrecht* vast te leggen en af te zien van het discriminerende gebruik van de term *minderheden*, die met zich de kiemen meebrengt van zich geïsoleerd voelen en van minderwaardigheid; dit effent de weg voor vijandschap en onenigheid en ontnemt sommige burgers verworvenheden en religieuze en burgerlijke rechten door hen te discrimineren”.¹¹²

110 Algemene audiëntie (3 april 2019): *L'Osservatore Romano*, 4 april 2019, p. 8.

111 Vgl. *Boodschap voor de 104de Werelddag van de Migrant en de Vluchteling* (14 januari 2018): AAS 109 (2017), 918-923.

112 Document over de broederschap onder de mensen voor de wereldvrede en een gemeenschappelijke samenleving, Abu Dhabi (4 februari 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 februari 2019, p. 7.

132. Afgezien van verschillende onontbeerlijke activiteiten kunnen de staten op eigen initiatief geen adequate oplossingen ontwikkelen, “aangezien de gevolgen van ieders keuzes onvermijdelijk neerkomen op de gehele internationale gemeenschap”. Daarom “zullen de antwoorden alleen maar de vrucht kunnen zijn van een gemeenschappelijk werk”,¹¹³ door een wereldwijde wetgeving (*governance*) voor migratie in het leven te roepen. In ieder geval is het noodzakelijk “projecten voor de middellange en lange termijn op te zetten die verder gaan dan het antwoord op een noodsituatie. Zij zouden enerzijds de integratie van de migranten in de landen van opvang daadwerkelijk moeten helpen en tegelijkertijd de ontwikkeling van de landen van herkomst met een solidaire politiek moeten bevorderen, die echter niet de hulp onderwerpt aan strategieën en praktijken die ideologisch vreemd of tegengesteld zijn aan de cultuur van de volken waarop ze gericht zijn”.¹¹⁴

De wederzijdse gaven

133. De komst van verschillende mensen die uit een andere levenscontext en cultuur afkomstig zijn, verandert in een geschenk, omdat “de geschiedenissen van de migranten ook geschiedenissen zijn van ontmoeting tussen personen en tussen culturen: voor de gemeenschappen en de samenlevingen waarin zij aankomen, zijn zij een kans voor verrijking en integrale menselijke ontwikkeling van allen”.¹¹⁵ Daarom “vraag ik in het bijzonder de jongeren niet verstrikt te raken in de netten van hen die hen willen opzetten tegen andere jongeren die in hun land aankomen, door hen te beschrijven als gevaarlijke wezens en alsof ze niet dezelfde onvervreemdbare waardigheid als ieder mens zouden hebben”.¹¹⁶

113 Toespraak tot het bij de Heilige Stoel geaccrediteerde corps diplomatique (11 januari 2016): AAS 108 (2016), 124.

114 Ibid.: AAS 108 (2016), 122.

115 Postsyn apost. exhort. *Christus vivit* (25 maart 2019), 93.

116 Ibid., 94.

134. Anderzijds, wanneer je iemand die anders is, van harte verwelkomt, maak je het hem mogelijk zichzelf te blijven en geef je hem de mogelijkheid zichzelf verder te ontwikkelen. De verschillende culturen, die in de loop der eeuwen hun rijkdom hebben voortgebracht, moeten beschermd worden, opdat de wereld niet verarmt. En dit zonder te veronachtzamen hen te stimuleren om in de ontmoeting met andere werkelijkheden iets nieuws uit zichzelf naar boven te laten komen. Men mag het gevaar niet negeren dat men uiteindelijk slachtoffer wordt van een culturele sclerose. Daarom “moeten we met elkaar communiceren, de rijkdommen van ieder ontdekken, waarderen wat ons verbindt, en naar de verschillen kijken als een mogelijkheid voor een groei met respect voor allen. Er is een geduldige en vertrouwvolle dialoog noodzakelijk, zodat personen, families en gemeenschappen de waarden van de eigen cultuur kunnen doorgeven en het goede dat voortkomt uit ervaringen van anderen, kunnen ontvangen”.¹¹⁷

135. Ik herneem de voorbeelden die ik enige tijd geleden noemde: de cultuur van de Latino's is “een zuurdeeg van waarden en mogelijkheden dat de Verenigde Staten zeer goed kan doen [...]. Een sterke immigratie tekent en verandert uiteindelijk de cultuur van een plaats altijd. [...] In Argentinië heeft de sterke immigratie van Italianen de cultuur van de samenleving getekend en in de culturele stijl van Buenos Aires ziet men duidelijk de aanwezigheid van ongeveer tweehonderdduizend Joden. De immigranten zijn, wanneer men hen helpt te integreren, een zegen, een rijkdom en een nieuwe gave die een maatschappij uitnodigt om te groeien”.¹¹⁸

136. In een breder perspectief hebben wij met de Grootimam Ahmad Al-Tayyeb eraan herinnerd dat “de relatie tussen West en Oost een onbetwistbare wederzijdse noodzaak is, die niet vervangen en evenmin verwaarloosd mag worden, opdat beide zich door de uitwisseling en de dialoog van de culturen onderling kunnen verrijken met de beschaving

117 Toespraak tot de autoriteiten, Serajevo - Bosnië-Herzegovina (6 juni 2015):

L'Osservatore Romano, 7 juni 2015, p. 7.

118 *Latinoamérica. Conversaciones con Hernán Reyes Alcaide*, ed. Planeta, Buenos Aires 2017, 105.

van de ander. Het Westen zou in de beschaving van het Oosten remedies kunnen vinden voor enkele geestelijke en religieuze ziekten die door de overheersing van het materialisme worden veroorzaakt. En het Oosten zou in de beschaving van het Westen zeer veel elementen kunnen vinden die het kunnen helpen zich te redden van zwakte, verdeeldheid, conflict en wetenschappelijke, technische en culturele neergang. Het is belangrijk aandacht te schenken aan de religieuze, culturele en historische verschillen die een essentiële component zijn van de persoonlijkheid, cultuur en beschaving van het Oosten; en het is belangrijk de algemene en gemeenschappelijke mensenrechten te bevestigen om eraan bij te dragen om voor alle mensen in Oost en West een waardig leven te waarborgen, waarbij de politiek van dubbele maatstaven wordt vermeden”.¹¹⁹

De vruchtbare uitwisseling

137. Wederzijdse hulp tussen landen komt uiteindelijk ten goede aan allen. Een land dat zich verder ontwikkelt op basis van zijn eigen oorspronkelijke cultuur, is een schat voor heel de mensheid. We moeten het bewustzijn vergroten dat we vandaag ofwel allemaal gered zijn of dat niemand zich redt. Armoede, neergang, het lijden van een gebied op aarde zijn een stilzwijgende voedingsbodem voor problemen die uiteindelijk heel de planeet zullen treffen. Als ons het uitsterven van sommige soorten zorgen baart, zou ons de gedachte geen rust moeten laten dat er vooral mensen en volken zijn die hun potentieel en schoonheid niet ontwikkelen vanwege armoede of andere structurele beperkingen. Want dit verarmt uiteindelijk ons allen.

138. Als dit altijd al zeker is geweest, dan is het dat vandaag meer dan ooit vanwege de realiteit van een wereld die onderling zo verbonden is door de globalisering. Wij hebben een mondiale juridische, politieke en economische ordening nodig om “de internationale samenwerking te versterken en richting te geven met het oog op een solidaire ontwikkeling

¹¹⁹ Document over de broederschap onder de mensen voor de wereldvrede en een gemeenschappelijke samenleving, Abu Dhabi (4 februari 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 februari 2019, p. 7.

van alle volken”.¹²⁰ Dit zal tenslotte heel de wereld ten goede komen, omdat ontwikkelingshulp voor arme landen het scheppen van rijkdom voor allen”¹²¹ impliceert. Bezien vanuit het oogpunt van de integrale ontwikkeling veronderstelt dit dat “ook de armste landen een effectieve stem hebben bij gemeenschappelijke beslissingen”¹²² en dat men zich inspant om “de toegang tot de internationale markt te bevorderen van de landen die getekend zijn door armoede en onderontwikkeling”.¹²³

Een belangeloosheid die verwelkomt

139. Ik zou deze benadering echter niet willen reduceren tot een of andere vorm van utilitarisme. Er bestaat belangeloosheid. Het is het vermogen sommige dingen te doen alleen op grond van het feit dat ze goed zijn, zonder dat men hoopt er enig resultaat mee te behalen, zonder er onmiddellijk iets voor terug te verwachten. Dat maakt het mogelijk een vreemdeling te verwelkomen, ook al brengt dit voor het ogenblik geen tastbaar profijt. Maar toch zijn er landen die alleen maar wetenschappers en investeerders willen opnemen.

140. Wie niet de broederlijke belangeloosheid beleeft, maakt van zijn eigen bestaan een moeizame handel, waarbij hij voortdurend meet wat hij geeft, en wat hij terugkrijgt. God geeft daarentegen gratis, in die mate dat Hij zelfs degenen die geen gelovigen zijn, helpt en “de zon laat opgaan over slechten en goeden” (Mat. 5, 45). Daarom beveelt Jezus aan: “Als ge een aalmoes geeft, laat uw linkerhand dan niet weten wat uw rechter doet, opdat uw aalmoes in het verborgene blijve” (Mat. 6, 3-4). Wij hebben het leven om niet ontvangen, wij hebben hiervoor niet betaald. Daarom kunnen wij allemaal geven zonder iets te verwachten, het goede doen zonder evenveel te vragen van de persoon die wij helpen. Dat is wat Jezus tot zijn leerlingen zei: “Voor niets hebt gij ontvangen, voor niets moet gij geven” (Mat. 10, 8).

120 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 67: AAS 101 (2009), 700.

121 *Ibid.* 60: AAS 101 (2009), 695.

122 *Ibid.* 67: AAS 101 (2009), 700.

123 Pauselijk Raad *Iustitia et Pax*, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 447.

141. De werkelijke kwaliteit van de verschillende landen van de wereld meet men af aan dit vermogen om niet alleen als land, maar ook als menselijke familie te denken, en dit manifesteert zich in het bijzonder in kritieke perioden. Gesloten nationalisme laat uiteindelijk dit onvermogen tot belangeloosheid zien, de verkeerde overtuiging dat zij zich kunnen ontwikkelen aan de rand van andermans ellende en dat zij door zich af te sluiten voor anderen meer beschermd zullen zijn. De immigrant wordt gezien als iemand die zich dingen onrechtmatig toe-eigent en niets te bieden heeft. Zo komt men ertoe naïef te denken dat de armen gevaarlijk of nutteloos zijn en dat de machtigen edelmoedige weldoeners zijn. Alleen een maatschappelijke en politieke cultuur die een belangeloze verwelkoming omvat, zal een toekomst kunnen hebben.

Lokaal en universeel

142. Er moet aan herinnerd worden dat “tussen globalisering en lokalisering een spanning ontstaat. Men moet aandacht schenken aan de mondiale dimensie om niet te vervallen tot alledaagse kleingeestigheid. Tegelijkertijd is het niet gepast wat lokaal is, wat ons met beide benen op de grond doet staan, uit het oog te verliezen. Deze twee dingen samen verhinderen dat wij vervallen in één van deze extremen: de éne, dat burgers leven in een abstract en geglobaliseerd universalisme, [...]; de andere dat ze een folkloristisch museum worden van lokale kluizenaars, die ertoe veroordeeld zijn altijd dezelfde dingen te herhalen, die niet in staat zijn zich te laten bevragen door wat anders is en de schoonheid te waarderen die God buiten hun grenzen verspreidt”.¹²⁴ Wij moeten kijken naar het mondiale, dat ons bevrijdt uit een kleinburgerlijke bekrompenheid. Wanneer een huis geen familie meer is, maar een omheining, een cel, bevrijdt het mondiale ons, omdat het als het ware het einddoel is dat ons naar de volheid trekt. Tegelijkertijd moeten wij van harte de lokale dimensie aanvaarden, omdat die iets bezit dat het mondiale niet heeft: zuurdesem zijn, vrijrijken, mechanismen van subsidiariteit in gang zetten. Daarom

124 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 234: AAS 105 (2013), 1115.

zijn universele broederschap en sociale vriendschap binnen iedere maatschappij twee onlosmakelijke en even essentiële polen.

De couleur locale

143. De oplossing is niet een openheid die afziet van de eigen schat. Evenals er geen dialoog is met de ander zonder persoonlijke identiteit, zo is er geen openheid tussen volken als die niet uitgaat van de liefde voor het land, het volk, de eigen culturele eigenschappen. Ik ontmoet de ander niet, wanneer ik geen ondergrond heb waarin ik stevig ben geworteld, omdat ik op die basis het geschenk van de ander kan ontvangen en hem iets authentieks kan aanbieden. Het is alleen mogelijk om mensen die anders zijn, te verwelkomen en hun unieke inbreng te erkennen, als ik stevig gehecht ben aan mijn volk en zijn cultuur. Iedereen houdt van zijn eigen grond en heeft er een bijzondere verantwoordelijkheid en zorg voor en geeft om zijn eigen land, evenals iedereen van zijn eigen huis moet houden en ervoor moet zorgen, dat het niet instort, aangezien de burens dat niet zullen doen. Ook het welzijn van de wereld vereist dat ieder zijn eigen grond beschermt en liefheeft. Omgekeerd zullen de gevolgen van de rampspoed van een land hun repercussies hebben op heel de planeet. Dat is gebaseerd op de positieve betekenis van het eigendomsrecht: ik bewaak en koester iets dat ik bezit, zodat het een bijdrage kan zijn aan het welzijn van allen.

144. Dit is bovendien een voorwaarde voor gezonde en verrijkende onderlinge uitwisselingen. De ervaring van het leven op een bepaalde plaats en in een bepaalde cultuur is een basis die ons in staat stelt aspecten van de realiteit te begrijpen die degenen die zo'n ervaring niet hebben, niet zo gemakkelijk kunnen bevatten. Het universele mag niet het homogene, uniforme en gestandaardiseerde domein zijn van één heersende culturele vorm, die tenslotte de kleuren van een veelhoek zal verliezen en weerzinwekkend zal blijken te zijn. Het is de verleiding die naar voren komt uit het oude verhaal van de toren van Babel: de bouw van een toren die tot de hemel moest reiken, bracht niet de eenheid van verschillende volken tot uitdrukking die in staat waren om te communiceren vanuit hun eigen

diversiteit. Integendeel, het was een misleidende poging, voortgekomen uit trots en menselijke ambitie, om een eenheid te creëren die anders was dan die door God gewild was in zijn providentieel plan voor de naties (vgl. Gen. 11, 1-9).

145. Er is een valse openheid voor het universele die voortvloeit uit de holle oppervlakkigheid van wie niet in staat is ten diepste door te dringen tot zijn eigen vaderland, of van wie een onopgeloste wrok jegens hun volk met zich meedragen. In ieder geval “moet men de blik altijd verruimen om een groter goed dat ons allen weldaden kan verschaffen, te herkennen. Men moet dat echter doen zonder dat er sprake is van vlucht, van ontworteling. Het is noodzakelijk te wortelen in vruchtbare grond en in de geschiedenis van de eigen plaats, die een geschenk van God is. Men werkt in het klein met wat dichtbij is, maar met een ruimer perspectief. [...] Het is niet het globale dat ons uitwist, noch de geïsoleerde partijdigheid die onvruchtbaar maakt”,¹²⁵ het is de veelhoek, waarin terwijl ieder in zijn waarde wordt gerespecteerd, “het geheel meer is dan het deel, en ook meer is dan enkel de som van de delen”¹²⁶.

De universele horizon

146. Er zijn vormen van lokaal narcisme die niet een gezonde liefde voor het eigen volk en de eigen cultuur tot uitdrukking brengen. Zij verbergen een gesloten geest die vanwege een bepaalde onzekerheid en een zekere vrees voor de ander, er de voorkeur aan geeft om verdedigingsmuren op te trekken om zichzelf te beschermen. Maar het is niet mogelijk op een gezonde manier lokaal te zijn zonder een oprechte en hartelijke openheid voor het universele, zonder zich te laten bevragen door wat elders gebeurt, zonder zich te laten verrijken door andere culturen en zonder solidair te zijn met de drama's van andere volken. Dit lokalisme sluit zich obsessief op binnen een paar ideeën, gebruiken en zekerheden en is niet in staat tot bewondering ten overstaan van de vele mogelijkheden en schoonheden die de hele wereld te bieden heeft, en het mist een authentieke en edelmoedige

¹²⁵ *Ibid.* 235: AAS 105 (2013), 1115.

¹²⁶ *Ibid.*

solidariteit. Zo is het lokale leven niet meer werkelijk ontvankelijk, laat het zich niet meer aanvullen door het andere; daarom beperkt het zijn ontwikkelingsmogelijkheden, wordt het statisch en ziek. Want in werkelijkheid is iedere gezonde cultuur van nature open en gastvrij, zodat “een cultuur zonder universele waarden geen ware cultuur is”.¹²⁷

147. Wij constateren dat hoe minder ruimdenkend en ruimhartig iemand is, hij des te minder de nabije werkelijkheid waarvan hij deel uitmaakt, zal kunnen interpreteren. Zonder de relatie en het debat met wie anders zijn, is het moeilijk een duidelijke en volledige kennis te hebben van zichzelf en het eigen land, aangezien andere culturen geen vijanden zijn waartegen men zich moet verdedigen, maar verschillende weerspiegelingen van de onuitputtelijke rijkdom van het menselijk leven. Door naar zichzelf te kijken vanuit het gezichtspunt van de ander, van wie anders zijn, kan iedereen beter de bijzonderheden van de eigen persoon en de eigen cultuur herkennen: de rijkdom, de mogelijkheden en de beperktheden. De ervaring die op een plaats wordt opgedaan, moet zich ontwikkelen “in tegenstelling” tot en “in overeenstemming” met de ervaringen van anderen die in verschillende culturele contexten leven.¹²⁸

148. In feite is een gezonde openheid nooit in strijd met de identiteit. Want door zichzelf te verrijken met elementen van een andere oorsprong maakt een levende cultuur niet een kopie of louter een herhaling, maar integreert ze het nieuwe op een eigen wijze. Dit veroorzaakt het ontstaan van een nieuwe synthese, die tenslotte iedereen ten goede komt, aangezien de cultuur waar deze bijdragen uit voortkomen, vervolgens op haar beurt wordt gevoed. Daarom heb ik de oorspronkelijke volken aangespoord hun wortels en voorouderlijke cultuur te bewaren, maar ik heb willen duidelijk maken dat het niet “mijn bedoeling” was “een volledig gesloten, ahistorisch, statisch “indigenisme” voor te stellen dat zich aan iedere vorm van hybridisatie onttrekt”, omdat “de eigen culturele identiteit zich verdiept en verrijkt in de dialoog met verschillende werkelijkheden en de authentieke

127 De heilige Johannes Paulus II, Toespraak tot de vertegenwoordigers van de wereld van de Argentijnse cultuur, Buenos Aires - Argentinië (12 april 1987), 4: *L'Osservatore Romano*, 14 april 1987, p. 7.

128 Vgl. id., Toespraak tot de kardinalen (21 december 1984), 4: AAS 76 (1984), 506.

manier om haar te bewaren niet een isolement is dat verarmt”.¹²⁹ De wereld groeit en vervult zich met een nieuwe schoonheid dankzij de opeenvolgende syntheses die tot stand komen tussen open culturen zonder een cultuur op te leggen.

149. Om een gezonde relatie tussen liefde voor het vaderland en een hartelijke deelname aan de gehele mensheid te stimuleren is het nuttig eraan te herinneren dat de wereldsamenleving niet het resultaat is van de som van de verschillende landen, maar juist de gemeenschap die ertussen bestaat, de wederzijdse inclusie die voorafgaat aan het opkomen van iedere bijzondere groep. In deze verwevenheid van de universele gemeenschap is iedere menselijke groep geïntegreerd en vindt daar haar eigen schoonheid. Daarom weet iedere persoon die in een bepaalde context geboren wordt, dat hij behoort tot een grotere familie, zonder welke het niet mogelijk is een volledig begrip van zichzelf te hebben.

150. Deze benadering vereist uiteindelijk dat men met vreugde aanvaardt dat geen enkel volk, geen enkele cultuur of persoon alles op eigen kracht kan bereiken. De ander is wezenlijk noodzakelijk voor de opbouw van een volledig leven. Het bewustzijn van grenzen of de eigen begrensdeheid is verre van een bedreiging, maar wordt de sleutel voor het dromen van en het uitwerken van een gemeenschappelijk project. Daarom “is de mens het begrensde zijn dat geen grens heeft”.¹³⁰

Uit de eigen regio

151. Dankzij de regionale uitwisseling, van waaruit de zwakste landen zich openstellen voor de hele wereld, is het mogelijk dat universaliteit particulariteit niet opheft. Een adequate en authentieke openheid voor de wereld veronderstelt het vermogen zich open te stellen voor de naaste, in een familie van naties. Culturele, economische en politieke integratie met

¹²⁹ Postsyn. apost. exhort. *Querida Amazonia* (2 februari 2020), 37.

¹³⁰ Georg Simmel, *Brücke und Tür. Essays des Philosophen zur Geschichte, Religion, Kunst und Gesellschaft*, Köhler-Verlag, Stuttgart 1957, p. 6 (lt. ed. *Ponte e porta*, in *Saggi di estetica*, verzorgd door M. Cacciari, Liviana, Padova 1970, 8).

de omringende volken zou gepaard moeten gaan met een educatief proces dat de waarde van de liefde voor de naaste bevordert, de eerste onmisbare oefening om een gezonde universele integratie te bereiken.

152. In enkele volkswijken leeft nog de geest van “nabuuerschap”, waar ieder spontaan de plicht voelt om de buurman te begeleiden en te helpen. Op deze plaatsen die deze gemeenschapswaarden bewaren, onderhoudt men de relaties van nabijheid met kenmerken van belangeloosheid, solidariteit en wederkerigheid, uitgaande van het gevoel van een “wij” van de wijk.¹³¹ Het zou wenselijk zijn dat dit ook zou kunnen worden ervaren tussen buurlanden, met de mogelijkheid om een hartelijke nabijheid tussen hun volken op te bouwen. Maar individualistische visies vertalen zich in de relaties tussen de landen. Het gevaar van een leven, waarin men zich beschermt tegen elkaar, de anderen ziet als concurrenten of een gevaarlijke vijanden, wordt overgedragen op de relatie met de volken van de regio. Misschien zijn wij opgevoed met deze angst en dit wantrouwen.

153. Er zijn machtige landen en grote ondernemingen die profiteren van dit isolement en er de voorkeur aan geven te onderhandelen met ieder land afzonderlijk. Voor kleine of arme landen opent zich daarentegen de mogelijkheid regionale overeenkomsten met de burens te sluiten die het mogelijk maken als een blok te onderhandelen en kunnen voorkomen dat zij marginale segmenten worden die van de grote machten afhankelijk zijn. Tegenwoordig is geen enkele geïsoleerde staat in staat het algemeen welzijn van zijn eigen bevolking te waarborgen.

131 Vgl. Jaime Hoyós-Vásquez, S.J., *Lógica de las relaciones sociales. Reflexión ontológica*, in *Revista Universitas Philosophica*, 15-16, december 1990 - juni 1991, Bogotá, 95-106.

HOOFDSTUK VIJF

DE BESTE POLITIEK

154. Om de ontwikkeling van een wereldgemeenschap mogelijk te maken die in staat is broederschap tot stand te brengen uitgaande van volken en naties die in sociale vriendschap leven, is het beste beleid nodig, dat ten dienste staat van het ware algemene welzijn. Helaas neemt de politiek tegenwoordig vaak vormen aan die de weg naar een andere wereld belemmeren.

Vormen van populisme en liberalisme

155. De minachting voor de zwakken kan schuilgaan in populistische vormen die hen demagogisch voor hun doeleinden gebruiken of in liberale vormen ten dienste van de economische belangen van de machtigen. In beide gevallen is het moeilijk om zich een open wereld voor te stellen waar plaats is voor iedereen, inclusief de zwaksten en die de verschillende culturen respecteert.

Voor het volk of populistisch

156. De laatste jaren is de uitdrukking “populisme” of “populist” verbreid in de media en in het taalgebruik in het algemeen. Zo verliest zij de waarde die zij zou kunnen bezitten en wordt het een van de polariteiten van een verdeelde maatschappij. Dit gaat zelfs zover dat men beweert alle mensen, groepen, samenlevingen en regeringen te classificeren op basis van een binaire verdeling: “populistisch” of “niet populistisch”. Tegenwoordig is het onmogelijk dat iemand over welk thema dan ook spreekt,

zonder dat men hem tracht in te delen bij één van deze twee polen of om hem ten onrechte in diskrediet te brengen of om hem overdreven te prijzen.

157. De veronderstelling dat het populisme als sleutel voor de interpretatie van de sociale werkelijkheid kan dienen bevat een ander zwak punt: het feit dat men de legitimiteit van het begrip volk ontkent. De poging om deze categorie uit het taalgebruik te doen verdwijnen zou ertoe leiden het woord “democratie” (regering door het volk”) zelf te elimineren. Om te bevestigen dat de maatschappij meer is dan louter de som van individuen, is niettemin de term “volk” noodzakelijk. De werkelijkheid is dat er maatschappelijke verschijnselen zijn die de meerderheden structureren, dat er mega-tendenzen en gemeenschappelijke ambities zijn; bovendien kan men naast de verschillen denken aan gemeenschappelijke doelen om samen een gedeeld project te realiseren; tenslotte is het moeilijk iets groots voor de lange termijn te plannen, als men het niet voor elkaar krijgt dat het een collectieve droom wordt. Dit alles vindt zijn uitdrukking in het zelfstandig naamwoord “volk” en het bijvoeglijke naamwoord “populair”. Als men deze niet zou opnemen - samen met een gedegen kritiek op demagogie - zou men afzien van een fundamenteel aspect van de sociale werkelijkheid.

158. Er bestaat immers een misverstand. “Volk is niet een logische categorie, noch een mystieke categorie, als wij deze verstaan in de zin dat alles wat het volk doet, goed is, of in de zin dat het volk een engelachtige categorie is. Maar nee! Het is een mythische categorie. [...] Wanneer je uitlegt wat een volk is, gebruik je logische categorieën, omdat je het moet uitleggen; zeker, ze zijn noodzakelijk. Maar zo leg je niet het gevoel van behoren bij een volk uit. Het woord volk heeft iets meer dat niet logisch verklaard kan worden. Deel uitmaken van een volk is deel uitmaken van een gemeenschappelijke identiteit die bestaat uit sociale en culturele banden. En dat is niet iets automatisch, integendeel: het is een langzaam, moeilijk proces ... op weg naar een gemeenschappelijk project”.¹³²

132 Antonio Spadaro, S.J., *Le orme di un pastore. Una conversazione con Papa Francesco*, in *Jorge Maria Bergoglio/Papa Francesco, Nei tuoi occhi è la mia parola. Omelie e discorsi di Buenos Aires 1999-2013*, Rizzoli, Milaan 2016, XVI; vgl. postsyn. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 220-221; AAS 105 (2013), 1110-1111.

159. Er bestaan volksleiders die in staat zijn het gevoel van een volk, zijn culturele dynamiek en de grote tendensen van een samenleving te interpreteren. De dienst die zij bewijzen door samen te brengen en te leiden kan de basis zijn voor een duurzaam proces van verandering en groei, dat ook het vermogen omvat plaats te maken voor anderen in het zoeken van het gemeenschappelijke welzijn. Maar dat ontgaat in ongezond populisme, wanneer het verandert in de handigheid van iemand om instemming te vergaren met als doel de cultuur van een volk onder welk ideologische vlag dan ook politiek te instrumentaliseren ten dienste van iemands persoonlijke project en iemands machtsbehoud. Andere keren is het gericht op het vergaren van populariteit door de laagste en meest egoïstische neigingen van sommige bevolkingsgroepen aan te wakkeren. Dat wordt nog erger, wanneer het in grove of subtiele vormen een onderwerping wordt van de instellingen en de rechtsstaat.

160. Gesloten populistische groepen vervormen het woord “volk”, aangezien datgene waar zij het over hebben, in feite niet een echt volk is. De categorie “volk” is immers open. Een levend, dynamisch volk met een toekomst is een volk dat voortdurend open blijft staan voor nieuwe syntheses door in zich op te nemen wat anders is. Dat doet zij niet door zichzelf te verloochenen, maar veeleer door de bereidheid in beweging gezet en bevraagd te worden, door anderen verruimd en verrijkt te worden en zo kan zij zich ontwikkelen.

161. Een andere ontgaat uitdrukking van populair leiderschap is het zoeken naar onmiddellijk belang. Men speelt in op de behoeften van het volk om stemmen of steun te verwerven, maar zonder vooruitgang te boeken in een moeizame en voortdurende inzet om de mensen de middelen te bieden voor hun ontwikkeling, om met hun inspanningen en hun creativiteit in hun levensonderhoud te voorzien. In deze zin heb ik duidelijk gesteld dat “het verre van mij zij een onverantwoordelijk populisme voor te stellen”.¹³³ Enerzijds vereist het overwinnen van de ongelijkheid dat men de economie ontwikkelt en daarbij de mogelijkheden van iedere regio

133 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 204: AAS 105 (2013), 1106.

vrucht doet dragen en een duurzame gelijkheid waarborgt.¹³⁴ Anderzijds “zouden de zorgprogramma’s die aan enkele dringende noden het hoofd bieden, alleen maar als voorlopige antwoorden moeten worden beschouwd”.¹³⁵

162. Het grote thema is werk. Wat echt van het volk is – omdat het het welzijn van het volk bevordert – is ervoor te zorgen dat allen de mogelijkheid hebben de zaden die God in ieder heeft gelegd, zijn capaciteiten, zijn initiatief, zijn krachten te laten ontkiemen. Dat is de beste hulp voor de armen, de beste weg naar een waardig bestaan. Daarom benadruk ik dat “de armen met geld helpen altijd een voorlopige oplossing moet zijn om het hoofd te bieden aan noodsituaties. Het ware doel zou altijd moeten zijn hun door arbeid een waardig leven te geven”.¹³⁶ Hoezeer de productiesystemen ook veranderen, de politiek mag niet afzien van het doel te bereiken dat de organisatie van een samenleving garandeert dat iedereen een manier heeft om met eigen capaciteiten en eigen inzet een bijdrage te leveren. Immers, er bestaat geen ergere armoede dan die die mensen berooft van werk en de waardigheid van het werk”.¹³⁷ In een werkelijk ontwikkelde samenleving is werk een onontbeerlijke dimensie van het maatschappelijk leven, omdat het niet alleen een manier is om zijn brood te verdienen, maar ook een middel voor persoonlijke groei, om gezonde relaties aan te knopen, om zichzelf uit te drukken, om gaven te delen, om zich medeverantwoordelijk te voelen, om tenslotte als volk te leven.

Waarden en grenzen van de liberale visies

163. De categorie volk, waaraan een positieve waardering van de gemeenschappelijke en culturele banden inherent is, wordt gewoonlijk afgewezen door individualistische liberale visies, waarin de samenleving wordt beschouwd als louter een optelsom van naast elkaar staande

134 Vgl. *ibid.*: AAS 105 (2013), 1105-1106.

135 *Ibid.*, 202: AAS 105 (2013), 202.

136 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 128: AAS 107 (2015), 898.

137 Toespraak tot de leden van het bij de Heilige Stoel geaccrediteerd corps diplomatique (12 januari 2015): AAS 107 (215), 165; vgl. Toespraak tot de deelnemers aan de mondiale ontmoeting van volksbewegingen (28 oktober 2014: AAS (2014), 851-859.

belangen. Zij spreken van respect voor de vrijheid, maar zonder de wortel van een gemeenschappelijk verhaal. In bepaalde contexten wordt vaak de beschuldiging van populisme geuit tegen al degenen die de rechten van de zwaksten in de maatschappij verdedigen. In deze visie is de categorie volk een mythe van iets dat in werkelijkheid niet bestaat. Hier wordt echter een onnodige polarisatie gecreëerd, aangezien noch die van het volk, noch die van de naaste louter mythische of romantische categorieën zijn die de maatschappelijke organisatie, de wetenschap en instellingen van de burgermaatschappij uitsluiten of minachten.¹³⁸

164. De naastenliefde verenigt beide dimensies - de mythische en de institutionele -, omdat ze een efficiënt proces van historische verandering omvat, die de integratie van alles vereist: instellingen, recht, techniek, ervaring, professionele bijdragen, wetenschappelijke analyse, bestuurlijke procedures enzovoorts. Want “er is eigenlijk geen privéleven, als het niet wordt beschermd door een publieke orde; een warm huis kent geen intimiteit, als het niet wordt beschermd door legaliteit, door een staat van rust die gebaseerd is op wet en kracht, en op voorwaarde van een minimum aan welzijn, dat wordt gegarandeerd door een verdeling van werk, door handelsbetrekkingen, door sociale gerechtigheid en politiek burgerschap”.¹³⁹

165. Ware naastenliefde is in staat dit alles in haar toewijding te integreren en ook wanneer zij tot uitdrukking komt in een ontmoeting van persoon tot persoon, is zij in staat een verre of zelfs genegeerde broeder of een zuster te bereiken door middel van de verschillende middelen die de instellingen van een georganiseerde, vrije en creatieve samenleving kunnen voortbrengen. Ook de barmhartige Samaritaan had in dit specifieke geval een herberg nodig die het hem mogelijk maakte op te lossen wat hij op dat ogenblik alleen niet kon bieden. De naastenliefde is realistisch en verspilt niets dat noodzakelijk is voor een historische verandering die gericht is op het welzijn van de minsten. Anderzijds zijn er soms linkse

138 Iets dergelijks kan men zeggen van de Bijbelse categorie “Rijk van God”.

139 Paul Ricoeur, *Histoire et vérité*, ed. Du Seuil, Parijs 1967, 122 (It. ed. A. Plé et al., *L'amore del prossimo*, Paoline, Alba 1958, 247).

ideologieën of sociale doctrines die verbonden zijn met individualistische gewoonten en inefficiënte procedures die slechts weinigen bereiken. Ondertussen blijft de massa van de in de steek gelatenen overgeleverd aan de eventuele goede wil van enkelen. Dit toont aan dat het noodzakelijk is niet alleen een spiritualiteit van de broederschap te laten groeien, maar tegelijkertijd een efficiëntere wereldwijde organisatie om de dringende problemen te helpen oplossen van de in de steek gelatenen die lijden en sterven in de arme landen. Dat impliceert op zijn beurt dat er niet één uitweg, één aanvaardbare methodologie, één economisch recept is dat op eenzelfde wijze voor allen moet worden toegepast, en veronderstelt dat ook de meest rigoureuze wetenschap verschillende wegen kan voorstellen.

166. Dat alles zou heel weinig samenhang hebben, als wij het vermogen verliezen om de noodzaak te erkennen van een verandering in het hart, de gewoonten en de levensstijl van de mens. Dat is wat gebeurt, wanneer de politieke propaganda, de media en de makers van de publieke opinie aandringen op het aanwakken van een individualistische en naïeve cultuur ten overstaan van ongeregelde economische belangen en een organisatie van de bedrijven ten dienste van degenen die al te veel macht hebben. Daarom betekent mijn kritiek op het technocratisch paradigma niet dat wij veilig zullen kunnen zijn, wanneer wij proberen de excessen te beheersen, omdat het grootste gevaar niet schuilt in de dingen, in de materiële werkelijkheid, in organisaties, maar in de wijze waarop de mensen ze gebruiken. De kwestie is de menselijke broosheid, de voortdurende menselijke neiging tot egoïsme, die deel uitmaakt van wat de christelijke traditie “begeerte” noemt: de neiging van de mens om zich op te sluiten in de immanentie van het eigen ik, van de eigen groep, van de eigen kleingeestige belangen. Deze begeerte is niet een gebrek van onze tijd. Zij bestaat al, sinds de mens mens is, en verandert eenvoudigweg, neemt in de loop der eeuwen verschillende vormen aan en gebruikt daarbij de instrumenten die het historisch ogenblik haar ter beschikking stelt. Het is echter mogelijk haar met Gods hulp te beheersen.

167. De educatieve inzet, de ontwikkeling van solidaire gewoonten, het vermogen om meer integraal over het menselijk leven na te denken, de geestelijke diepgang zijn dingen die nodig zijn om de menselijke relaties kwaliteit te geven, zodat de maatschappij zelf reageert op haar eigen onrecht, aberraties, machtsmisbruik op het gebied van economie, technologie, politiek en media. Er zijn liberale visies die deze factor van de menselijke broosheid negeren en zich een wereld voorstellen die beantwoordt aan een bepaalde orde die op zichzelf in staat is om de toekomst en de oplossing van alle problemen te verzekeren.

168. De markt alleen lost niet alles op, al willen ze ons soms dit dogma van het neoliberale geloof doen geloven. Het betreft een arm, zich herhalend denken dat altijd dezelfde recepten voorstelt voor elke uitdaging die zich voordoet. Het neoliberalisme reproduceert alleen maar zichzelf en neemt daarbij zijn toevlucht tot de magische theorie van “overvloeien”- of “doorsijpelen” - zonder deze te noemen - als enige manier om sociale problemen op te lossen. Men bemerkt niet dat het vermeende “overvloeien” een oplossing biedt voor de ongelijkheid, die een bron is van nieuwe vormen van geweld die de sociale structuur bedreigen. Enerzijds is een actief economisch beleid onontbeerlijk dat erop gericht is “een economie te stimuleren die een diversificatie in de productie en ondernemingscreativiteit bevordert”,¹⁴⁰ zodat de werkgelegenheid vergroot kan worden in plaats van verkleind. Speculatie met gemakkelijk gewin als fundamentele doelstelling blijft een slachting aanrichten. Anderzijds “kan de markt zonder interne vormen van solidariteit en wederzijds vertrouwen haar economische functie niet ten volle uitoefenen. En vandaag is het dit vertrouwen dat verloren is gegaan”.¹⁴¹ Dit is niet het einde van de geschiedenis en de dogmatische recepten van de heersende economische theorie bleken niet onfeilbaar te zijn. De kwetsbaarheid van de wereldsystemen ten overstaan van de pandemie hebben duidelijk gemaakt dat niet alles opgelost kan worden met marktvrijheid en dat wij, naast het rehabiliteren van een gezond beleid dat niet is onderworpen aan de financiële dictaten, “opnieuw de menselijke waardigheid in het middelpunt moeten plaatsen en op deze

140 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 129: AAS 107 (2015), 899.

141 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2019), 35: AAS 101 (2009), 670.

pijler de alternatieve sociale structuren moeten bouwen die wij nodig hebben”.¹⁴²

169. In bepaalde gesloten en monochrome economistische visies lijkt er bijvoorbeeld geen plaats te zijn voor volksbewegingen die werkelozen, tijdelijke en niet geregistreerde werknemers verenigen en zoveel anderen die niet gemakkelijk passen binnen de reeds gevestigde kanalen. In feite doen zij verschillende vormen van volkseconomie en gemeenschappelijke productie ontstaan. Men moet op zo'n manier denken over sociale, politieke en economische participatie “dat deze de volksbewegingen insluit en de lokale, nationale en internationale bestuursstructuren bezielt met die stroom van morele energie die voortkomt uit het betrekken van de uitgesloten en bij de opbouw van de gemeenschappelijke bestemming”; tegelijkertijd is het goed ervoor te zorgen “dat deze bewegingen, deze ervaringen van solidariteit die van onderaf groeien, vanuit de onderkant van de planeet, samenkomen, meer gecoördineerd worden en elkaar ontmoeten”.¹⁴³ Dit echter zonder hun karakteristieke stijl te verraden, want zij zijn “zaaiers van de verandering, promotors van een proces waarin miljoenen kleine en grote acties samenkomen, creatief met elkaar verbonden, als in een gedicht”.¹⁴⁴ In deze zin zijn het “sociale dichters”, die op hun manier werken, voorstellen doen, promoten en bevrijden. Met hen zal een integrale menselijke ontwikkeling mogelijk zijn die vereist “dat idee van sociaal beleid” te overstijgen “dat wordt opgevat als een beleid *gericht op* de armen, maar nooit *met* de armen, nooit *van de* armen, laat staan ingevoegd in een project dat de volken verenigt”.¹⁴⁵ Hoewel deze bewegingen irriteren, hoewel sommige “denkers” niet weten hoe ze te classificeren, moeten wij de moed hebben te erkennen dat zonder hen “de democratie atrofieert, een nominalisme, een formaliteit wordt, haar representativiteit verliest, bloedeloos wordt, omdat zij het volk in zijn dagelijkse strijd voor waardigheid bij de opbouw van zijn toekomst buitensluit”.¹⁴⁶

142 Toespraak tot de deelnemers aan de mondiale ontmoeting van de volksbewegingen (28 oktober 2014): AAS 106 (2014), 858.

143 Ibid.

144 Toespraak tot de deelnemers aan de mondiale ontmoeting van de volksbewegingen (5 november 2016): *L'Osservatore Romano*, 7-8 november 2016, pp. 4-5.

145 Ibid.

146 Ibid.

De internationale macht

170. Ik veroorloof het mij te herhalen dat “de financiële crisis van 2007-2008 een kans was om een nieuwe economie te ontwikkelen die meer aandacht heeft voor ethische principes, en voor een nieuwe reglementering van speculatieve financiële activiteit en virtuele rijkdom. Maar er is geen reactie geweest die ertoe heeft geleid opnieuw na te denken over de verouderde criteria die de wereld blijven beheersen”.¹⁴⁷ Wat meer is, het lijkt er op dat de feitelijke strategieën die zich vervolgens in de wereld hebben ontwikkeld, gericht zijn op meer individualisme, minder integratie, meer vrijheid voor de werkelijk machtigen, die steeds een manier vinden om ongedeerd hiermee weg te komen.

171. Ik zou graag willen benadrukken dat “ieder het zijne geven volgens de klassieke definitie van gerechtigheid betekent dat geen enkel individu of groep mensen als almachtig mag worden beschouwd, bevoegd om de waardigheid en rechten van andere mensen afzonderlijk of van sociale groepen met voeten te treden. De feitelijke verdeling van de macht - economisch, militair, technologisch, enzovoort - tussen verschillende personen en het creëren van een juridisch systeem voor het reglementeren van claims en belangen verwezenlijkt een beperking van de macht. Een wereldwijd overzicht laat ons echter vandaag veel schijnrechten zien en - tegelijkertijd - brede sectoren zonder bescherming, die veeleer het slachtoffer zijn van een slechte uitvoering van de macht”.¹⁴⁸

172. De 21ste eeuw “is getuige van een machtsverlies van de nationale staten, vooral omdat de financieel-economische wereld een transnationaal karakter bezit die ernaar neigt de politiek te overheersen. In deze context wordt de ontwikkeling van sterkere en effectiever georganiseerde internationale instellingen onontbeerlijk, met bevoegdheden die onpartijdig worden bepaald door middel van overeenkomsten tussen nationale regeringen en die de bevoegdheid hebben om sancties op te leggen”.¹⁴⁹ Wanneer

147 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 189; AAS 107 (2015), 922.

148 Toespraak tot de organisatie van de Verenigde Naties, New York (25 september 2015): AAS 107 (2015), 1037.

149 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 175; AAS 107 (2015), 916-917.

men het heeft over de mogelijkheid van een of andere vorm van wereldgezag dat door het recht gereguleerd wordt,¹⁵⁰ hoeft men niet noodzakelijkerwijs te denken aan een persoonlijk gezag. Het moet echter op zijn minst voorzien in de oprichting van efficiëntere wereldorganisaties, die het gezag hebben om het wereldwijde algemene welzijn, het uitbannen van honger en ellende en de concrete verdediging van de fundamentele mensenrechten te waarborgen.

173. In dit perspectief herinner ik eraan dat er een hervorming noodzakelijk is “van zowel de organisatie van de Verenigde Naties als van de internationale economische en financiële structuur, zodat het concept van een familie van volken werkelijk inhoud kan krijgen”.¹⁵¹ Ongetwijfeld veronderstelt dit precieze juridische grenzen om te vermijden dat het een gezag betreft dat slechts door enkele landen gecoöpteerd wordt, en om tegelijkertijd te voorkomen dat op grond van ideologische verschillen een cultuur wordt opgelegd of de essentiële vrijheden van de zwakste naties worden beperkt. Immers, “de internationale gemeenschap is een juridische gemeenschap die gebaseerd is op de soevereiniteit van iedere lidstaat, zonder banden van ondergeschiktheid die haar onafhankelijkheid loochenen of beperken”.¹⁵² Maar “de taak van de Verenigde Naties kan, uitgaande van de postulaten van de preambule en de eerste artikelen van het Handvest, gezien worden als de ontwikkeling en de bevordering van de soevereiniteit van het recht, in de wetenschap dat gerechtigheid een onontbeerlijk vereiste is om het ideaal van de universele broederschap te verwezenlijken.[...] Men moet de onbetwistbare heerschappij van het recht en het onvermoeibaar gebruik van onderhandelingen, goede diensten en arbitrage garanderen, zoals voorgesteld door het *Handvest van de Verenigde Naties*, een werkelijk fundamentele rechtsnorm”.¹⁵³ Men dient te vermijden dat aan deze organisatie haar legitimiteit wordt ontnomen, want haar problemen en tekortkomingen kunnen alleen gezamenlijk worden aangepakt en opgelost.

150 Vgl. Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni) 2009), 67: AAS 101 (2009), 700-701.

151 *Ibid.*: AAS 101 (2009), 700.

152 Pauselijke Raad Iustitia et Pax, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 434.

153 Toespraak tot de organisatie van de Verenigde Naties, New York (25 september 2015): AAS 107 (2015), 1037.1041.

174. Moed en edelmoedigheid zijn nodig om in vrijheid bepaalde gemeenschappelijke doelen te stellen en de vervulling van bepaalde essentiële normen overal ter wereld te verzekeren. Wil dit werkelijk nuttig zijn, dan moet er steun zijn voor “de eis om trouw te blijven aan aangegane verplichtingen (*pacta sunt servanda*)”,¹⁵⁴ zodat vermeden wordt “dat men in de verleiding komt een beroep te doen op de wet van de macht in plaats van op de kracht van het recht”.¹⁵⁵ Dit vereist het versterken van “de normatieve instrumenten voor een vreedzame beslechting van geschillen [...], zodat “de draagwijdte en het verplichtend karakter ervan worden versterkt”.¹⁵⁶ Van deze normatieve instrumenten zouden multilaterale overeenkomsten tussen de staten de voorkeur moeten krijgen, omdat zij beter dan bilaterale overeenkomsten de zorg voor een werkelijk universeel algemeen welzijn en de bescherming van de zwakste staten garanderen.

175. God zij dank helpen zeer veel verenigingen en organisaties van de burgermaatschappij om de zwaktes van de internationale gemeenschap, haar gebrek aan coördinatie in complexe situaties, haar gebrek aan aandacht voor fundamentele mensenrechten en voor zeer kritieke situaties van sommige groepen te compenseren. Zo krijgt het principe van subsidia-riteit een concrete uitdrukking, die de deelname en de activiteit van de gemeenschappen en de organisaties op een lager niveau garandeert, die op complementaire wijze het handelen van de staat aanvullen. Vaak leveren zij een prijzenswaardige inspanning om te denken aan het algemeen welzijn en sommigen van hun leden komen er zelfs toe werkelijk heroïsche daden te verrichten, die laten zien tot hoeveel schoonheid onze mensheid nog in staat is.

154 Pauselijke Raad Iustitia et Pax, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 642.

155 De heilige Johannes Paulus II, *Boodschap voor de 37ste Wereldvredegedag 1 januari 2004*: 5: AAS 96 (2004), 117.

156 Pauselijke Raad Iustitia et Pax, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 439.

Een sociale en politieke naastenliefde

176. Voor velen is politiek vandaag een vies woord en men kan niet ontkennen dat achter dit feit vaak de fouten, de corruptie, de ondoelmatigheid van sommige politici zitten. Daar komen nog de strategieën bij die erop gericht zijn haar te verzwakken, te vervangen door de economie of te overheersen met een of andere ideologie. En toch, kan de wereld functioneren zonder politiek? Kan zij een efficiënte weg vinden naar de universele broederschap en de maatschappelijke vrede zonder een goede politiek?¹⁵⁷

De politiek die nodig is

177. Ik veroorloof mij opnieuw te benadrukken dat “de politiek zich niet aan de economie moet onderwerpen en de economie niet aan de dictaten en het op efficiëntie gerichte paradigma van de technocratie”.¹⁵⁸ Hoewel men machtsmisbruik, corruptie, gebrek aan respect voor de wetten en inefficiëntie moet afwijzen, “kan men geen economie zonder politiek rechtvaardigen: deze zou niet in staat zijn een andere logica te bevorderen die in staat zou zijn met verschillende aspecten van de huidige crisis om te gaan”.¹⁵⁹ Integendeel, “wij hebben een politiek nodig die een brede visie heeft en een nieuwe integrale visie ontwikkelt door de verschillende aspecten van de crisis te betrekken bij een interdisciplinaire dialoog”.¹⁶⁰ Ik denk aan “een solide politiek die in staat is instellingen te hervormen, ze te coördineren, te voorzien van goede praktijken en het mogelijk maakt pressie en verderfelijke traagheid te overwinnen”.¹⁶¹ Dit mag men niet van de economie verlangen, noch kan men accepteren dat deze de werkelijke macht van de staat overneemt.

157 Vgl. maatschappelijke commissie van de bisschoppen van Frankrijk, verkl. *Réhabiliter la politique* (17 februari 1999).

158 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 189: AAS 107 (2015), 922.

159 *Ibid.*, 196: AAS 107 (2015), 925.

160 *Ibid.*, 197: AAS 107 (2015), 925.

161 *Ibid.*, 181: AAS 107 (2015), 919.

178. Ten overstaan van zoveel kleingeestige vormen van politiek, die gericht zijn op onmiddellijk belang, herinner ik eraan dat “politieke grandeur zich manifesteert, wanneer men op moeilijke ogenblikken handelt op basis van grote principes en denkt aan het algemeen welzijn op lange termijn. De politieke macht heeft grote moeite deze plicht op te nemen in een project voor de natie¹⁶² en nog meer in een gemeenschappelijk project voor de huidige en toekomstige mensheid. Denken aan degenen die zullen komen, dient geen electorale doeleinden, maar is wat een authentieke gerechtigheid vereist, omdat, zoals de bisschoppen van Portugal hebben geleerd, de aarde “een lening is die iedere generatie ontvangt en moet doorgeven aan de volgende generatie”.¹⁶³

179. De wereldgemeenschap heeft ernstige structurele gebreken die niet met lapmiddelen of snelle gelegenheidsoplossingen kunnen worden opgelost. Er zijn zaken die veranderd moeten worden met een fundamentele reset en een belangrijke transformatie. Alleen een gedegen politiek zou hierbij de leiding kunnen hebben en daarbij de meest uiteenlopende sectoren en de meest uiteenlopende kennis betrekken. Zo kan een economie die geïntegreerd is in een politiek, maatschappelijk, cultureel project voor het volk, dat gericht is op het algemeen welzijn, “de weg [te] openen naar verschillende mogelijkheden die niet inhouden dat menselijke creativiteit en haar droom van vooruitgang worden stopgezet, maar veeleer deze energie op een nieuwe wijze kanaliseren”.¹⁶⁴

De politieke liefde

180. Erkenning van iedere mens als broeder of zuster en streven naar een sociale vriendschap die allen insluit, zijn niet alleen maar utopieën. Zij vereisen de beslissing en het vermogen om efficiënte trajecten te vinden die de werkelijke mogelijkheid ervan garanderen. Iedere inzet in die richting wordt een ultieme beoefening van de naastenliefde. Want een

¹⁶² *Ibid.*, 178: AAS 107 (2015), 918.

¹⁶³ Bisschoppenconferentie van Portugal, past. brief *Responsabilidade solidária pelo bem comum* (15 september 2003), 20; vgl. encycl. *Laudato si'*, 159: AAS 107 (2015), 911.

¹⁶⁴ Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 191: AAS 107 (2015), 923.

individue kan een behoeftig iemand helpen, maar wanneer men zich met anderen verenigt om maatschappelijke processen van broederschap en gerechtigheid voor allen in het leven te roepen, betreedt men het “terrein van de breedste naastenliefde, van de politieke naastenliefde”.¹⁶⁵ Het gaat erom een sociale en politieke orde dichterbij te brengen waarvan de ziel de sociale liefde is”.¹⁶⁶ Ik nodig er nogmaals toe uit om de politiek opnieuw te evalueren, die “een zeer hoge roeping is, één van de kostbaarste vormen van naastenliefde, omdat zij het algemeen welzijn zoekt”.¹⁶⁷

181. Alle verplichtingen die voortvloeien uit de sociale leer van de Kerk “komen voort uit de liefde, die – in de woorden van Jezus – de samenvatting van heel de wet is (vgl. Mat. 22, 36-40).¹⁶⁸ Dat vereist dat men erkent dat “de liefde die vol is van kleine gebaren van wederzijdse liefde, ook het burgerlijke en politieke leven raakt en tot uiting komt in alle handelingen om een betere wereld op te bouwen”.¹⁶⁹ Om deze reden komt de liefde niet alleen tot uitdrukking in intieme en nabije relaties, maar ook in “macro-relaties: sociale, economische, politieke betrekkingen”.¹⁷⁰

182. Deze politieke liefde veronderstelt dat men een sociaal gevoel ontwikkeld heeft dat iedere individualistische mentaliteit heeft overwonnen. “De sociale liefde doet ons het algemeen welzijn liefhebben en daadwerkelijk het goede voor alle personen zoeken, die niet alleen als individuen worden bekeken, maar ook vanuit de sociale dimensie die hen verenigt”.¹⁷¹ Ieder is ten volle een persoon, wanneer hij behoort tot een volk en tegelijkertijd is er geen echt volk zonder het respect voor het gelaat van iedere persoon. Volk en persoon zijn termen die met elkaar samenhangen. Toch wil men tegenwoordig de personen reduceren tot individuen, die gemakkelijk gedomineerd kunnen worden door machten die ongeoorloofde

165 Pius XI, Toespraak tot de Italiaanse Katholieke Universitaire Federatie (18 december 1927): *L'Osservatore Romano* (23 december 1927, 3.

166 Vgl. id., encycl. *Quadragesimo anno* (15 mei 1931), 88: AAS 23 (1931), 206-207.

167 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 205: AAS 105 (2013), 1106.

168 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.

169 Encycl. *Laudato si* (24 mei 2015), 175: AAS 107 (2015), 916-917.

170 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 2: AAS 101 (2009), 642

171 Pauselijke Raad Iustitia et Pax, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 207.

belangen nastreven. Een goede politiek zoekt wegen voor de opbouw van gemeenschap op de verschillende niveaus van het sociale leven om de globalisering weer in balans te brengen en te heroriënteren en zo de ontwrichtende effecten ervan te vermijden.

De efficiënte liefde

183. Uitgaande van de “sociale liefde”¹⁷² is het mogelijk te komen tot een beschaving van liefde waartoe wij ons allen geroepen kunnen voelen. De liefde kan door haar universele dynamiek een nieuwe wereld opbouwen,¹⁷³ omdat het geen onvruchtbaar gevoel is, maar de beste manier om efficiënte ontwikkelingsmogelijkheden voor iedereen te vinden. Sociale liefde is een “kracht die in staat is nieuwe wegen te vinden om de problemen van de wereld van vandaag aan te pakken en om structuren, sociale organisaties, juridische systemen van binnenuit grondig te vernieuwen”.¹⁷⁴

184. Liefde is het hart van ieder gezond en open sociaal leven. Maar tegenwoordig “wordt ze gemakkelijk als irrelevant voor de interpretatie en de oriëntatie van de morele verantwoordelijkheden beschouwd”.¹⁷⁵ Ze is veel meer dan een subjectief sentiment, als ze gepaard gaat met een inzet voor de waarheid, zodat ze niet gemakkelijk “ten prooi valt aan toevallige emoties en meningen van individuen”.¹⁷⁶ Juist haar verband met de waarheid bevordert in de liefde haar universaliteit en behoedt haar ervoor “verbannen te worden naar het beperkte domein van privérelaties”.¹⁷⁷ Anders zal zij worden “uitgesloten van projecten en processen betreffende de opbouw van een menselijke ontwikkeling met een universele reikwijdte, in de dialoog tussen kennis en praktijk”.¹⁷⁸ Zonder de waarheid wordt

172 De heilige Johannes Paulus II, encycl. *Redemptor hominis* (4 maart 1979): AAS 71 (1979), 288.

173 Vgl. de heilige Paulus VI, encycl. *Populorum progressio* (26 maart 1967), 44: AAS 59 (1967, 279).

174 Pauselijke Raad Iustitia et Pax, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 207.

175 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 2: AAS 101 (2009), 642.

176 *Ibid.*, 3: AAS 101 (2009), 643.

177 *Ibid.*, 4: AAS 101 (2009), 643.

178 *Ibid.*

emotionaliteit beroofd van een relationele en sociale inhoud. De opening naar de waarheid beschermt daarom de liefde tegen een vals geloof dat “haar een menselijke en universele draagwijdte ontnemt.”¹⁷⁹

185. De liefde heeft het licht van de waarheid nodig die wij voortdurend zoeken en “dit is tegelijkertijd het licht van de rede en van het geloof”¹⁸⁰ zonder relativisme. Dit veronderstelt ook de ontwikkeling van de wetenschappen en hun onvervangbare bijdrage om de concrete en meest zekere wegen te vinden om de gewenste resultaten te bereiken. Want wanneer het welzijn van anderen op het spel staat, zijn goede bedoelingen niet voldoende, maar gaat het erom daadwerkelijk datgene te bereiken waaraan zij en hun naties behoefte hebben om zich te ontplooiën.

De activiteit van de politieke liefde

186. Er is een zogenaamde “ontlokte” liefde; dat zijn de daden die rechtstreeks uit de deugd van de liefde voortkomen en gericht zijn op personen en volken. Vervolgens is er een “verplichte” liefde: die daden van liefde die ertoe aanzetten tot het creëren van gezondere instellingen, rechtvaardigere voorschriften, meer solidaire structuren”.¹⁸¹ Daaruit volgt dat “een even onontbeerlijke daad van liefde de inzet is die gericht is op het zo organiseren en ordenen van de samenleving dat de naaste zich niet in de ellende bevindt”.¹⁸² Het is liefde om bij een persoon te zijn die lijdt, en het is ook alles wat iemand doet, zelfs zonder direct contact met die persoon, om de sociale omstandigheden die zijn lijden veroorzaken, te veranderen. Als iemand een oudere helpt een rivier over te steken - en dat is een

179 *Ibid.*, 3: AAS 101 (2009), 643.

180 *Ibid.*: AAS 101 (2009), 643.

181 De katholieke moraal maakt volgens het onderricht van de heilige Thomas van Aquino een onderscheid tussen een “gekozen” en een “bevolen” daad (vgl. *Summa Theologiae*, I-II, q. 8-17; Marcellino Zalba, D.J., *Theologiae moralis summa. Theologia moralis fundamentalis. Tractatus de virtutibus theologicis*, ed. BAC, Madrid 1952, vol. 1, 69; Antonio Royo Marín, *Teología de la Perfección cristiana*, ed. BAC, Madrid 1962, 192-196).

182 Pauselijke Raad Iustitia et Pax, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 208.

uitmuntende liefde –, bouwt de politicus een brug voor hem, en ook dat is liefde. Als iemand een ander helpt door hem te eten te geven, creëert de politicus voor hem een baan en beoefent een hoogste vorm van liefde die zijn politieke activiteit veredelt.

De offers van de liefde

187. Deze liefde, die het hart vormt van de geest van de politiek, is altijd een preferentiële liefde voor de minsten, die achter iedere activiteit ten gunste van hen schuilt.¹⁸³ Alleen door een blik die verruimd is door de liefde en die deze ertoe brengt de waardigheid van de ander op te merken, worden de armen erkend en gewaardeerd in hun immense waardigheid, gerespecteerd in hun eigen stijl en cultuur en daarom werkelijk geïntegreerd in de maatschappij. Deze blik is de kern van de authentieke geest van de politiek. De wegen die zich van daaruit openen, verschillen van die van een zielloos pragmatisme. Bijvoorbeeld “kan men niet het schandaal van de armoede aanpakken door inperkingsstrategieën te bevorderen die alleen maar de armen kalmeren en veranderen in tamme en ongevaarlijke wezens. Hoe triest is het te zien dat achter vermeende altruïstische werken de ander wordt gereduceerd tot passiviteit”.¹⁸⁴ Wat nodig is, is dat er verschillende kanalen voor meningsuiting en sociale participatie zijn. Onderwijs staat ten dienste van deze weg, opdat ieder mens schepper van zijn eigen bestemming kan worden. Hier laat het principe van *subsidiariteit* dat niet te scheiden is van het principe van *solidariteit*, zijn waarde zien.

188. Hieruit blijkt de dringende noodzaak een oplossing te vinden voor alles wat een bedreiging vormt voor de fundamentele mensenrechten. Politici zijn geroepen “de zorg” op zich te nemen “voor de broosheid, de broosheid van de volken en de personen. De zorg op zich nemen voor de broosheid betekent kracht en tederheid, betekent strijd en vruchtbaarheid te midden van een functionalistisch en privatistisch model, dat onverbid-

183 Vgl. de heilige Johannes Paulus II, encycl. *Sollicitudo rei socialis* (30 december 1987), 42: AAS 1988), 572-574; id. encycl. *Centesimus annus* (1 mei 1991), 11: AAS 83 (1991), 806-807.

184 Toespraak tot de deelnemers aan de mondiale ontmoeting van de volksbewegingen (28 oktober 2014): AAS 106 (2014), 852.

delijk leidt tot een “wegwerpcultuur”. [...] Het betekent zich bekommeren om het heden in zijn meest marginale en beangstigende situatie en in staat zijn dit met waardigheid te zalven”.¹⁸⁵ Zo wordt zeker een intense activiteit in het leven geroepen, omdat “er alles aan gedaan moet worden om de omstandigheden en de waardigheid van de menselijke persoon te beschermen”.¹⁸⁶ De politicus is een maker, een bouwer met grote doeleinden, met een brede, realistische en pragmatische blik, die verder gaat dan het eigen land. De grootste zorgen van een politicus zouden niet die moeten zijn die veroorzaakt worden door een daling in de peilingen, maar door het niet vinden van een effectieve oplossing voor het “verschijnsel van de sociale en economische uitsluiting met haar trieste gevolgen van mensenhandel, handel in menselijke organen en weefsels, seksuele uitbuiting van meisjes en jongens, slavenarbeid, met inbegrip van de prostitutie, drugs- en wapenhandel, terrorisme en de internationale georganiseerde misdaad. Deze situaties zijn van een zodanige orde van grootte en het aantal onschuldige levens dat ermee gemoeid is, is zodanig dat wij iedere verleiding moet vermijden om te vervallen in een retorisch nominalisme met een sussende uitwerking op het geweten. Wij moeten ervoor zorgen dat onze instellingen werkelijk doeltreffend zijn in de strijd tegen al deze plagen”.¹⁸⁷ Dit gebeurt, wanneer men verstandig de grote bronnen van de technologische ontwikkeling benut.

189. Wij zijn nog ver verwijderd van een globalisering van de meest essentiële mensenrechten. Daarom mag de wereldpolitiek het niet nalaten om het effectief uitbannen van de honger tot een van haar belangrijkste en onontbeerlijke doelstellingen te maken. Immers, wanneer financiële speculatie de prijs van voedsel bepaalt door deze als willekeurige handelswaar te behandelen, lijden miljoenen personen honger en sterven daardoor. Anderzijds worden er tonnen voedsel weggegooid. Dat is een echt schan-

185 Toespraak tot het Europees Parlement, Straatsburg (25 november 2014): AAS 106 (2014), 999.

186 Toespraak tot de politieke, culturele en economische leiders en het corps diplomatie, Bangui - Centraal-Afrikaanse Republiek (29 november 2015): AAS 107 (2015), 1320.

187 Toespraak tot de organisatie van de Verenigde Naties, New York (25 september 2015): AAS 107 (2015), 1039.

daal. Honger is een misdaad, voedsel is een onvervreemdbaar recht”.¹⁸⁸ Terwijl wij ons storten in semantische en ideologische discussies, tolereren wij zeer vaak dat er ook vandaag nog broeders en zusters zijn die sterven van honger en dorst, zonder een dak boven hun hoofd of zonder toegang tot de zorg voor hun gezondheid. Samen met deze elementaire behoeften waaraan niet voldaan wordt, is de mensenhandel een andere schande voor de mensheid die de internationale politiek afgezien haar toezeggingen en goede bedoelingen niet verder zou moeten tolereren. Dit is het absolute minimum.

Een liefde die integreert en verenigt

190. Politieke liefde komt ook tot uitdrukking in een openheid voor allen. Vooral wie de regeringsverantwoordelijkheid heeft, is geroepen afstand te doen van zaken om een ontmoeting mogelijk te maken, en zoekt tenminste overeenstemming in enkele thema's. Hij weet te luisteren naar het standpunt van de ander waardoor allen hun ruimte hebben. Met het afstand doen van bepaalde zaken en geduld kan een bestuurder bijdragen tot het scheppen van een mooie veelhoek waar iedereen een plaats vindt. Op dit terrein werken onderhandelingen van het economische type niet. Het is meer, het is een onderlinge uitwisseling van geschenken ten gunste van het algemeen welzijn. Het lijkt een naïeve utopie, maar wij mogen dit zeer nobele doel niet opgeven.

191. Laten wij, terwijl wij zien dat ieder soort fundamentalistische intolerantie de relaties tussen personen, groepen en volken schaadt, ons inspannen om de waarde van het respect te beleven en te onderrichten, een liefde die in staat is alle verschillen te verwelkomen, de voorrang van de waardigheid van iedere mens boven al zijn ideeën, gevoelens, praktijken en zelfs zijn zonden. Terwijl in de huidige samenleving fanatisme, gesloten logica en sociale en culturele fragmentatie toenemen, zet een goede politicus de eerste stap om de verschillende stemmen te laten weerklinken. Weliswaar veroorzaken verschillen conflicten, maar uniformiteit veroor-

¹⁸⁸ Toespraak tot de deelnemers aan de mondiale ontmoeting van de volksbewegingen (28 oktober 2014): AAS 106 (2014), 853.

zaakt verstikking en zorgt ervoor dat we cultureel ten onder gaan. Laten wij er niet in berusten afgesloten te leven in een fragment van de werkelijkheid.

192. In deze context wil ik eraan herinneren dat wij samen met de grootimam Ahmad Al-Tayyeb hebben gevraagd “aan de architecten van de internationale politiek en van de wereldeconomie zich serieus in te zetten voor de verbreiding een cultuur van verdraagzaamheid, van samenleven en vrede, om zo snel mogelijk in te grijpen om het vergieten van onschuldig bloed te stoppen”.¹⁸⁹ En wanneer een bepaalde politiek haat en angst zaait voor andere naties in naam van het welzijn van het eigen land, moeten men zich zorgen maken, op tijd reageren en onmiddellijk de koers corrigeren.

Meer vruchtbaarheid dan resultaten

193. Bij het uitoefenen van deze niet aflatende activiteit is iedere politicus altijd nog een mens. Hij is geroepen de liefde te beleven in zijn dagelijkse intermenselijke relaties. Hij is een persoon en moet beseffen dat “de moderne wereld met haar technische perfectie ertoe neigt steeds meer de bevrediging van de menselijke verlangens, geclassificeerd en verdeeld tussen verschillende diensten, te rationaliseren. Steeds minder wordt een mens genoemd met zijn eigen naam; steeds minder wordt dit unieke wezen op de wereld behandeld als een persoon die zijn eigen hart heeft, zijn lijden, problemen, vreugden en familie. Men zal alleen maar zijn ziektes kennen om ze te behandelen, zijn gebrek aan geld om het hem te verschaffen, zijn behoefte aan een huis om hem onderdak te geven, zijn verlangen naar verstrooiing en ontspanning om ze te organiseren”. Echter, “de onbelangrijkste van de mensen liefhebben als een broeder of zuster, alsof er niemand anders was dan hij of zij, is geen tijdsverlies”.¹⁹⁰

189 Document over de broederschap onder de mensen voor de wereldvrede en een gemeenschappelijke samenleving, Abu Dhabi (4 februari 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 februari 2019, p. 6.

190 René Voillaume, *Frère de tous*, ed. Du Cerf, Parijs 1968, 12-13.

194. Ook in de politiek is er ruimte om teder lief te hebben. Wat is tederheid? Dat is de liefde die nabijkomt en concreet wordt. Het is een beweging die uitgaat van het hart en die ogen, oren, handen bereikt. [...] Tederheid is de weg die de moedigste en sterkste mannen en vrouwen zijn gegaan”.¹⁹¹ Te midden van de politieke activiteit “moeten de kleinsten, de zwaksten, de armsten ons verzachten: zij hebben er “recht” op onze ziel en ons hart te raken. Ja, ze zijn onze broeders en zusters, en wij moeten ze als zodanig liefhebben en behandelen”.¹⁹²

195. Dit helpt ons te erkennen dat het niet altijd een kwestie is van het behalen van grote resultaten, die soms niet mogelijk zijn. Bij politieke activiteit moeten wij in gedachten houden dat “voorbij alle schijn ieder onmetelijk heilig is en ieder onze genegenheid en onze toewijding verdient. Als ik daarom erin slaag één persoon te helpen om beter te leven, dan is dat al voldoende om de gave van mijn leven te rechtvaardigen. Het is mooi om een gelovig volk van God te zijn. En wij bereiken de volheid, wanneer wij muren neerhalen en ons hart zich vult met gezichten en namen!”.¹⁹³ De grote doeleinden waarvan men droomt in de strategieën, worden maar gedeeltelijk bereikt. Afgezien hiervan “heeft” wie liefheeft en ophoudt politiek te verstaan als een puur zoeken naar macht, “de zekerheid dat geen enkele van zijn met liefde verrichte werken verloren gaat, geen enkele van zijn oprechte zorgen voor de ander verloren gaat, geen enkele daad uit liefde voor God verloren gaat, geen enkele edelmoedige moeite verloren gaat, geen enkel pijnlijk geduld verloren gaat. Dit alles gaat door de wereld als een levenskracht”.¹⁹⁴

196. Anderzijds getuigt het van grote adel om processen te kunnen initiëren waarvan de vruchten door anderen geoogst zullen worden, in de hoop op de geheime kracht van het goede dat wordt gezaaid. Een goede politiek verenigt liefde met hoop, vertrouwen in de reserves van het goede die er

191 Videoboodschap aan TED2017 van Vancouver (26 april 2017); *L'Osservatore Romano* (27 april 2017), p. 7.

192 Algemene audiëntie (18 februari 2015); *L'Osservatore Romano*, 19 februari 2015, p. 8.

193 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 274; AAS 105 (2013), 1130.

194 *Ibid.*, 279; AAS 105 (2013), 1132.

ondanks alles in het hart van de mensen zijn. Daarom “vernieuwt zich een authentiek politiek leven dat gebaseerd is op het recht en een loyale dialoog tussen personen, in de overtuiging dat iedere vrouw, iedere man en iedere generatie een belofte in zich draagt die nieuwe relationele, intellectuele, culturele en spirituele energie kan uitstralen”.¹⁹⁵

197. Zo bezien is politiek nobeler dan de schijn, de marketing, de make-up van de media. Dat alles zaait alleen maar verdeeldheid, vijandschap en een bedroevend scepticisme, dat niet in staat is zich te beroepen op een gemeenschappelijk project. Wanneer we aan de toekomst denken, moeten we ons op bepaalde dagen afvragen: “Met wat voor doel? Waarop richt ik mij werkelijk?”. Want na enkele jaren zal, wanneer men nadenkt over het verleden, de vraag niet zijn: “Hoeveel mensen hebben met mij ingestemd, hoeveel mensen hebben op mij gestemd, hoeveel mensen hadden een positief beeld van mij?”. De misschien pijnlijke vragen zullen zijn: “Hoeveel liefde heb ik in mijn werk gelegd? Waarin heb ik het volk vorderingen doen maken? Welke impact had ik op de samenleving? Welke werkelijke banden heb ik gesmeed? Welke positieve krachten heb ik opgewekt? Hoeveel sociale vrede heb ik gezaaid? Wat heb ik bewerkt op de plaats die mij was toevertrouwd?”.

195 *Boodschap voor de 52ste Wereldvrede dag 1 januari 2019* (8 december 2018), 5: *L'Osservatore Romano*, 19 december 2018, p. 8.

HOOFDSTUK ZES

DIALOOG EN SOCIALE VRIENDSCHAP

198. Elkaar benaderen, zich uiten, naar elkaar luisteren, naar elkaar kijken, elkaar leren kennen, elkaar trachten te begrijpen, contactpunten zoeken, dat alles wordt samengevat in het woord “dialoog”. Om elkaar te ontmoeten en te helpen moeten wij een dialoog voeren. Het is niet nodig te zeggen waartoe een dialoog dient. Het voor mij voldoende om te bedenken hoe de wereld er uit zou zien zonder de geduldige dialoog van zoveel edelmoedige personen die families en gemeenschappen verenigd hebben gehouden. Een volhardende en moedige dialoog haalt het nieuws niet zoals botsingen en conflicten, maar helpt de wereld discreet om beter te leven, veel meer dan wij ons realiseren.

De sociale dialoog naar een nieuwe cultuur toe

199. Sommigen proberen de werkelijkheid te ontvluchten door hun toevlucht te nemen tot een privéwereld en anderen bieden haar het hoofd met een verwoestend geweld, maar “tussen egoïstische onverschilligheid en gewelddadig protest is er een altijd mogelijke keuze: de dialoog. Een dialoog tussen generaties, een dialoog in het volk, omdat wij allen volk zijn, een vermogen om te geven en te ontvangen, waarbij wij open blijven staan voor de waarheid. Een land groeit, wanneer de verschillende culturele rijkdommen ervan op een constructieve manier een dialoog voeren; de volkscultuur, de universitaire cultuur, de jongerencultuur, de artistieke cultuur en de technische cultuur, de economische cultuur en de cultuur van het gezin, en de cultuur van de media”.¹⁹⁶

196 Toespraak bij de ontmoeting met de leiders op politiek, cultureel en economisch gebied, Rio de Janeiro - Brazilië (27 juli 2013): AAS 105 (2013), 683-684.

200. Vaak wordt dialoog met iets heel anders verward: een koortsachtige uitwisseling van meningen in de sociale netwerken, die vaak wordt gestuurd door niet altijd betrouwbare informatie in de media. Het zijn alleen maar monologen die parallel lopen en zich misschien opdringen aan de aandacht van anderen door hun luide en agressieve toon. Maar monologen verplichten niemand, zodat hun inhoud niet zelden opportunistisch en tegenstrijdig is.

201. De resonerende verspreiding van feiten en oproepen in de media sluit in feite vaak de mogelijkheden tot dialoog uit, omdat deze iedereen in staat stelt de eigen ideeën, belangen en keuzes intact en ongenueanceerd te handhaven waarbij andermans fouten als excuus dienen. De gewoonte overheerst om de tegenstander snel in diskrediet te brengen door hem vernederende typering toe te kennen in plaats van een open en respectvolle dialoog aan te gaan, waarin men probeert tot een synthese te komen die verder reikt. Het ergste is dat deze taal, die gebruikelijk is in de context van de media bij een politieke campagne, zo wijdverspreid is geworden dat iedereen deze dagelijks gebruikt. Het debat wordt vaak gemanipuleerd door bepaalde belangen die meer macht hebben en op een oneerlijke manier proberen de publieke opinie in hun voordeel te beïnvloeden. Ik verwijs niet alleen naar de dienstdoende regering, omdat die manipulatieve macht op het vlak van de economie, politiek, media, religie kan liggen of van welke aard ook kan zijn. Soms rechtvaardigt of verontschuldigt men haar, wanneer de dynamiek ervan beantwoordt aan de eigen economische of ideologische belangen, maar vroeg of laat keert zij zich tegen diezelfde belangen.

202. Het gebrek aan dialoog brengt met zich mee dat niemand in de afzonderlijke sectoren zich bekommert om het algemeen welzijn, maar ieder zich druk maakt om de voordelen te verwerven die de macht biedt, of in het beste geval met het opdringen van de eigen wijze van denken. Zo zullen gesprekken worden gereduceerd tot louter onderhandelingen, opdat ieder alle macht en de grootst mogelijke voordelen kan bemachtigen zonder gezamenlijk te zoeken naar het gemeenschappelijk welzijn. De

helden van de toekomst zullen degenen zijn die deze ongezone logica zullen weten te doorbreken en zullen besluiten om respectvol een taal te verdedigen die beladen is met waarheid, die verder gaat dan persoonlijke belangen. Moge God verlenen dat deze helden stil aan het licht komen in het hart van onze samenleving.

Samen bouwen

203. Authentieke sociale dialoog veronderstelt het vermogen het standpunt van de ander te respecteren en de mogelijkheid te accepteren dat dit legitieme overtuigingen of belangen bevat. Vanuit zijn identiteit heeft de ander iets te geven en het is wenselijk dat hij zijn standpunt verdiept en uiteenzet, zodat het publieke debat nog completer wordt. Wanneer een persoon of een groep consequent is in wat hij denkt, stevig vasthoudt aan waarden en overtuigingen en een denken ontwikkelt, dan zal dit op de een of andere manier de samenleving ten goede komen, maar dit gebeurt alleen daadwerkelijk in de mate waarin die ontwikkeling plaatsvindt in dialoog en openheid voor anderen. Immers, “in een ware geest van dialoog wordt het vermogen gevoed om de betekenis te begrijpen van wat de ander zegt en doet, ook als men het niet kan aannemen als eigen overtuiging. Zo wordt het mogelijk eerlijk te zijn, niet datgene te verbergen waarin wij geloven, zonder op te houden de dialoog aan te gaan, contactpunten te zoeken en vooral samen te werken en ons in te zetten”.¹⁹⁷ Als een publieke discussie werkelijk ruimte biedt aan allen en geen informatie manipuleert of verbergt, is zij een voortdurende stimulans die het mogelijk maakt de waarheid op een adequatere wijze te benaderen, of haar tenminste beter tot uitdrukking te brengen. Zij verhindert dat de verschillende sectoren in hun wijze van kijken naar de dingen en in hun beperkte belangen een comfortabele en zelfgenoegzame positie innemen. Laten wij eraan denken dat “verschillen creatief zijn, spanningen oproepen en de vooruitgang van de mensheid bestaat in het oplossen van spanningen”.¹⁹⁸

197 Postsyn. apost. exhort. *Querida Amazonia* (2 februari 2020), 108.

198 Uit de film - *Paus Franciscus - Een man van het woord. De hoop is een universele boodschap*, van Wim Wenders (2018).

204. Tegenwoordig bestaat de overtuiging dat naast de gespecialiseerde wetenschappelijke ontwikkelingen communicatie tussen disciplines nodig is, omdat de werkelijkheid één is, hoewel zij vanuit verschillende perspectieven en met verschillende methodologieën benaderd kan worden. Men mag het risico niet veronachtzamen dat een wetenschappelijke vooruitgang als de enig mogelijke benadering wordt beschouwd om een aspect van het leven, de maatschappij en de wereld te begrijpen. Een onderzoeker die met vrucht vordert in zijn analyse en ook bereid is andere dimensies van de werkelijkheid die hij onderzoekt, dankzij het werk van andere wetenschappen en andere kennis te erkennen, stelt zich daarentegen ervoor open om de werkelijkheid op een meer integrale en vollediger wijze te leren kennen.

205. In deze geglobaliseerde wereld “kunnen de media ons helpen om ons dichter bij elkaar te laten voelen; zij kunnen helpen om ons een hernieuwd gevoel van eenheid van de menselijke familie te laten waarnemen, wat aanspoort tot solidariteit en tot een serieuze inzet voor een waardiger leven. [...] Hierbij kunnen ons, vooral tegenwoordig, de communicatienetwerken helpen, nu zij een ongehoorde ontwikkeling hebben bereikt. In het bijzonder kan internet grotere mogelijkheden voor ontmoeting en solidariteit onder allen bieden en dit is iets goeds; het is een gave van God”.¹⁹⁹ Het is echter noodzakelijk voortdurend te controleren of de huidige vormen van communicatie ons daadwerkelijk richten op een edelmoedige ontmoeting, op het eerlijk zoeken naar de volle waarheid, op de dienstbaarheid, op nabijheid bij de minsten, op de inzet om het algemeen welzijn te bevorderen. Tegelijkertijd “mogen wij” – en hierop hebben de bisschoppen van Australië gewezen – niet een digitale wereld accepteren die ontworpen is om onze zwakte uit te buiten en het slechtste van de mensen naar buiten te brengen”.²⁰⁰

199 *Boodschap voor de 48ste Wereldcommunicatiedag* (24 juni) 2014): AAS 106 (2014), 113.

200 Conferentie van de bisschoppen van Australië, Afdeling van de maatschappelijke gerechtigheid, *Making it real; genuine human encounter in our digital world* (november 2019), 5.

Het fundament van de consensus

206. Relativisme is geen oplossing. Onder de sluier van een veronderstelde tolerantie bevordert dit uiteindelijk dat morele waarden door de machtigen worden geïnterpreteerd naargelang het gemak van het moment. Als er tenslotte “afgezien van de bevrediging van iemands aspiraties en onmiddellijke behoeften geen objectieve waarden, noch vaste beginselen zijn, [...] kunnen wij niet denken dat politieke programma’s of de kracht van de wet voldoende zullen zijn. [...] Wanneer de cultuur ontaardt en men geen enkele objectieve waarheid of universeel geldige beginselen meer erkent, zullen wetten alleen maar worden verstaan als iets dat willekeurig wordt opgelegd, en als obstakels die men moet vermijden”.²⁰¹

207. Is het mogelijk aandacht te besteden aan de waarheid, de waarheid te zoeken die beantwoordt aan onze diepste werkelijkheid? Wat is de wet zonder de overtuiging, waartoe men gekomen is langs een lange weg van reflectie en wijsheid, dat ieder menselijk wezen heilig en onschendbaar is? Wil een samenleving toekomst hebben, dan is het noodzakelijk dat zij een diep respect heeft ontwikkeld voor de waarheid van de menselijke waardigheid, waaraan wij ons onderwerpen. Dan zal men niet afzien van het doden van iemand alleen maar om sociale veroordeling en wettelijke straf te vermijden, maar uit overtuiging. Het is een onontbeerlijke waarheid die wij met de rede erkennen en met het geweten aanvaarden. Een samenleving is ook nobel en achtenswaardig, omdat zij het zoeken naar waarheid en haar gehechtheid aan fundamentele waarheden cultiveert.

208. We moeten leren om de verschillende manieren van manipulatie, vervorming en verduistering van de waarheid in de publieke en private sfeer te ontmaskeren. Wat wij “waarheid” noemen is niet alleen de mededeling van feiten uitgevoerd door de journalistiek. Het is vóór alles een zoeken naar de meest solide fundamentele die ten grondslag liggen van onze keuzes en onze wetten. Dit houdt in dat men accepteert dat de menselijke intelligentie verder kan gaan dan de gemakken van het moment en

201 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 123; AAS 107 (2015), 896.

enkele waarheden kan begrijpen die niet veranderen, die vóór ons waarheid waren en dat altijd zullen zijn. Bij het onderzoeken van de menselijke natuur ontdekt de rede waarden die universeel zijn, omdat zij daaruit voortvloeien.

209. Zou het anders niet kunnen gebeuren dat de fundamentele mensenrechten, die vandaag als onaantastbaar worden beschouwd, door de machten van het moment, ontkend worden, nadat zij de “instemming” hebben gekregen van een apathische en angstige bevolking? En evenmin zou een pure consensus tussen de verschillende volken, die ook manipuleerbaar is, voldoende zijn. Wij hebben al bewijzen in overvloed van al het goede dat wij in staat zijn te doen, maar tegelijkertijd moeten wij het vermogen tot vernietiging dat in ons is, erkennen. Is het onverschillige en meedogenloze individualisme waarin wij vervallen zijn, ook niet het gevolg van een luiheid om naar de hoogste waarden te zoeken, die verder gaan dan momentele behoeften? Bij het relativisme komt nog het gevaar dat de machtigste of handigste erin slaagt een vermeende waarheid op te leggen. Nochtans, “ten aanzien van de morele normen die het intrinsiek kwaad verbieden, bestaan er voor niemand voorrechten, noch uitzonderingen. Of iemand nu heerser over de wereld is of de laatste verschoppeling op de aardbodem is: ten opzichte van de morele eisen zijn wij allen absoluut gelijk”.²⁰²

210. Wat ons vandaag overkomt en ons meesleept in een perverse en lege logica, is dat er een assimilatie van ethiek en politiek met de wetten van de fysica plaatsvindt. Er bestaat geen goed en kwaad op zich, maar alleen maar een berekenen van voor- en nadelen. Het verschuiven van de morele rede heeft tot gevolg dat het recht niet kan verwijzen naar een fundamenteel concept van gerechtigheid, maar eerder een spiegel wordt van de heersende ideeën. Hier begint een degeneratie: een “nivellering naar beneden” door een oppervlakkige en tot compromissen bereide consensus. Zo triomfeert uiteindelijk de logica van de macht.

202 De heilige Johannes Paulus II, encycl. *Veritatis splendor* (6 augustus 1993), 96: AAS 85 (1993), 1209.

Consensus en waarheid

211. In een pluralistische samenleving is de dialoog de meest geschikte manier om te erkennen wat altijd gezegd en gerespecteerd moet worden en verder gaat dan een toevallige consensus. Wij hebben het over een dialoog die moet worden verrijkt en verlicht door redenen, rationele argumenten, een verscheidenheid aan perspectieven, bijdragen van verschillende kennis en standpunten en die niet de overtuiging uitsluit dat het mogelijk is te komen tot enkele fundamentele waarheden die men altijd moet en zal moeten behartigen. Accepteren dat er blijvende waarden zijn, hoewel het niet altijd gemakkelijk is deze te onderkennen, verleent soliditeit en stabiliteit aan een sociale ethiek. Ook wanneer wij deze hebben onderkend en aangenomen dankzij dialoog en consensus, zien wij dat deze basale waarden verder gaan dan iedere consensus, erkennen wij ze als waarden die onze context overstijgen en nooit onderhandelbaar zijn. Ons begrip van hun betekenis en hun belang zal kunnen groeien - en in deze zin is consensus een dynamische werkelijkheid -, maar op zichzelf worden zij gewaardeerd als vaststaand om hun intrinsieke betekenis.

212. Wanneer iets altijd verdienstelijk blijft voor het goede functioneren van de samenleving, komt dat dan niet, omdat er een blijvende waarheid achter zit die het verstand kan begrijpen? In de realiteit zelf van de mensen van de samenleving, in hun diepste natuur, is er een reeks fundamentele structuren die hun ontwikkeling en hun overleven ondersteunen. Daaruit vloeien bepaalde vereisten voort die men dankzij de dialoog kan ontdekken, ook al zijn ze niet in strikte zin het resultaat van een consensus. Het feit dat bepaalde normen onontbeerlijk voor het sociale leven zijn, is een externe aanwijzing ervoor dat zij iets intrinsiek goeds zijn. Bijgevolg is het niet nodig sociale geschiktheid, consensus en de realiteit van een objectieve waarheid tegenover elkaar te plaatsen. Alle drie kunnen harmonisch verenigd worden, wanneer mensen de moed hebben om door middel van dialoog een kwestie tot op de bodem uit te zoeken.

213. Als de waardigheid van de ander in iedere situatie gerespecteerd moet worden, dan is dat omdat wij die waardigheid niet uitvinden of veronderstellen, maar omdat er werkelijk in hen een hogere waarde is dan materiële zaken en omstandigheden, die vereist dat zij op een andere wijze worden behandeld. Dat ieder menselijk wezen een onvervreemdbare waardigheid bezit, is een waarheid die overeenkomt met de menselijke natuur zonder enige culturele verandering. Daarom bezit het menselijk wezen in elk tijdperk van de geschiedenis dezelfde onschendbare waardigheid en mag niemand zich door de omstandigheden gemachtigd voelen deze overtuiging te negeren of er niet naar te handelen. Het verstand kan de werkelijkheid van de dingen dus doorvorsen door middel van reflectie, ervaring en dialoog om in die werkelijkheid die haar overstijgt, de grondslag te erkennen van bepaalde universele morele vereisten.

214. Voor agnosten zal dit fundament voldoende kunnen lijken om een solide en stabiele universele geldigheid toe te kennen aan de fundamentele en niet onderhandelbare ethische principes om zo nieuwe catastrofes te voorkomen. Voor gelovigen is de menselijke natuur, de bron van ethische beginselen, door God geschapen, die uiteindelijk deze beginselen een solide basis verschaft.²⁰³ Dat leidt niet tot ethische starheid, noch baant het de weg voor het opleggen van een enkel moreel systeem, omdat de fundamentele en universeel geldige morele beginselen kunnen leiden tot verschillende stelsels van praktische normen. Daarom blijft er altijd ruimte voor de dialoog.

Een nieuwe cultuur

215. “Het leven is de kunst van de ontmoeting, ook al zijn er zoveel botsingen in het leven”.²⁰⁴ Ik heb er zeer vaak toe uitgenodigd om een cultuur van de ontmoeting te doen groeien die uitgaat boven de vormen

203 Als christenen geloven wij bovendien dat God zijn genade schenkt, opdat het mogelijk is als broeders en zusters te handelen.

204 Vinicius De Moraes, *Samba della benedizione (Samba da Bênção)*, op de grammofoonplaat *Um encontro no Au bon Gourmet*, Rio de Janeiro (2 augustus 1962).

van dialectiek die het ene tegenover het andere zetten. Het is een levensstijl die ernaar streeft het veelvlak te vormen dat veel gezichten, zeer veel kanten heeft, maar die allemaal een eenheid vormen die rijk is aan nuances, omdat “het geheel meer is dan het deel”.²⁰⁵ De veelhoek stelt een samenleving voor waarin verschillen naast elkaar bestaan door elkaar te integreren, te verrijken en te verlichten, hoewel dat gepaard gaat met discussies en wantrouwen. In feite kun je van iedereen iets leren, niemand is nutteloos, niemand is overbodig. Dat impliceert het insluiten van de periferieën. Wie daar leeft, heeft een ander standpunt, ziet aspecten van de werkelijkheid die niet worden herkend vanuit de machtscentra, waar de meest bepalende beslissingen worden genomen.

De ontmoeting die cultuur is geworden

216. Het woord “cultuur” wijst op iets dat bij een volk in zijn diepste overtuigingen en levensstijl is doorgedrongen. Als wij bij een volk van een “cultuur” spreken, dan is dat meer dan een idee of een abstractie. Het omvat verlangens, enthousiasme en tenslotte een levenswijze die die menselijke groep kenmerkt. Spreken van een “cultuur van de ontmoeting” betekent dus dat we als volk enthousiast zijn om elkaar te ontmoeten, naar contactpunten te zoeken, bruggen te slaan, iets te ontwerpen waar allen bij betrokken zijn. Dat is een streven en een levensstijl geworden. Het subject van die cultuur is het volk, niet een sector van de maatschappij die ernaar streeft de rest met professionele en mediatieke middelen rustig te houden.

217. De sociale vrede is bewerkelijk, ambachtelijk. Het zou gemakkelijker zijn vrijheden en verschillen met een beetje sluwheid en middelen in bedwang te houden. Maar die vrede zou oppervlakkig en broos zijn, niet de vrucht van een cultuur van de ontmoeting die haar ondersteunt. Verschillende werkelijkheden integreren is veel moeilijker en gaat veel langzamer, maar het is de garantie voor een echte en solide vrede. Dat bereikt men niet door alleen de zuiveren bijeen te brengen, omdat “zelfs personen die

205 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 237: AAS 105 (2013), 1116.

kunnen worden bekritiseerd om hun fouten, iets bij te dragen hebben dat niet verloren mag gaan”.²⁰⁶ En zij bestaat evenmin uit een vrede die ontstaat door sociale eisen het zwijgen op te leggen of te vermijden dat ze te luidruchtig worden, omdat het niet “een consensus op de tekentafel of een kortstondige vrede voor een gelukkige minderheid is”.²⁰⁷ Wat telt, is processen van ontmoeting op gang te brengen, processen die een volk kunnen opbouwen dat in staat is de verschillen in zich op te nemen. Laten wij onze kinderen bewapenen met de wapens van de dialoog! Laten wij hun de goede strijd van de ontmoeting leren.

Het plezier om de ander te erkennen

218. Dit impliceert het gebruikelijke vermogen om het recht van de ander om zichzelf te zijn en anders te zijn, te erkennen. Uitgaande van deze erkenning die cultuur is geworden, wordt het mogelijk om een sociaal pact te sluiten. Zonder deze erkenning komen subtiele manieren naar boven die ervoor zorgen dat de ander alle betekenis verliest, dat hij irrelevant wordt, dat men hem geen enkele waarde in de maatschappij toekent. Achter de afwijzing van bepaalde zichtbare vormen van geweld gaat vaak een ander geniepig geweld schuil: dat van degenen die verachten wat anders is, vooral wanneer de eisen daarvan op de een of andere manier hun belangen schaden.

219. Wanneer een gedeelte van de maatschappij beweert te genieten van alles wat de wereld te bieden heeft, alsof de armen niet bestonden, heeft dit op een bepaald moment zijn gevolgen. Het negeren van het bestaan en de rechten van de ander veroorzaakt vroeg of laat een vorm van geweld, vaak onverwacht. Dromen van vrijheid, gelijkheid en broederschap kunnen blijven op het niveau van louter formaliteiten, omdat zij niet voor iedereen effectief zijn. Daarom gaat het niet alleen erom te zoeken naar een ontmoeting tussen hen die verschillende vormen van economische, politieke of academische macht bezitten. Een echte sociale ontmoeting brengt de grote culturele vormen die de meerderheid van de bevolking

206 *Ibid.*, 236: AAS 105 (2013), 1115.

207 *Ibid.*, 218: AAS 105 (2013), 1110.

vertegenwoordigen, in dialoog. Vaak maken de meest verarmde sectoren zich de goede voorstellen niet eigen, omdat die zich presenteren in een culturele gedaante die niet van hen is en waarmee zij zich niet kunnen identificeren. Bijgevolg moet een realistisch en inclusief sociaal pact ook een “cultureel pact” zijn dat de verschillende visies op de wereld, culturen en levensstijlen die in de samenleving naast elkaar bestaan, respecteert en opneemt.

220. De inheemse volken zijn bijvoorbeeld niet tegen de vooruitgang, ook al hebben zij een ander idee over vooruitgang dat veel humanistischer is dan dat van de moderne cultuur van de ontwikkelde volken. Het is geen cultuur die gericht is op het voordeel van wie de macht hebben, van wie er behoefte aan hebben een soort paradijs op aarde te creëren. Onverdraagzaamheid en minachting voor inheemse volksculturen is een echte vorm van geweld, eigen aan de “zogenaamde ethici” zonder goedheid die leven van het beoordelen van anderen. Maar geen enkele authentieke, diepgaande en stabiele verandering is mogelijk, als deze niet wordt verwezenlijkt uitgaande van de verschillende culturen, vooral van de armen. Een cultureel pact veronderstelt dat men ervan afziet de identiteit van een plaats monolithisch te verstaan en vereist dat men de diversiteit respecteert door haar mogelijkheden van ontwikkeling en sociale integratie te bieden.

221. Dit pact vereist ook de aanvaarding van de mogelijkheid om iets op te geven voor het algemeen welzijn. Niemand zal heel de waarheid in bezit kunnen hebben, noch het totaal van de eigen verlangens kunnen bevredigen, omdat deze pretentie ertoe zou leiden de ander te willen vernietigen door zijn rechten te negeren. Het zoeken naar een valse tolerantie moet plaatsmaken voor het realisme van de dialoog van diegenen die geloven dat ze trouw moeten zijn aan hun eigen principes, maar die erkennen dat ook de ander het recht heeft om te proberen trouw te blijven aan de zijne. Het is de ware erkenning van de ander die alleen de liefde mogelijk maakt en die betekent dat je jezelf moet verplaatsen in de ander om te ontdekken wat authentiek of op zijn minst begrijpelijk is in hun motivaties en interesses.

De vriendelijkheid terugwinnen

222. Het consumentistisch individualisme veroorzaakt veel onrecht. Anderen worden pure obstakels voor de eigen behaaglijke rust. Uiteindelijk behandelt men hen dus als lastig en neemt de agressiviteit toe. Dit neemt nog toe en bereikt ergerlijke niveaus in perioden van crisis, in catastrofale situaties, op moeilijke ogenblikken, wanneer de geest van “redde wie zich redden kan” naar boven komt. Desondanks is het nog steeds mogelijk ervoor te kiezen vriendelijk te zijn. Er zijn mensen die dit doen en die sterren worden te midden van de duisternis.

223. De heilige Paulus noemde een vrucht van de heilige Geest met het Griekse woord *chrestotes* (Gal. 5, 22), dat een geestesgesteldheid uitdrukt die niet bitter, grof of hard is, maar welwillend en mild is, die ondersteunt en troost. Een persoon die deze kwaliteit bezit, helpt de anderen, zodat hun bestaan draaglijker wordt, vooral wanneer zij de last van hun problemen, noden en angsten dragen. Het is een wijze om de ander te behandelen die zich manifesteert in verschillende vormen: als vriendelijkheid in de omgang, als oplettendheid om niet in woorden of gebaren te kwetsen, als poging om de last van de ander te verlichten. Het houdt in “woorden van bemoediging te spreken die sterken, die kracht geven, die troosten, die stimuleren” in plaats van “woorden die vernederen, die bedroefd maken, die irriteren, die verachten”.²⁰⁸

224. Vriendelijkheid is een bevrijding van de wreedheid die soms de menselijke relaties binnendringt, van de ongerustheid die ons niet laat denken aan anderen, van de urgentie die afleidt en negeert dat ook anderen het recht hebben om gelukkig te zijn. Vandaag zijn zelden de tijd en de energie beschikbaar om de ander goed te behandelen, om “alsjeblieft”, “sorry”, “dank u” te zeggen. En toch doet zich het wonder voor van een vriendelijk iemand die zijn zorgen en noden opzij zet om aandacht te geven, om een glimlach te schenken, om een woord te zeggen dat stimuleert, om te midden van zoveel onverschilligheid ruimte te bieden om te

208 Postsyn. apost. exhort. *Amoris laetitia* (19 maart 2016), 100: AAS 108 (2016), 351.

luisteren. Deze dagelijks beleefde inspanning is in staat een gezonde coëxistentie te creëren die onbegrip overwint en conflicten voorkomt. Vriendelijkheid beoefenen is niet een klein detail, noch een oppervlakkige burgerlijke houding. Omdat ze achting en respect veronderstelt, verandert ze, wanneer ze tot cultuur wordt, in een maatschappij grondig de levensstijl, de sociale relaties, de manier van debatteren over en de vergelijking van ideeën. Ze vergemakkelijkt het zoeken naar consensus en opent wegen waar verbittering alle bruggen verwoest.

HOOFDSTUK ZEVEN

WEGEN NAAR EEN NIEUWE ONTMOETING

225. In veel delen van de wereld zijn er wegen naar vrede nodig die leiden tot genezing van wonden; er is behoefte aan vreedstichters die bereid zijn om processen van genezing en hernieuwde ontmoeting met vindingrijkheid en moed te initiëren.

Opnieuw beginnen vanuit de waarheid

226. Een nieuwe ontmoeting betekent niet dat we terugkeren naar de tijd vóór de conflicten. In de loop van de tijd zijn wij allen veranderd. Verdriet en tegenstellingen hebben ons veranderd. Bovendien is er geen ruimte meer voor holle diplomatie, veinzerijen, dubbele verhalen, camouflages, goede manieren die de werkelijkheid verbergen. Wie een harde confrontatie met elkaar hebben gehad, spreken met elkaar uitgaande van de heldere en naakte waarheid. Zij moeten leren een berouwvolle herinnering te hebben, die in staat is het verleden te aanvaarden om de toekomst te bevrijden van eigen onvoldaanheden, verwarring en projecties. Alleen op grond van de historische waarheid van de feiten zal een volhardende en blijvende inspanning kunnen ontstaan om elkaar te begrijpen en een nieuwe synthese voor het welzijn van allen te proberen. De realiteit is dat “het vredesproces daarom een voortdurende inspanning vraagt. Het is een geduldig werk van zoeken naar waarheid en gerechtigheid, dat de nagedachtenis van de slachtoffers eert en dat stap voor stap een opening biedt voor een gemeenschappelijke hoop die sterker is dan wraak”.²⁰⁹ Zoals de

209 *Boodschap voor de 53ste Wereldvrede dag 1 januari 2020* (8 december 2019), 2: *L'Osservatore Romano*, 13 december 2019, p. 8.

bisschoppen van Kongo hebben gezegd over een conflict dat zich herhaalt, “zullen vredesverdragen op papier nooit voldoende zijn. Het zal nodig zijn verder te gaan door de vraag naar de waarheid over de oorsprong van deze steeds terugkerende crisis er in te betrekken. Het volk heeft het recht te weten wat er gebeurd is”.²¹⁰

227. Inderdaad “is de waarheid een onafscheidelijke metgezel van de gerechtigheid en de barmhartigheid. Alle drie samen zijn ze essentieel voor het bouwen aan de vrede en anderzijds verhindert ieder daarvan dat de andere worden aangetast. [...] De waarheid mag in feite niet leiden tot wraak, maar veeleer tot verzoening en vergeving. Waarheid is de door verdriet getroffen families vertellen wat er is gebeurd met hun verdwenen familieleden. Waarheid is bekennen wat er is gebeurd met de minderjarigen die zijn gerekruteerd door de bewerkers van geweld. Waarheid is de pijn erkennen van de vrouwen die het slachtoffer zijn geworden van geweld en misbruik. [...] Elk geweld dat begaan wordt tegen een mens, is een wond in het vlees van de mensheid; iedere gewelddadige dood “maakt” ons “minder” als personen. [...] Geweld veroorzaakt geweld, haat brengt haat voort en dood leidt tot een andere dood. Wij moeten deze keten die onontkoombaar lijkt, doorbreken”.²¹¹

De architectuur en het handwerk van de vrede

228. De route naar vrede vraagt niet om een homogenisering van de samenleving, maar maakt het ons zeker mogelijk samen te werken. Het kan velen verenigen in het nastreven van gezamenlijk onderzoek waarvan allen profijt hebben. Geconfronteerd met een bepaald gemeenschappelijk doel kunnen verschillende technische voorstellen, verscheidene ervaringen aangeboden worden en het algemeen welzijn dienen. Het is noodzakelijk dat men de problemen die een samenleving doormaakt, goed probeert te

210 Bisschoppenconferentie van Kongo, *Message au Peuple de Dieu et aux femmes et aux hommes de bonne volonté* (9 mei 2018).

211 Toespraak bij de grote gebedsontmoeting voor de nationale verzoening, Villavincencio - Colombia (8 september 2017): AAS 109 (2017), 1063-1064. 1066.

identificeren om te accepteren dat er verschillende manieren bestaan om tegen de moeilijkheden aan te kijken en ze op te lossen. De weg naar een betere samenleving vraagt er altijd om de mogelijkheid te erkennen dat de ander - minstens gedeeltelijk - een legitiem perspectief aandraagt, iets waarmee men rekening kan houden, ook al kan hij zich vergist of verkeerd gehandeld hebben. Immers, “men mag nooit de ander een etiket opplakken om wat hij misschien gezegd of gedaan heeft, maar hij dient gewaardeerd te worden op grond van de belofte die hij in zich draagt”,²¹² een belofte die altijd een sprankje hoop overlaat.

229. Zoals de bisschoppen van Zuid-Afrika hebben geleerd, komt men proactief tot verzoening “door een nieuwe maatschappij te vormen die gebaseerd is op de dienst aan de ander in plaats van op het verlangen om te domineren; een maatschappij die gebaseerd is op het delen met anderen van wat men bezit in plaats van op de egoïstische strijd van ieder om de grootst mogelijke rijkdom; een maatschappij waarin de waarde van het samen zijn als mensen zeker belangrijker is dan welke kleine groep dan ook, of dat nu het gezin, de natie, de bevolkingsgroep of de cultuur is”.²¹³ De bisschoppen van Zuid-Korea hebben erop gewezen dat authentieke vrede “alleen maar kan worden bereikt, wanneer wij strijden voor de gerechtigheid door middel van de dialoog en daarbij de verzoening en wederzijdse ontwikkeling nastreven”.²¹⁴

230. De zware taak om wat ons verdeelt, te overwinnen zonder de identiteit van ieder te verliezen veronderstelt dat in allen een fundamenteel gevoel van saamhorigheid levend blijft. Immers, “onze samenleving wint, wanneer iedere persoon, iedere sociale groep, zich echt thuis voelt. In een familie zijn de ouders, grootouders, kinderen thuis; niemand is uitgesloten. Als iemand een probleem heeft, ook al is dat ernstig, ook wanneer “hij er om gevraagd heeft”, komen de anderen hem te hulp, ondersteunen ze hem;

212 *Boodschap voor de 53ste Wereldvrede dag 1 januari 2020* (8 december 2019), 2: *L'Osservatore Romano*, 13 december 2019, p. 8.

213 Conferentie van de bisschoppen van Zuid-Afrika, *Pastoral letter on christian hope in the current crisis* (mei 1986).

214 Conferentie van de katholieke bisschoppen van Korea, *Appeal of the Catholic Church in Korea for Peace on the Korean Peninsula* (15 augustus 2017).

zijn verdriet is van allen. [...] In de families dragen allen bij aan het gemeenschappelijk project, werken allen voor het gemeenschappelijk welzijn, maar zonder het individu te niet te doen; integendeel, zij dragen, steunen het. Zij maken ruzie, maar er is iets dat niet verandert: die familieband. Ruzies in de familie zijn daarna verzoeningen. Allen maken zich de vreugde en verdriet van ieder eigen. Dit is familie zijn! Als wij er toch maar in zouden kunnen slagen naar de politieke tegenstander of de buurman met dezelfde ogen te kijken als waarmee wij naar onze kinderen, echtgenotes, echtgenoten, vaders en moeders kijken. Hoe mooi zou dat zijn! Houden wij van onze samenleving of blijft zij iets dat ver van ons af staat, iets anoniems waarbij wij niet betrokken zijn, dat ons niet raakt, ons niet verplicht?”.²¹⁵

231. Vaak is er een grote behoefte om te onderhandelen en zo concrete routes naar de vrede te ontwikkelen. De daadwerkelijke processen van een duurzame vrede zijn echter vooral door de volken bewerkte veranderingen, waarbij iedere persoon met zijn dagelijkse levensstijl een daadwerkelijk zuurdeeg kan zijn. Grote veranderingen komen niet achter een bureau of in een studeerkamer tot stand. Daarom “speelt ieder een fundamentele rol in een creatief project om een nieuwe bladzijde in de geschiedenis te schrijven, een bladzijde vol hoop, vol vrede, vol verzoening”.²¹⁶ Er is een “architectuur” van de vrede waarbij de verschillende instellingen van de maatschappij, ieder overeenkomstig de eigen competentie, een bijdrage leveren, maar er is ook een “handwerk” van de vrede waar we allemaal bij betrokken zijn. Uitgaande van de verschillende vredesprocessen die zich in verschillende delen van de wereld ontwikkelen, “hebben wij geleerd dat deze manieren van vrede stichten, van de voorrang van de rede op de wraak, van een delicate harmonie tussen politiek en recht, niet de betrokkenheid van de mensen kunnen negeren. Het ontwerpen van normatieve kaders en institutionele overeenkomsten tussen politieke en economische groepen van goede wil is niet voldoende. [...] Bovendien is het altijd

215 Toespraak tot de burgermaatschappij, Quito -Equador (7 juli 2015): *L'Osservatore Romano*, 9 juli 2015, p. 9.

216 Toespraak bij de interreligieuze ontmoeting met de jongeren, Maputo - Mozambique (5 september 2019): *L'Osservatore Romano*, 6 september 2019, p. 7.

waardevol de ervaring van sectoren die bij veel gelegenheden onzichtbaar zijn gemaakt, in onze vredesprocessen op te nemen, zodat het juist de gemeenschappen zijn die de processen van het collectieve geheugen kleuren”.²¹⁷

232. Er is geen eindpunt in de opbouw van de sociale vrede van een land, maar het is veeleer “een taak die geen rustpauze toelaat en die de inzet van allen vereist. Een werk dat erom vraagt niet af te laten in de inspanning voor de opbouw van de eenheid van de natie en ondanks de obstakels, de verschillen en de uiteenlopende benaderingen betreffende de manier waarop men tot een vreedzame samenleving kan komen, te volharden in de strijd om de cultuur van ontmoeting te bevorderen, die vereist dat de menselijke persoon, zijn zeer hoge waardigheid en het respect voor het gemeenschappelijk welzijn in het middelpunt van iedere politieke, sociale en economische activiteit geplaatst worden. Moge deze krachtsinspanning ons weerhouden van iedere verleiding om wraak te nemen en alleen particuliere belangen en korte termijn belangen na te streven”.²¹⁸ Gewelddadige publieke manifestaties van de ene en de andere kant helpen niet om een uitweg te vinden, vooral omdat, zoals de bisschoppen van Colombia terecht hebben opgemerkt, wanneer “mobilisaties van de bevolking” worden aangemoedigd, hun oorsprong en doelstellingen niet altijd duidelijk naar voren komen, er bepaalde vormen van politieke manipulatie zijn en men vormen van toe-eigening ten gunste van particuliere belangen tegenkomt”.²¹⁹

Vooral de minsten

233. Het bevorderen van de sociale vriendschap impliceert niet alleen de toenadering tussen maatschappelijke groeperingen die door een historische conflictperiode ver van elkaar af staan, maar ook het zoeken naar een

217 Homilie in de heilige mis, Cartagena de Indias - Colombia (10 september 2017): AAS 109 (2017), 1086.

218 Toespraak tot de autoriteiten, het corps diplomatique en de vertegenwoordigers van de burgermaatschappij, Bogotá - Colombia (7 september): AAS 109 (2017), 1029.

219 Bisschoppenconferentie van Colombia, *Por el bien de Colombia: diálogo, reconciliación y desarrollo integral* (26 november 2019), 4.

vernieuwde ontmoeting met de meest verarmde en kwetsbare sectoren. Vrede “is niet alleen afwezigheid van oorlog, maar de onvermoeibare inzet - vooral van degenen onder ons die een functie met een grotere verantwoordelijkheid hebben - om de vaak vergeten of genegeerde waardigheid van onze broeders en zusters te erkennen, te garanderen en concreet weer te herstellen, opdat zij zich hoofdrolspelers in het lot van hun eigen natie kunnen voelen”.²²⁰

234. Vaak zijn de minsten van de samenleving door onterechte generalisaties beledigd. Als de armsten en de verschoppelingen reageren met een houding die antisociaal lijkt, dan is het belangrijk om te begrijpen dat deze reacties in veel gevallen afhangen van een geschiedenis van minachting en een gebrek aan sociale inclusie. Zoals de Latijns-Amerikaanse bisschoppen hebben onderwezen, “stelt alleen de nabijheid die ons tot vrienden maakt, ons in staat ten diepste de waarden van de armen van vandaag, hun gewettigde verlangens en hun specifieke manier van beleven van het geloof te waarderen. De optie voor de armen moet ons tot vriendschap met de armen brengen”.²²¹

235. Degenen die pretenderen vrede te brengen in een samenleving mogen niet vergeten dat ongelijkheid en het gebrek aan integrale menselijke ontwikkeling het niet mogelijk maken om vrede tot stand te brengen. Immers, “zonder gelijke kansen zullen de verschillende vormen van agressie en oorlog een vruchtbare grond vinden die vroeg of laat een explosie zal veroorzaken. Wanneer de samenleving - plaatselijk, nationaal of mondiaal - een gedeelte van zichzelf in de periferie achterlaat, zullen er geen politieke programma's, noch ordetroepen of bewakingssystemen zijn die onbegrensd voor de rust kunnen instaan”.²²² Als het erom gaat opnieuw te beginnen, dan zal dat altijd zijn uitgaande van de minsten.

220 Toespraak tot de autoriteiten, de burgermaatschappij en het corps diplomatique, Maputo - Mozambique (5 september 2019): *L'Osservatore Romano*, 6 september 2019, p. 6.

221 5de Algemene conferentie van het episcopaat van Latijns-Amerika en de Caraïben, Document van Aparecida (29 juni 2007), 398 (It. ed. EDB, Bologna 2014).

222 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 59: AAS 105 (2013), 1044.

De waarde en de betekenis van de vergeving

236. Sommigen geven er de voorkeur aan niet te spreken van verzoening, omdat zij van mening zijn dat een conflict, geweld en breuken deel uitmaken van het normale functioneren van een samenleving. In feite zijn er in iedere menselijke groep min of meer subtiële vormen van machtsstrijd tussen verschillende sectoren. Anderen beweren dat het erkennen van vergeving gelijk staat aan afstand doen van de eigen ruimte, zodat anderen de situatie beheersen. Daarom zijn zij van mening dat het beter is een machtsspel te handhaven dat het mogelijk maakt om de krachten in evenwicht te houden tussen de verschillende groepen. Weer anderen geloven dat verzoening iets voor zwakken is, die niet in staat zijn tot een dialoog die tot de bodem gaat, en daarom ervoor kiezen de problemen te ontvluchten door de ongerechtigheden te verbergen: zij zijn niet in staat de problemen aan te pakken en geven de voorkeur aan een schijnvrede.

Het onvermijdelijke conflict

237. Vergeving en verzoening zijn thema's van groot belang in het christendom en op verschillende manieren ook in andere godsdiensten. Het risico ligt in het niet voldoende begrijpen van de overtuigingen van de gelovigen en ze zo te presenteren dat ze uiteindelijk fatalisme, traagheid of onrechtvaardigheid of anders onverdraagzaamheid en geweld aanwakkeren.

238. Jezus Christus heeft nooit ertoe uitgenodigd geweld of onverdraagzaamheid aan te wakkeren. Hijzelf veroordeelde openlijk het gebruik van geweld om zich aan de ander op te dringen: "U weet dat de heersers der volkeren hen domineren en de leiders hen onderdrukken. Zo moet het onder u niet zijn" (Mat. 20, 25-26). Bovendien vraagt het evangelie om "zeventigmaal zevenmaal" (Mat. 18, 22) te vergeven en het geeft het voorbeeld van de meedogenloze slaaf die vergeven werd, maar op zijn beurt anderen niet kon vergeven (vgl. Mat. 18, 23-25).

239. Als wij andere teksten van het Nieuwe Testament lezen, kunnen wij zien dat de eerste gemeenschappen die waren ondergedompeld in een heidense wereld vol corruptie en aberraties, in feite een gevoel van geduld, tolerantie en begrip hadden. Sommige teksten zijn zeer duidelijk wat dit betreft: men wordt ertoe uitgenodigd de tegenstander zachtmoedig terecht te wijzen (vgl. 2 Tim. 2, 25). Er wordt aanbevolen “niemand te belasteren en geen ruzie te zoeken, vriendelijk te zijn en uiterst zachtmoedig in de omgang met alle mensen zonder uitzondering. Want ook wij waren eertijds zonder inzicht” (Tit. 3, 2-3). Het boek van de Handelingen van de Apostelen zegt dat de leerlingen, die door sommige autoriteiten werden vervolgd, “bij het hele volk in de gunst stonden” (vgl. 2, 47; 4, 21.33; 5, 13).

240. Wanneer wij nadenken over vergeving, vrede en sociale harmonie, komen wij echter een uitspraak van Christus tegen die ons verbaast: “Denkt niet dat ik vrede ben komen brengen op aarde; Ik ben geen vrede komen brengen, maar het zwaard. Tweedracht ben Ik komen brengen tussen een man en zijn vader, tussen dochter en moeder, schoondochter en schoonmoeder; en iemands huisgenoten zullen zijn vijanden zijn” (Mat. 10, 34-36). Het is belangrijk die uitspraak te plaatsen in de context van het hoofdstuk waarin het staat. Daar is duidelijk dat het thema waarover het gaat, de trouw is aan de eigen keuze, zonder schaamte, ook al roept dat weerstand op, en zelfs als dierbaren zich verzetten tegen die keuze. Daarom nodigen deze woorden niet uit tot het zoeken van conflicten, maar eenvoudigweg tot het doorstaan van een onvermijdelijk conflict, zodat het menselijk respect niet ertoe leidt dat men de trouw tekort doet, met het oog op een vermeende vrede in familie of samenleving. De heilige Johannes Paulus II heeft gezegd dat de Kerk “niet van plan is enige of alle vormen van sociaal conflict te veroordelen: de Kerk weet heel goed dat in de geschiedenis onvermijdelijk belangenconflicten tussen verschillende sociale groepen ontstaan en dat een christen ten aanzien hiervan vaak vastberaden en consequent een positie moet kiezen”.²²³

223 Encycl. *Centesimus annus* (1 mei 1991), 14: AAS 83 (1991), 810.

De legitieme strijd en de vergeving

241. Het gaat er niet om vergeving aan te bieden door af te zien van eigen rechten tegenover een corrupte machthebber, een crimineel of iemand die onze waardigheid aantast. Wij zijn geroepen allen zonder uitzondering lief te hebben, maar een onderdrukker liefhebben betekent niet ermee instemmen dat hij zo blijft; en evenmin hem laten denken dat wat hij doet, acceptabel is. Integendeel, de goede manier om hem lief te hebben is op verschillende manieren proberen om hem te laten ophouden met onderdrukken, is hem de macht te ontnemen die hij niet weet te gebruiken en hem als mens misvormt. Vergeven betekent niet toelaten dat hij zijn eigen waardigheid en die van anderen met voeten blijft treden, of toelaten dat een crimineel misdaden blijft begaan. Wie onrecht lijdt, moet zijn rechten en die van zijn familie krachtig verdedigen, juist omdat hij de waardigheid die hem is gegeven, moet bewaren, een waardigheid die God liefheeft. Als een misdadiger mij of een van mijn dierbaren onrecht heeft gedaan, verbiedt niets mij om gerechtigheid te eisen en ervoor te zorgen dat die persoon - of wie dan ook - mij niet opnieuw schade toebrengt of hetzelfde doet tegen anderen. Het komt mij toe dit te doen en vergeving maakt deze noodzaak niet alleen niet ongedaan, maar vereist haar ook.

242. Wat belangrijk is, is om geen woede te voeden die de ziel van de persoon en de ziel van ons volk schaadt, of om een ongezonde behoefte om de ander te vernietigen en daardoor een lange reeks van wraakacties te ontketen. Niemand bereikt de innerlijke vrede of verzoent zich met het leven op deze manier. De waarheid is dat “geen enkele familie, geen enkele groep van burens, geen enkele bevolkingsgroep en nog minder een land toekomst heeft, als de motor die hen verenigt, bijeen brengt en de verschillen bedekt, wraak en haat is. Wij mogen geen overeenstemming bereiken en ons niet verenigen om ons te wreken, om degenen die gewelddadig zijn geweest, hetzelfde aan te doen als wat zij ons hebben aangedaan, om mogelijkheden voor vergelding in ogenschijnlijk legale vormen te plannen”.²²⁴ Zo wint men niets en verliest men op den duur alles.

224 Homilie in de heilige mis voor de ontwikkeling van de volken, Maputo - Mozambique (6 september 2019) *L'Osservatore Romano*, 7 september 2019, p. 8.

243. Zeker, “het is geen gemakkelijke opdracht de bittere erfenis te overwinnen van onrecht, vijandschap en wantrouwen die door een conflict wordt achtergelaten. Men kan dit alleen maar verwezenlijken door het kwade met het goede te overwinnen (vgl. Rom. 12, 21) en door de deugden te koesteren die verzoening, solidariteit en vrede bevorderen”.²²⁵ Zo “schenkt de goedheid aan wie haar in zichzelf laat groeien, een gerust geweten, een diepe vreugde ook te midden van moeilijkheden en onbegrip. Zelfs ten overstaan van ondergane beledigingen is goedheid geen zwakte, maar ware kracht, die in staat is af te zien van wraak”.²²⁶ Het is noodzakelijk om in je eigen leven te erkennen dat “dat harde oordeel dat ik in mijn hart draag tegen mijn broeder of mijn zusters, die niet genezen wond, dat niet vergeven kwaad, die rancune die mij alleen maar kwaad zal doen, een stukje oorlog is dat ik in mij draag, een besmettingshaard in mijn hart is die gedooft moet worden, wil hij niet ontvlammen in een brand”.²²⁷

De ware overwinning

244. Wanneer conflicten niet worden opgelost, maar worden verborgen of in het verleden worden begraven, is er een stilte die kan betekenen dat men medeplichtig is aan zware fouten en zonden. Ware verzoening deinst daarentegen niet terug voor het conflict, maar wordt bereikt *in* het conflict door het te overwinnen door middel van de dialoog en de transparante, oprechte en geduldige onderhandeling. De strijd tussen de verschillende sectoren “verandert langzamerhand in een eerlijke discussie die is gebaseerd op het zoeken naar gerechtigheid, wanneer hij zich onthoudt van daden van wederzijdse vijandschap en haat”.²²⁸

225 Toespraak bij de welkom ceremonie, Colombo - Sri Lanka (13 januari 2015): *L'Osservatore Romano*, 14 januari 2015, p. 7.

226 Toespraak tot de kinderen van het Centrum Bethanië en een vertegenwoordiging van de patiënten van andere charitatieve centra van Albanië, Tirana - Albanië (21 september 2014): *Insegnamenti*, II, 2 (2014), 288.

227 Videoboodschap aan TED2-17 van Vancouver (26 april 2017): *L'Osservatore Romano* (27 april 2017), p. 7.

228 Pius XI, *Ency. Quadragesimo anno* (15 mei 1931), 114: AAS 23 (1931), 213.

245. Meermalen heb ik “een principe” voorgesteld “dat onmisbaar is voor het opbouwen van sociale vriendschap: eenheid gaat boven conflict. [...] Dat betekent niet gericht zijn op syncretisme, noch op het opnemen van het ene in het andere, maar op een oplossing op een hoger niveau, dat de kostbare mogelijkheden van de contrasterende polariteiten in zichzelf bewaart”²²⁹ Wij weten goed dat “telkens als wij als personen en gemeenschappen leren om hoger te mikken dan onszelf en onze particuliere belangen, wederzijds begrip en wederzijdse inzet veranderen [...] in een omgeving waarin conflicten, spanningen en ook mensen die zich in het verleden als tegenstanders zouden hebben kunnen beschouwen, tot een veelzijdige eenheid kunnen komen die nieuw leven voortbrengt”.²³⁰

De herinnering

246. Van degenen die op een onrechtvaardige en wrede manier veel geleden hebben, mag men niet een soort “sociale vergeving” eisen. Verzoening is een persoonlijke aangelegenheid en niemand kan die aan de hele samenleving opleggen, ook al heeft hij de taak deze te bevorderen. In de strikt persoonlijke sfeer kan iemand met een vrije en edelmoedige beslissing ervan afzien straf te eisen (vgl. Mat. 5, 44-46), hoewel de maatschappij en haar rechtspraak legitiem hiernaar streven. Het is echter niet mogelijk “een generaal pardon” te decreteren alsof je de wonden per decreet sluit of de ongerechtigheden met de mantel der vergetelheid bedekt. Wie kan zich het recht toe-eigenen in naam van anderen te vergeven? Het is ontroerend het vermogen van sommigen te zien die de eigen geleden schade hebben weten te overstijgen, maar het is ook menselijk degenen te begrijpen die dat niet kunnen. Wat in ieder geval nooit mag worden voorgesteld is om te vergeten.

229 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 228; AAS 105 (2013), 1113.

230 Toespraak tot de autoriteiten, de burgermaatschappij en het corps diplomatique, Riga - Letland (24 september 2018): *L'Osservatore Romano*, 24-25 september 2018, p. 7.

247. De Shoah mag niet vergeten worden. Het is het “symbool van waartoe de verdorvenheid van de mens kan komen, wanneer zij, gevoed door valse ideologieën, de fundamentele waardigheid van iedere persoon vergeet, die absoluut respect verdient, wat het volk ook is waartoe hij behoort, en de religie die hij belijdt”.²³¹ Als ik dit in herinnering roep, kan ik niet anders dan dit gebed te herhalen: “Gedenk ons in uw barmhartigheid. Geef ons de genade ons te schamen voor wat wij als mensen hebben kunnen doen, ons te schamen voor deze immense afgodendienst, voor het verachten en verwoesten van ons vlees, dat gij uit leem hebt gekneet, dat gij met uw levensadem hebt beziel. Nooit meer, Heer, nooit meer!”.²³²

248. De atoombombardementen op Hiroshima en Nagasaki mogen niet vergeten worden. Nogmaals “breng ik hier alle slachtoffers in herinnering en buig ik voor de kracht en de waardigheid van hen die als overlevenden van die eerste ogenblikken in hun eigen lichaam gedurende vele jaren het ergste lijden hebben gedragen en in hun geest de kiemen van de dood die hun levensenergie bleven verteren. [...] Wij mogen niet toelaten dat de huidige en toekomstige generaties de herinnering verliezen aan wat er is gebeurd, een herinnering die een waarborg en een stimulans is om een rechtvaardiger en broederlijker toekomst op te bouwen”.²³³ En evenmin mogen we de vervolgingen, de slavenhandel en de etnische slachtingen vergeten die plaats hebben gevonden en plaatsvinden in verschillende landen, en zoveel andere historische feiten die ons met schaamte vervullen mens te zijn. Hieraan moet altijd, steeds opnieuw, herinnerd worden zonder moe te worden en ons in slaap laten sussen.

249. Tegenwoordig is het gemakkelijk om in de verleiding te komen een bladzijde om te slaan en te zeggen dat er nu eenmaal een lange tijd is verstreken en dat we vooruit moeten kijken. Nee, in Gods naam! Zonder herinnering komen we niet verder, we groeien nooit zonder een volledige

231 Toespraak bij de welkomsceremonie, Tel Aviv - Israël (25 mei 2014): *Insegnamenti*, II, 1 (2004), 604.

232 Toespraak bij het gedenkteken van Yad Vashem, Jeruzalem (26 mei 2014): AAS 106 (2014), 228.

233 Toespraak bij het monument van de vrede, Hiroshima - Japan (24 november 2019): *L'Osservatore Romano*, 25-26 november 2019, p. 8.

en heldere herinnering. Wij moeten “de vlam van het collectieve geweten brandend houden door voor de volgende generaties te getuigen van de verschrikking van wat er gebeurd is”, die “op deze manier de herinnering aan de slachtoffers wekt en bewaart, opdat het menselijk geweten steeds sterker wordt tegenover iedere bereidheid tot overheersing en verwoesting”.²³⁴ De slachtoffers zelf - personen, maatschappelijke groeperingen of naties - hebben het nodig om niet toe te geven aan een logica die leidt tot het rechtvaardigen van represailles en van ieder geweld in naam van het grote kwaad, dat geleden is. Daarom verwijs ik niet alleen naar de herinnering aan de gruwelen, maar ook naar de herinnering aan allen die te midden van een vergiftigde en corrupte context in staat waren hun waardigheid te herwinnen en met kleine of grote gebaren kozen voor solidariteit, vergeving, broederschap. Het doet zeer goed om zich het goede te herinneren.

Vergeven zonder te vergeten

250. Vergeving houdt geen vergeten in. Of beter uitgedrukt: wanneer er iets is dat op geen enkele wijze genegeerd, gerelativeerd of verborgen mag worden, kunnen wij niettemin vergeven. Wanneer er iets is dat nooit getolereerd, gerechtvaardigd of verontschuldigd mag worden, kunnen wij niettemin vergeven. Wanneer er iets is dat wij om geen enkele reden mogen vergeten, kunnen wij niettemin vergeven. Vrije en oprechte vergeving is een grandeur die de onmetelijkheid van de goddelijke vergeving weerspiegelt. Als de vergeving belangeloos is, dan kun je zelfs diegene vergeven die moeite heeft om berouw te hebben en niet in staat is om vergeving te vragen.

251. Wie werkelijk vergeven, vergeten niet, maar zien ervan af door dezelfde verwoestende kracht beheerst te worden als die hun kwaad heeft gedaan. Zij doorbreken een vicieuze cirkel, beteugelen de opmars van de verwoestende krachten. Zij besluiten niet door te gaan met het injecteren in de samenleving van de energie van de wraak, die vroeg of laat

²³⁴ *Boodschap voor de 53ste Wereldvrede dag 1 januari 2020* (8 december 2019), 2: *L'Osservatore Romano*, 13 december 2019, p. 8.

uiteindelijk nog een keer op henzelf terugslaat. Wraak bevredigt immers nooit echt de onvoldaanheid van de slachtoffers. Er zijn misdaden die zo gruwelijk en wreed zijn dat het geen nut heeft degene die ze heeft bedreven, te laten lijden om te ervaren dat de misdaad weer goedge maakt is; evenmin zou het voldoende zijn de misdadiger te doden, noch zou men martelingen kunnen vinden die opwegen tegen het lijden dat het slachtoffer heeft moeten doorstaan. Wraak lost niets op.

252. Wij hebben het echter niet over straffeloosheid. Maar gerechtigheid wordt alleen adequaat gezocht uit liefde voor de gerechtigheid zelf, uit respect voor de slachtoffers, om nieuwe misdaden te voorkomen en het algemeen welzijn te beschermen, niet als een vermeende uitlaatklep voor eigen woede. Vergeving is juist wat het mogelijk maakt gerechtigheid te zoeken zonder te vervallen in de vicieuze cirkel van de wraak of het onrecht van het vergeten.

253. Wanneer er onrecht aan beide kanten is geweest, moet duidelijk worden erkend dat de daden wellicht niet even ernstig geweest zijn of niet met elkaar te vergelijken zijn. Geweld dat door de structuren en de macht van de staat wordt uitgeoefend, staat niet op hetzelfde niveau als het geweld van bepaalde groepen. In ieder geval kan niet verwacht worden dat alleen aan het onterechte lijden van één van de partijen wordt herinnerd. Zoals de bisschoppen van Kroatië hebben geleerd, “zijn wij ieder onschuldig slachtoffer hetzelfde respect verschuldigd. Er mogen geen etnische, confessionele, nationale of politieke verschillen zijn”.²³⁵

254. Ik vraag God “onze harten voor te bereiden op de ontmoeting met broeders en zusters voorbij de verschillen in ideeën, taal, cultuur, religie; ons hele wezen te zalven met de olie van zijn barmhartigheid, die de wonden van de fouten, het onbegrip en de tegenstellingen geneest; de genade om nederig en zachtmoedig de uitdagende, maar vruchtbare paden op te gaan van de zoektocht naar vrede”.²³⁶

235 Bisschoppenconferentie van Kroatië, *Letter on the Fiftieth Anniversary of the End of the Second World War* (1 mei 1995).

236 Homilie in de heilige mis, Amman - Jordanië (24 mei 2014): *Insegnamenti*, II-1 (2014), 593.

Oorlog en doodstraf

255. Er zijn twee extreme situaties die zich kunnen voordoen als een oplossing in bijzonder dramatische omstandigheden zonder waarschuwing dat het valse antwoorden zijn, die de problemen niet oplossen die zij pretenderen te overwinnen, en die tenslotte in de structuur van de nationale en mondiale samenleving alleen maar nieuwe factoren van vernietiging toevoegen. Dat zijn de oorlog en de doodstraf.

De onrechtvaardigheid van de oorlog

256. “Bedrog woont in het hart van hen die kwaad beramen, maar blijdschap bij hen die vrede bevorderen” (Spr. 12, 20). Toch zoeken mensen oplossingen in oorlog, die vaak “zich voedt met de ontaarding van relaties, heerszucht, machtsmisbruik, angst voor de ander en voor diversiteit die als een obstakel wordt gezien”.²³⁷ Oorlog is geen spookbeeld uit het verleden, maar is een constante bedreiging geworden. De wereld ondervindt steeds meer moeilijkheden op de langzame weg van de vrede die zij was opgegaan en die vruchten begon af te werpen.

257. Aangezien de voorwaarden voor de verbreiding van oorlogen opnieuw worden geschapen, roep ik in herinnering dat “oorlog de ontkenning van alle rechten en een dramatische aanval op het milieu is. Als men een authentieke integrale menselijke ontwikkeling wil voor allen, is het noodzakelijk onvermoeibaar de inspanningen om oorlog tussen naties en volken te vermijden voort te zetten.

Daartoe moeten wij de onbetwiste rechtsstaat waarborgen en onvermoeibaar een beroep doen op onderhandeling, bemiddeling en arbitrage, zoals voorgesteld door het *Handvest van de Verenigde Naties*, dat een echt fundamentele rechtsnorm is”.²³⁸ Ik wil er op wijzen dat de 75 jaar Verenigde Naties en de ervaring van de eerste 20 jaar van dit millennium

²³⁷ Boodschap voor de 53ste Wereldvrede dag 1 januari 2020 (8 december 2019), 1: *L'Osservatore Romano*, 13 december 2019, p. 8.

laten zien dat een volledige toepassing van de internationale normen werkelijk effectief is en dat het niet naleven ervan schadelijk is. Wanneer het *Handvest van de Verenigde Naties* transparant en oprecht wordt toegepast, is het een verplicht referentiepunt voor gerechtigheid en een middel om vrede te bewerkstelligen. Maar dat vereist dat onwettige bedoelingen niet gemaskeerd worden en particuliere belangen van een land of van een groep niet boven het algemeen welzijn van de wereld gesteld worden. Als de norm wordt beschouwd als een instrument waarvan men gebruik maakt, wanneer dat gunstig blijkt te zijn, en dat men de norm ontwijkt, wanneer dat niet zo is, worden er oncontroleerbare krachten ontketend die aan de samenlevingen, de zwaksten, de broederschap, het milieu en het cultureel erfgoed zware schade toebrengen met onherstelbare verliezen voor de wereldgemeenschap.

258. Zo kiest men gemakkelijk voor oorlog, waarbij allerlei schijnbaar humanitaire, defensieve of preventieve excuses worden aangevoerd en zelfs gebruik wordt gemaakt van het manipuleren van informatie. De laatste decennia hebben alle oorlogen inderdaad geclaimd een “rechtvaardiging” te hebben. De Catechismus van de Katholieke Kerk spreekt van de mogelijkheid van een legitieme *verdediging* door middel van militaire macht, vooropgesteld dat men aantoonst dat er enkele “strengere voorwaarden van morele legitimiteit”²³⁹ zijn. Men vervalt echter gemakkelijk tot een te ruime interpretatie van dit mogelijke recht. Zo wil men ten onrechte ook “een preventieve aanval” rechtvaardigen of oorlogshandelingen waarbij “kwaad en wanorde die ernstiger zijn dan het kwaad dat men wil uitschakelen” nauwelijks te vermijden zijn.²⁴⁰ De kwestie is dat, sinds de ontwikkeling van nucleaire, chemische en biologische wapens en de enorme en toenemende mogelijkheden, die nieuwe technologieën bieden, de oorlog een oncontroleerbare vernietigende macht heeft gekregen, die veel onschuldige burgers treft. Waarlijk, “nooit heeft de mensheid zoveel macht over zichzelf gehad en niets garandeert dat zij deze goed zal gebruiken”.²⁴¹

238 Toespraak tot de organisatie van de Verenigde Naties, New York (25 september 2015): AAS 107 (2015), 1041-1042.

239 Nr. 2309.

240 *Ibid.*

241 Encycl. *Laudato si'* (24 mei 2015), 104: AAS 107 (2015), 888.

Daarom kunnen we oorlog niet langer als een oplossing beschouwen, aangezien de risico's waarschijnlijk altijd groter zullen zijn dan het hypothetische nut dat men eraan toeschrijft. Geconfronteerd met deze realiteit is het tegenwoordig heel moeilijk om de rationele criteria te verdedigen die in andere eeuwen zijn ontwikkeld om te spreken van een eventuele "rechtvaardige oorlog". Nooit meer oorlog!²⁴²

259. Het is belangrijk om hieraan toe te voegen dat met de ontwikkeling van de globalisering datgene wat voor een bepaalde streek een onmiddellijke of praktische oplossing kan lijken, aanleiding geeft tot een reeks van gewelddadige, vaak onder de oppervlakte blijvende factoren die uiteindelijk de hele planeet treft en de weg vrijmaakt voor nieuwe en ergere oorlogen in de toekomst. In onze wereld zijn er intussen niet alleen "stukken" oorlog in het een of andere land, maar maken we een "wereldoorlog in stukken" mee, omdat het lot van de landen op het wereldtoneel nauw met elkaar verbonden is.

260. Zoals de heilige Johannes XXIII zei, "blijkt het bijna onmogelijk te denken dat in het atoomtijdperk een oorlog gebruikt kan worden als instrument van gerechtigheid".²⁴³ Hij zei dit in een periode van sterke internationale spanningen en zo gaf hij een stem aan het grote verlangen naar vrede dat zich ten tijde van de koude oorlog verspreidde. Hij versterkte de overtuiging dat de redenen voor vrede sterker zijn dan iedere berekening van particuliere belangen en ieder vertrouwen dat wordt gesteld in het gebruik van wapens. Men greep echter niet ten volle de kansen aan die het einde van de koude oorlog bood, bij gebrek aan visie op de toekomst en aan een gedeeld bewustzijn van onze gemeenschappelijke bestemming. Men gaf daarentegen toe aan het zoeken naar particuliere belangen zonder zich te belasten met het universele algemeen welzijn. Zo kwam het bedrieglijke spook van de oorlog opnieuw om de hoek kijken.

242 Ook de heilige Augustinus, die een idee van de "gerechtvaardigde oorlog" uitwerkte dat wij intussen tegenwoordig niet ondersteunen, zei dat "de oorlog met het woord doden en vrede verkrijgen en bereiken met vrede en niet met oorlog, een grotere roem is dan deze de mensen met het zwaard te geven" (*Epistula* 229: *PL* 33, 1020).

243 Encycl. *Pacem in terris* (11 april 1963), 67: *AAS* 55 (1963), 291.

261. Iedere oorlog laat de wereld slechter achter dan hij haar aantrof. Oorlog is een mislukking van de politiek en de mensheid, een schandelijke overgave, een nederlaag tegenover de machten van het kwaad. Laten wij niet blijven stilstaan bij theoretische discussies, laten wij in contact komen met de wonden, laten wij het vlees aanraken van wie schade lijdt. Laten wij de blik richten op zoveel burgers die worden afgeslacht als “bijkomstige schade”. Laten wij het de slachtoffers vragen. Laten wij aandacht besteden aan de vluchtelingen, aan degenen die nucleaire straling of chemische aanvallen hebben ondergaan, aan de vrouwen die hun kinderen hebben verloren, aan de kinderen die verminkt zijn of beroofd van hun jeugd. Laten wij de waarheid van deze slachtoffers van geweld in overweging nemen, laten wij naar de werkelijkheid kijken met hun ogen en laten wij met een open hart luisteren naar hun verhalen. Zo zullen wij de afgrond van het kwaad in het hart van de oorlog kunnen erkennen en zal het ons niet storen dat ze ons als naïef behandelen, omdat wij voor vrede hebben gekozen.

262. Evenmin zullen normen voldoende zijn, als men denkt dat de oplossing voor de huidige problemen erin bestaat anderen af te schrikken door middel van angst, door hen te dreigen met het gebruik van nucleaire, chemische of biologische wapens. Immers, “als men de belangrijkste bedreigingen van vrede en veiligheid met hun vele dimensies in deze multipolaire wereld van de 21ste eeuw, zoals bijvoorbeeld terrorisme, asymmetrische conflicten, veiligheid van de informatica, milieuproblemen, armoede, in overweging neemt, dan rijzen er niet weinig twijfels omtrent de ontoereikendheid van de nucleaire afschrikking om effectief op die uitdagingen te reageren. Dergelijke zorgen worden nog groter, wanneer wij de catastrofale humanitaire en ecologische gevolgen in overweging nemen die voortvloeien uit ieder gebruik van de nucleaire wapens met verwoestende, oncontroleerbare effecten in tijd en ruimte. [...] Wij moeten ons ook afvragen hoe duurzaam een evenwicht is dat gebaseerd is op angst, wanneer dit er feitelijk naar neigt de angst te doen toenemen en de relaties van vertrouwen tussen de volken te ondermijnen. Internationale vrede en stabiliteit kunnen niet gebaseerd worden op een vals gevoel van veiligheid,

op de dreiging van wederzijdse verwoesting of totale vernietiging, op het eenvoudig handhaven van een machtsevenwicht. [...] In deze context wordt het uiteindelijke doel van de algehele verwijdering van de nucleaire wapens zowel een uitdaging als een morele en humanitaire verplichting. [...] De toenemende onderlinge afhankelijkheid en de globalisering betekenen dat ieder antwoord dat wij geven op de dreiging van de nucleaire wapens, collectief overeengekomen moet zijn, gebaseerd op wederzijds vertrouwen. Dit laatste kan alleen door middel van een dialoog opgebouwd worden die oprecht gericht is op het gemeenschappelijk welzijn en niet op het beschermen van versluierde en particuliere belangen”.²⁴⁴ En met het geld dat gebruikt wordt voor wapens en andere militaire uitgaven vormen wij een wereldfonds²⁴⁵ om eindelijk de honger uit te bannen en bij te dragen aan de ontwikkeling van de armste landen, zodat hun bewoners niet hun toevlucht nemen tot gewelddadige of bedrieglijke oplossingen of gedwongen worden hun land te verlaten om een waardiger leven te zoeken.

De doodstraf

263. Er is een andere manier om de ander te elimineren, niet bedoeld voor landen, maar voor personen. Dat is de doodstraf. De heilige Johannes Paulus II heeft duidelijk en stellig verklaard dat zij op moreel vlak ontoereikend is en op het gebied van het strafrecht niet meer noodzakelijk.²⁴⁶ Het is niet denkbaar op dit standpunt terug te komen. Thans bevestigen wij duidelijk dat “de doodstraf ontoelaatbaar is”²⁴⁷ en de Kerk zet zich vastberaden in om voor te stellen dat deze in heel de wereld wordt afgeschaft”.²⁴⁸

244 Boodschap aan de UNO-conferentie voor de het onderhandelen over een bindend juridisch instrument betreffend het verbod op nucleaire wapens (23 maart 2017): AAS 109 (2017), 394-396.

245 Vgl. de heilige Paulus VI, encycl. *Populorum progressio* (26 maart 1967), 51: AAS 59 (1967), 282.

246 Vgl. encycl. *Evangelium vitae* (25 maart 1995), 56: AAS 87 (1995), 463-464.

247 Toespraak ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van de *Catechismus van de Katholieke Kerk* (11 oktober 2-17: AAS 109 (2017), 1196.

248 Vgl. Congregatie voor de Geloofsleer, Brief aan de bisschoppen omtrent de nieuwe redactie van nr. 2267 van de *Catechismus van de Katholieke Kerk* over de doodstraf (1 augustus 2018): *L'Osservatore Romano*, 3 augustus 2018, p. 8.

264. In het Nieuwe Testament wordt, terwijl van individuen gevraagd wordt niet voor eigen rechter te spelen (vgl. Rom. 12, 17.19), de noodzaak erkend dat de autoriteiten straf opleggen aan degenen die kwaad doen, (vgl. Rom. 13, 4; 1 Petr. 2, 14). Immers, “het gemeenschappelijk leven, gestructureerd rond georganiseerde gemeenschappen, heeft behoefte aan regels voor het samenleven, waarvan een opzettelijke schending om een adequaat antwoord vraagt”.²⁴⁹ Dat brengt met zich mee dat het legitieme overheidsgezag “straffen kan en moet opleggen die in verhouding staan tot de ernst van de misdaden”²⁵⁰ en dat zij de rechterlijke macht “de noodzakelijke onafhankelijkheid op grond van de wet” garandeert”.²⁵¹

265. Vanaf de eerste eeuwen van de Kerk toonden sommigen zich duidelijk een tegenstander van de doodstraf. Lactantius betoogde bijvoorbeeld dat “er geen onderscheid mag worden gemaakt: een mens doden zal altijd een misdaad zijn”.²⁵² Paus Nicolaas I spoorde aan: “Zet u ervoor in niet alleen ieder van de onschuldigen, maar ook alle schuldigen van de doodstraf te bevrijden”.²⁵³ Ter gelegenheid van het proces tegen enkele moordenaars die priesters hadden gedood, vroeg de heilige Augustinus de rechter de moordenaars niet het leven te ontnemen en hij rechtvaardigde dat als volgt: “Niet dat wij hiermee willen verhinderen dat men misdadige individuen de vrijheid ontnemt om misdaden te begaan, maar wij verlangen dat het voor dit doel voldoende is dat door hen in leven te laten en zonder hen in een deel van hun lichaam te verminken hun door repressieve wetten toe te passen hun ongezonde onrust wordt ontnomen om weer teruggebracht te worden tot een gezond en rustig leven, of dat zij, onttrokken aan hun boze werken, bezig zijn met een of ander nuttig werk. Ook dit is weliswaar een veroordeling, maar wie zou niet begrijpen dat het meer een weldaad dan een straf betreft, omdat de brutaliteit van de wreedheid geen vrije ruimte wordt gelaten, noch het geneesmiddel van het berouw wordt weggenomen?

249 Toespraak tot een delegatie van de Internationale Vereniging van Strafrecht (23 oktober 2014): AAS 106 (2014), 840.

250 Pauselijke Raad Iustitia et Pax, *Compendium van de sociale leer van de Kerk*, 402.

251 De heilige Johannes Paulus II, Toespraak tot de nationale Vereniging van Magistraten (31 maart 2000): AAS 92 (2000), 633.

252 *Divinae Institutiones* VI, 20, 17: PL 6, 708.

253 *Epistula* 97 (responsa ad consulta bulgarorum), 25: PL 119, 991.

[...] Wees echter op zo'n manier verontwaardigd over de ongerechtigheid dat u de menselijkheid niet vergeet; laat de wellust van de wraak niet de vrije loop tegen de wrede heden van de zondaars, maar richt uw wil op het genezen van de wonden ervan".²⁵⁴

266. Angst en rancune leiden gemakkelijk ertoe tegen straffen op een wraakzuchtige, zo niet wrede wijze aan te kijken in plaats van ze te beschouwen als deel van een proces van genezing en sociale reïntegratie. Tegenwoordig wordt men "zowel door sommige sectoren van de politiek als door sommige media soms aangezet tot geweld en wraak, publiek en privé, niet alleen tegen degenen die verantwoordelijk zijn voor het plegen van misdaden, maar ook tegen degenen op wie een verdenking valt, of die nu gegrond is of ongegrond, de wet te hebben overtreden. [...]

Er is een tendens om opzettelijk vijanden te construeren: stereotype figuren die in zich alle kenmerken concentreren die de samenleving als bedreigend ziet of interpreteert. De mechanismen van deze beeldvorming zijn dezelfde als die indertijd de verbreiding van racistische ideeën mogelijk maakten".²⁵⁵ Dat heeft de praktijk die in sommige landen steeds meer voorkomt, om zijn toevlucht te nemen tot vormen van preventieve hechtenis, tot opsluiting zonder proces en vooral de doodstraf, nog gevaarlijker gemaakt.

267. Ik wil benadrukken dat "het ondenkbaar is dat de staten tegenwoordig niet kunnen beschikken over andere middelen dan de doodstraf om het leven van andere personen te beschermen tegen een onrechtvaardige agressor". Bijzonder ernstig zijn de zogenaamde buitengerechtelijke of buitenwettelijke executies, die "opzettelijke moorden zijn, bedreven door sommige staten en hun vertegenwoordigers en die men vaak wil laten doorgaan voor botsingen met criminelen of gepresenteerd worden als ongewenste gevolgen van een redelijk, noodzakelijk en evenredig gebruik van geweld om de wet te handhaven".²⁵⁶

254 *Epistula ad Marcellinum*, 133, 1.2: PL33, 509.

255 Toespraak tot de Internationale Vereniging van Strafrecht (23 oktober 2014: AAS 106 (2014), 840-841.

256 Ibid.: AAS 106 2014), 842.

268. “De argumenten tegen de doodstraf zijn talrijk en welbekend. De Kerk heeft er enkele terecht onderstreept, zoals de mogelijkheid van een gerechtelijke dwaling en het gebruik dat totalitaire en dictatoriale regimens van deze straf maken, die haar gebruiken als instrument om een politieke dissidentie te vervolgen of religieuze en culturele minderheden te onderdrukken, allemaal slachtoffers die volgens hun respectievelijke wetgeving “criminelen” zijn. Alle christenen en mensen van goede wil zijn daarom vandaag geroepen om niet alleen te strijden voor afschaffing van de doodstraf, of die nu wettig of onwettig is, en in al haar vormen, maar ook om de omstandigheden in de gevangenissen te verbeteren, met respect voor de menselijke waardigheid van personen die van hun vrijheid zijn beroofd. Ik verbind hiermee de levenslange gevangenisstraf. [...] Levenslange gevangenisstraf is een verborgen doodstraf”.²⁵⁷

269. Laten wij eraan denken dat “zelfs een moordenaar zijn persoonlijke waardigheid niet verliest en God zelf zich hiervoor garant stelt”.²⁵⁸ De vastberaden afwijzing van de doodstraf laat zien in welke mate het mogelijk is de onvervreembare waardigheid van ieder mens te erkennen en te accepteren dat hij of zij een plaats in deze wereld heeft. Want als ik het aan de ergste crimineel niet ontzeg, zal ik het niemand ontzeggen, zal ik iedereen de mogelijkheid geven met mij deze planeet te delen ondanks wat ons kan scheiden.

270. Christenen die twijfelen en in de verleiding komen toe te geven aan enige vorm van geweld, nodig ik uit zich de verkondiging van het boek Jesaja te herinneren: “Dan zullen zij hun zwaarden omsmeden tot ploegscharen” (2, 4). Voor ons krijgt deze profetie gestalte in Jezus Christus, die tegenover een leerling die door het geweld werd meegesleept, vastberaden zei: “Steek uw zwaard weer op zijn plaats. Want allen die naar het zwaard grijpen, zullen door het zwaard omkomen” (Mat. 26, 52). Dat was een echo van de oude waarschuwing: “Ik zal de mens rekenschap vragen van het leven van de mens, aan ieder van zijn broeder. Wie het bloed van een mens

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ De heilige Johannes Paulus II, encycl. *Evangelium vitae* (25 maart 1995), 9: AAS 1995), 411.

vergiet, diens bloed wordt door mensen vergoten" (Gen. 9, 5-6). Deze reactie van Jezus, die spontaan uit zijn hart kwam, overwint de afstand van de eeuwen en komt tot de tijd van vandaag als een voortdurende herinnering.

HOOFDSTUK ACHT

RELIGIES TEN DIENSTE VAN DE BROEDERSCHAP IN DE WERELD

271. De verschillende religies leveren, uitgaande van de erkenning van de waarde van iedere menselijke persoon als schepsel dat geroepen is zoon of dochter van God te zijn, een kostbare bijdrage aan de opbouw van broederschap en de verdediging van de gerechtigheid in de maatschappij. De dialoog tussen personen van verschillende religies wordt niet alleen uit diplomatie, beleefdheid of tolerantie gehouden. Zoals de bisschoppen van India hebben onderwezen, “is het doel van de dialoog vriendschap, vrede en harmonie te vestigen en morele en geestelijke waarden en ervaringen te delen in een geest van waarheid en liefde”.²⁵⁹

Het diepste fundament

272. Als gelovigen denken wij dat er zonder openheid voor de Vader van allen geen gedegen en vaste redenen kunnen zijn om een beroep te doen op broederschap. Wij zijn ervan overtuigd dat “we alleen met dit besef van kinderen die geen wezen zijn, onder elkaar in vrede kunnen leven”.²⁶⁰ Omdat “de rede op zich in staat is de gelijkheid onder de mensen te begrijpen en een burgermaatschappij onder hen te vestigen, maar er niet in slaagt broederlijkheid te stichten”.²⁶¹

259 Conferentie van de katholieke bisschoppen van India, *Response of the Church in India to the present day challenges* (9 maart 2016).

260 Homilie in de heilige mis, *Domus Sanctae Marthae* (17 mei 2020).

261 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 19: AAS 101 (2009), 655.

273. In dit perspectief wil ik een memorabele tekst in herinnering roepen: “Als er geen transcendente waarheid bestaat, in gehoorzaamheid waaraan de mens zijn volle identiteit verwerft, dan bestaat er geen enkel zeker beginsel dat rechtvaardige betrekkingen tussen de mensen garandeert. Het belang van hun klasse, groep of natie stelt hen onvermijdelijk tegenover elkaar. Als men de transcendente waarheid niet erkent, dan triomfeert de kracht van de macht en is ieder geneigd de middelen waarover hij beschikt, volledig te gebruiken om het eigenbelang of zijn eigen mening op te leggen zonder te letten op de rechten van de ander. [...] De wortel van het moderne totalitarisme moet dus gezocht worden in de ontkenning van de transcendente waardigheid van de mens, die het zichtbare beeld van de onzichtbare God is en juist hierom, vanwege zijn natuur zelf, subject is van rechten die niemand mag schenden, noch het individu, noch de groep, noch de klasse, noch de natie of de staat. Ook de meerderheid van een sociaal lichaam mag dit niet doen door zich tegenover de minderheid te stellen”.²⁶²

274. Uitgaande van onze geloofservaring en de wijsheid die zich in de loop der eeuwen heeft opgestapeld, maar ook lerend van onze vele zwakheden en ons vallen, weten wij als de gelovigen van de verschillende religies dat God tegenwoordig stellen iets goeds is voor onze samenleving. God zoeken met een oprecht hart, helpt ons, mits wij het niet met onze ideologische of instrumentele belangen verduisteren, om elkaar te erkennen als medereizigers, als echte broeders en zusters. Wij geloven dat “wanneer men in naam van een ideologie God uit de maatschappij wil verdrijven, men uiteindelijk afgoden vereert en de mens al snel zichzelf kwijtraakt, zijn waardigheid vertrapt wordt, zijn rechten worden geschonken. U weet goed tot wat voor wreedheden het ontnemen van de vrijheid van geweten en de vrijheid van godsdienst kan leiden en hoe door die wonde een radicaal verarmde mensheid ontstaat, omdat zij beroofd is van hoop en ideële referenties”.²⁶³

262 De heilige Johannes Paulus II, encycl. *Centesimus annus* (1 mei 1991), 44: AAS 83 (1991), 849.

263 Toespraak tot de leiders van andere christelijke religies en denominaties, Tirana - Albanië (21 september 2014): *Insegnamenti*, II, 2 (2014), 277.

275. Erkend moet worden dat “tot de belangrijkste oorzaken van de crisis van de moderne wereld een verdoofd menselijk geweten en een vervreemding van de religieuze waarden behoren, alsook het overheersen van het individualisme en van de materialistische filosofieën die de mens vergoddelijkken en de wereldse en materiële waarden in de plaats stellen van de hoogste en transcendente beginselen”.²⁶⁴ Het is niet acceptabel dat in het publieke debat alleen maar de machtigen en de wetenschappers een stem hebben. Er moet ruimte zijn voor een reflectie die voortkomt uit een religieuze achtergrond, die eeuwen van ervaring en wijsheid bevat. “Klassieke religieuze teksten kunnen een betekenis bieden die bestemd is voor alle tijden en bezitten een motiverende kracht”, maar feitelijk “worden zij veracht op grond van de beperkte visie van vormen van rationalisme”.²⁶⁵

276. Om deze redenen verbant de Kerk, hoewel zij de autonomie van de politiek respecteert, haar eigen missie niet naar de privésfeer. Integendeel, “zij kan en mag niet aan de zijlijn blijven staan” bij de opbouw van een betere wereld, noch nalaten “de geestelijke krachten weer op te wekken”²⁶⁶ die heel het sociale leven kunnen bevruchten. Weliswaar moeten religieuze bedienaren geen partijpolitiek bedrijven die eigen is aan leken, maar zij mogen evenmin afzien van de politieke dimensie van het bestaan²⁶⁷, die voortdurende aandacht voor het algemeen welzijn en zorg voor de integrale menselijke ontwikkeling inhoudt. De Kerk “heeft een publieke rol, die zich niet beperkt tot haar inzet voor zorg en onderwijs”, maar die meewerkt aan de “ondersteuning van de mens en de universele broederschap”.²⁶⁸ Zij streeft er niet naar te wedijveren voor aardse macht, maar zich aan te bieden als “een familie onder de families - dat is de Kerk - die ervoor openstaat [...] voor de hedendaagse wereld getuigenis af te leggen van het geloof, de hoop en de liefde voor de Heer en voor hen die Hij bij voorkeur

264 Document over de menselijke broederschap voor een wereldwijde vrede en een gemeenschappelijke samenleving, Abu Dhabi (4 februari 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 februari, p. 6.

265 Apost. exhort. *Evangelii gaudium* (24 november 2013), 256: AAS 105 (2013), 1123.

266 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 28: AAS 98 (2009), 240.

267 “Het menselijk leven is een politiek wezen” (Aristoteles, *Politica*, 1253a 1-3).

268 Benedictus XVI, encycl. *Caritas in veritate* (29 juni 2009), 11: AAS 101 (2009), 648.

liefheeft. Een huis met open deuren. De Kerk is een huis met open deuren, omdat zij moeder is”.²⁶⁹ En zoals Maria, de Moeder van Jezus, “willen wij een Kerk zijn die dient, die uit huis komt, die uit haar tempels, haar sacristieën komt om het leven te begeleiden, de hoop te ondersteunen, een teken van eenheid te zijn [...] om bruggen te bouwen, muren neer te halen, verzoening te zaaien”.²⁷⁰

De christelijke identiteit

277. De Kerk waardeert Gods handelen in andere religies en “verwerpt niets van wat waar en heilig is in deze religies. Met oprechte eerbied beschouwt zij die manieren van handelen en leven, die voorschriften en leerstellingen die [...] niet zelden een straal weerspiegelen van die Waarheid welke alle mensen verlicht”.²⁷¹ Als christenen kunnen wij echter niet verbergen dat “als de muziek van het evangelie ophoudt in ons binnenste te trillen, wij de vreugde verloren hebben die voortkomt uit medelijden, de tederheid die voortkomt uit vertrouwen, het vermogen tot verzoening dat zijn bron vindt in de wetenschap dat wij altijd vergeven en gezonden zijn. Als de muziek van het evangelie ophoudt te klinken in onze huizen, op onze pleinen, op onze werkplekken, in de politiek en de economie, zullen wij de melodie uitgedoofd hebben die ons ertoe aanzette te strijden voor de waardigheid van iedere man en vrouw”.²⁷² Anderen drinken uit andere bronnen. Voor ons ligt deze bron van de menselijke waardigheid en broederschap in het evangelie van Jezus Christus. Hieruit “vloeit voor het christelijk denken en het handelen van de Kerk het primaat voort dat wordt gegeven aan de relatie, de ontmoeting met het heilig mysterie van de ander, aan de universele gemeenschap met geheel de mensheid als de roeping van allen”.²⁷³

269 Toespraak tot de katholieke gemeenschap, Rakovsky - Bulgarije (6 mei 2019): *L'Osservatore Romano*, 8 mei 2019, p. 9.

270 Homilie in de mis, Santiago de Cuba (22 september 2015): AAS 107 (2015), 1005.

271 Tweede Vat. Oecum. Conc., verkl. *Nostra aetate*, 2.

272 Toespraak bij de oecumenische ontmoeting, Riga - Letland (24 september 2018): *L'Osservatore Romano*, 24-25 september 2018, p. 8.

273 Lectio divina aan de Pauselijke Universiteit van Lateranen (26 maart 2019): *L'Osservatore Romano*, 27 maart, 2019.

278. Geroepen om zich in iedere situatie te incarneren en door de eeuwen heen op elke plaats op aarde aanwezig te zijn - dat betekent "katholiek" -, kan de Kerk, uitgaande van haar eigen ervaring van genade en zonde, de schoonheid begrijpen van de uitnodiging tot universele liefde. Immers, "al het menselijke gaat ons aan. [...] Overal waar de vergaderingen van volkeren bijeen komen om de rechten en de plichten van de mens vast te stellen, zijn wij vereerd, wanneer zij ons het ons toestaan te midden van hen plaats te nemen".²⁷⁴ Voor veel christenen heeft deze weg van broederschap ook een Moeder, Maria genaamd. Onder het kruis heeft zij dit universeel moederschap ontvangen (vgl. Joh. 19, 26) en haar aandacht is niet alleen op Jezus gericht, maar ook op "de rest van haar kinderen" (Apok. 12, 17). Met de kracht van de Verrezenen wil zij een nieuwe wereld baren, waar wij allen broeders en zusters zijn, waar plaats is voor allen die door onze samenlevingen worden afgewezen, waar gerechtigheid en vrede stralen.

279. Als christenen vragen wij dat in de landen waar wij een minderheid zijn, voor ons de vrijheid gewaarborgd wordt, zoals wij deze bevorderen voor al degenen die geen christen zijn waar zij in de minderheid zijn. Er is een fundamenteel mensenrecht dat op de weg naar broederschap en vrede niet mag worden vergeten: dat is de vrijheid van godsdienst voor de gelovigen van alle religies. Die vrijheid laat zien dat wij "een goede overeenkomst" kunnen "vinden tussen verschillende culturen en religies; zij getuigt ervan dat de dingen die wij gemeenschappelijk hebben, zo talrijk en zo belangrijk zijn dat het mogelijk is een weg te vinden van serene, geordende en vreedzame coëxistentie in de aanvaarding van verschillen en in de vreugde broeders en zusters te zijn, omdat wij kinderen zijn van één God".²⁷⁵

274 De heilige Paulus VI, encycl. *Ecclesiam suam* (6 augustus 1964), 97: AAS 56 (1964), 650.

275 Toespraak tot de Palestijnse autoriteiten, Bethlehem - Palestina (25 mei 2014): *Insegnamenti*, II, 1 (2014), 597.

280. Tegelijkertijd vragen we God om de eenheid in de Kerk te versterken, een eenheid die verrijkt wordt door verscheidenheid die met elkaar wordt verzoend door de werking van de heilige Geest. “Wij allen [...] zijn immers door één Geest gedoopt in één lichaam (1 Kor. 12, 13), waarin ieder zijn specifieke bijdrage levert. Zoals de heilige Augustinus zei, “ziet het oor door middel van het oog en hoort het oog door middel van het oor”.²⁷⁶ Het is ook dringend nodig te blijven getuigen van een weg van ontmoeting tussen de verschillende christelijke belijdenissen. Wij mogen niet het verlangen vergeten dat Jezus tot uitdrukking bracht: dat “allen één mogen zijn” (Joh. 17, 21). Luisterend naar zijn uitnodiging, erkennen wij met leedwezen dat het globaliseringsproces nog steeds de profetische en spirituele bijdrage van de eenheid onder alle christenen mist. Desondanks “hebben wij, ook al zijn wij nog op weg naar een volle gemeenschap, vanaf nu de plicht een gemeenschappelijk getuigenis te geven van Gods liefde voor allen door samen te werken ten dienste van de mensheid”.²⁷⁷

Religie en geweld

281. Een weg van vrede is mogelijk tussen de verschillende religies. Het uitgangspunt moet de blik van God zijn. Want “God kijkt niet met de ogen, God kijkt met het hart. En de liefde van God is hetzelfde voor iedere persoon, welke religie hij ook heeft. En als hij atheïst is, is het dezelfde liefde. Wanneer de laatste dag zal komen en er op aarde genoeg licht zal zijn om de dingen te zien zoals ze zijn, zullen wij verschillende verrassingen beleven!”.²⁷⁸

282. Ook “de gelovigen moeten ruimte vinden om een dialoog aan te gaan en gezamenlijk op te treden ten behoeve van het algemeen welzijn en de ondersteuning van de allerarmsten. Het gaat er niet om dat wij allen

²⁷⁶ *Enarrationes in Psalmos*, 130, 6: PL 37, 1707.

²⁷⁷ Gezamenlijke verklaring van de Heilige Vader Franciscus en de Oecumenisch Patriarch Bartholomeüs I, Jeruzalem (25 mei 2014), 5: *L'Osservatore Romano*, 26-27 mei 2014, p. 6.

²⁷⁸ Uit de film *Paus Franciscus. Een man van het woord. De hoop is een universele boodschap*, van Wim Wenders (2018).

meer *light* worden en de eigen overtuigingen, waaraan wij het meest gehecht zijn, verbergen, om anderen te kunnen ontmoeten die anders denken.[...] Want hoe dieper, hechter en rijker een identiteit is, des te meer zal deze de ander met haar eigen specifieke bijdrage kunnen verrijken”.²⁷⁹ Als gelovigen worden wij uitgedaagd naar onze bronnen terug te keren om ons te concentreren op het wezenlijke: de aanbidding van God en de naastenliefde, zodat bepaalde aspecten van onze leer, uit hun verband gerukt, niet uitmonden in vormen van minachting, haat, xenofobie en ontkenning van de ander. De waarheid is dat geweld geen enkele basis vindt in fundamentele religieuze overtuigingen, maar in hun verdraaiingen.

283. Een oprechte en nederige eredienst aan God “leidt niet tot discriminatie, haat en geweld, maar tot respect voor de sacraliteit van het leven, tot respect voor de waardigheid en de vrijheid van anderen en de liefdevolle inzet voor het welzijn van allen”.²⁸⁰ Inderdaad, “wie niet liefheeft, kent God niet, want God *is* liefde” (1 Joh. 4, 8). Daarom “is het afschuwelijke terrorisme dat de veiligheid van de mensen bedreigt, zowel in het Oosten als in het Westen, zowel in het Noorden als in het Zuiden en paniek, angst en pessimisme zaait, niet te wijten aan de religie – ook al wordt deze door terroristen geïnstrumentaliseerd –, maar aan de opeengestapelde verkeerde interpretaties van religieuze teksten, aan een politiek van hongersnood, onrechtvaardigheid, onderdrukking, arrogantie; daarom moet een einde worden gemaakt aan de steun aan terroristische bewegingen door het verschaffen van geld, wapens, plannen of rechtvaardigingen of ook media-aandacht en moet dit alles worden beschouwd als internationale misdrijven die de veiligheid en de vrede in de wereld bedreigen. Een dergelijk terrorisme in al zijn vormen en uitingen moet veroordeeld worden”.²⁸¹ Religieuze overtuigingen aangaande de heilige betekenis van het menselijk leven stellen ons in staat “de fundamentele waarde te erkennen van het gemeenschappelijk mens zijn, waarden in naam waarvan we

279 Postsyn. apost. exhort. *Querida Amazonia* (2 februari 2020), 106.

280 Homilie in de heilige mis, Colombo – Sri Lanka (14 januari 2015): AAS 107 (2015), 139.

281 Document over de menselijke broederschap voor een wereldwijde vrede en een gemeenschappelijke samenleving, Abu Dhabi (4 februari 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 februari, p. 7.

kunnen en moeten samenwerken, bouwen en een dialoog voeren, vergeven en groeien waarbij het ensemble van de verschillende stemmen een nobel en harmonieus gezang kan vormen, in plaats van fanatieke kreten van haat”.²⁸²

284. Soms wordt fundamentalistisch geweld ontketend in sommige groepen van om het even welke religie door de onachtzaamheid van hun leiders. Echter, “het vredesgebod zit diep verankerd in de religieuze tradities die wij vertegenwoordigen. [...] Als religieuze leiders zijn wij geroepen ware “mensen van de dialoog” te zijn, om bij de opbouw van de vrede niet op te treden als tussenpersonen, maar als authentieke bemiddelaars. Tussenpersonen trachten alle partijen korting te geven om voor zichzelf voordeel te behalen. Een bemiddelaar is daarentegen degene die niets voor zichzelf houdt, maar zich edelmoedig opoffert, wetende dat de enige winst die van de vrede is. Ieder van ons is geroepen een ambachtsman van de vrede te zijn door te verenigen en niet te verdelen, door haat te laten uitdoven en deze niet te koesteren, door de wegen voor een dialoog te openen en geen nieuwe muren op te trekken!”²⁸³

Oproep

285. Bij die broederlijke ontmoeting, die ik mij met vreugde herinner, met de Grootimam Ahmad Al Tayyeb “hebben wij stellig verklaard dat de religies nooit aanzetten tot oorlog en geen gevoelens van haat, vijandschap, extremisme opwekken, noch uitnodigen tot geweld en bloedvergieten. Deze rampen zijn de vrucht van het afwijken van het religieuze onderricht, het politieke gebruik van religies en ook van de interpretaties van groepen mensen van een religie die - in sommige periodes van de geschiedenis - misbruik hebben gemaakt van de invloed van het religieuze gevoel op de harten van de mensen [...]. Want God, de Almachtige, behoeft door niemand te worden verdedigd en wil niet dat zijn naam gebruikt

282 Toespraak tot de autoriteiten, Sarajevo - Bosnië - Herzegovina (6 juni 2015): *L'Osservatore Romano*, 7 juni 2015, p. 7.

283 Toespraak tot de deelnemers aan de internationale ontmoeting voor de vrede, georganiseerd door de Sint Egidio-Gemeenschap (30 september 2013): *Insegnamenti*, I, 2 (2013), 301-302.

wordt om mensen te terroriseren”.²⁸⁴ Daarom wil ik hier de oproep tot vrede, gerechtigheid en broederschap hernemen die wij samen gedaan hebben:

“In de naam van God, die alle menselijke wezens heeft geschapen, gelijk in rechten, plichten en waardigheid, en hen heeft geroepen om als broeders en zusters onder elkaar samen te leven om de aarde te bevolken en daarop de waarden van het goede, de liefde en de vrede te verbreiden.

In naam van de onschuldige menselijke ziel, die God heeft verboden te doden door te zeggen dat al wie één mens doodt, is alsof hij heel de mensheid heeft gedood, en wie er één redt, is, alsof hij heel de mensheid heeft gered.

In naam van de armen, de ellendigen, de behoeftigen en de gemarginaliseerden, aan wie God heeft bevolen hulp te bieden als een plicht die van alle mensen wordt gevraagd en in het bijzonder van iedere rijke en welvarende mens.

In naam van wezen, weduwen, vluchtelingen en degenen die uit hun huizen en landen zijn verdreven; van alle slachtoffers van oorlog, vervolging en ongerechtigheid; van de zwakken, van hen die in angst leven, van krijgsgevangenen en gemartelden in welk deel van de wereld dan ook, zonder enig onderscheid.

In naam van de volken die veiligheid, vrede en gemeenschappelijk samenleven zijn kwijtgeraakt en slachtoffer zijn geworden van vernietiging, verwoesting, en oorlog.

In naam van de *menselijke broederschap* die alle mensen omvat, hen verenigt en gelijkwaardig maakt.

284 Document over de menselijke broederschap voor een wereldwijde vrede en een gemeenschappelijke samenleving, Abu Dhabi (4 februari 2019): *L'Osservatore Romano*, 4-5 februari, p. 6.

In naam van deze *broederschap*, die verscheurd wordt door een politiek van integralisme en verdeeldheid en systemen van onmatig gewin en door afschuwelijke ideologische tendensen die de activiteiten en het lot van de mensen manipuleren.

In naam van de vrijheid die God aan alle menselijke wezens heeft geschonken door hen vrij te scheppen en hen daarmee te onderscheiden.

In naam van de gerechtigheid en de barmhartigheid, de fundamenteën van welvaart en de hoekstenen van het geloof.

In naam van alle mensen van goede wil, aanwezig in alle uithoeken van de aarde.

In naam van God en dit alles [...] [verklaren wij] dat wij de cultuur van de dialoog aannemen als de weg, de gemeenschappelijke samenwerking als gedragsregel, de wederzijdse kennis van elkaar als methode en criterium”.²⁸⁵

* * *

286. Bij deze overwegingen over universele broederschap voelde ik me vooral gemotiveerd door de heilige Franciscus en ook door andere broeders die niet katholiek zijn: Martin Luther King, Desmond Tutu, Mahatma Gandhi en vele anderen. Maar ik wil besluiten met een andere persoon met een diep geloof in herinnering te roepen die, uitgaande van zijn intense Godservaring, een weg van verandering heeft afgelegd tot hij zich broeder voelde van allen. Ik bedoel de zalige Charles de Foucauld.

287. Vervolgens richtte hij zijn ideaal van een totale toewijding aan God op een identificatie met de minsten, in de steek gelaten in de diepte van de Afrikaanse woestijn. In die context uitte hij zijn verlangen om ieder mens

285 Ibid.

als een broeder of zuster te voelen²⁸⁶ en vroeg hij aan een vriend: “Bid God dat ik werkelijk een broeder ben van alle zielen van dit land”.²⁸⁷ Hij wilde kortom “een universele broeder”²⁸⁸ zijn. Maar alleen door zich met de minsten te identificeren kwam hij ertoe broeder van allen te zijn. Moge God ieder van ons tot dit ideaal inspireren. Amen.

286 Vgl. de zalige Charles de Foucauld, *Meditatie over het Onze Vader* (23 januari 1897): *Opere spirituali*, ed. Paoline, Rome 1983, 555-562.

287 Id. *Brief aan Henry de Castries* (29 november 1901); id., *Solo con Dio in compagnia dei fratelli*, verzorgd door E. Bolis, Ed. Paoline, Milaan 2002, 254.

288 Id. *Lettera a Madame de Bondy* (7 januari 1092): cit. in p. Sourisseau, *Charles de Foucauld 1858-1916. Biografia*, vert. verzorgd door de Discepoli del Vangelo en A. Mandonico, Effatà, Cantalupa (TO), 359. Zo noemde ook Paulus VI hem, toen hij zijn inzet prees: encycl. *Populorum progressio* (26 maart 1967), 12: AAS 59 (1967), 263.

Gebed tot de Schepper

Heer en Vader van de mensheid,

Gij die alle mensen met dezelfde waardigheid hebt geschapen,
stort in onze harten een geest van broederlijkheid.

Inspireer ons met de droom van een nieuwe ontmoeting, van dialoog,
gerechtigheid en vrede.

Stimuleer ons om gezondere samenlevingen en een waardiger wereld te
creëren,

zonder honger, zonder armoede, zonder geweld, zonder oorlog.

Geef dat ons hart zich opent

voor alle volken en naties van de aarde,

om de goedheid en schoonheid te herkennen

die Gij in ieder van hen hebt gezaaid,

om banden te smeden van eenheid, van gemeenschappelijke projecten,

van gedeelde hoop. Amen

Christelijk oecumenisch gebed

Onze God, Drie-eenheid van liefde,
stort vanuit de sterke gemeenschap van uw goddelijke intimiteit
te midden van ons de stroom van de broederlijke liefde uit.
Geef ons de liefde die straalde in de gebaren van Jezus,
in zijn familie van Nazareth en in de eerste christengemeenschap.
Geef ons christenen dat wij het evangelie beleven
en Christus herkennen in ieder mens,
om Hem gekruisigd te zien in de angsten van hen die in deze wereld
in de steek gelaten en vergeten zijn,
en verrezen in iedere broeder en zuster die weer opstaat.

Kom, heilige Geest! Toon ons uw schoonheid
weerspiegeld in alle volkeren van de aarde,
om te ontdekken dat allen belangrijk zijn,
dat ze allen nodig zijn, dat ze verschillende gezichten zijn
van dezelfde, door God beminde mensheid. Amen.

Gegeven te Assisi, bij het graf van de heilige Franciscus,
op 3 oktober, aan de vooravond van het Feest van de
Poverello, in het jaar 2020, het achtste van mijn pontificaat.

Franciscus

Fratelli tutti

In deze encycliek laat paus Franciscus zich opnieuw inspireren door de heilige Franciscus van Assisi. Deze heilige stelde aan alle broeders en zusters een manier van leven voor die 'door-trokken was van de smaak van het evangelie'. Hij nodigde uit tot een liefde die de grenzen van geografie en ruimte overstijgt.

In eenvoudige woorden legde hij het wezen uit van een open broederschap, die het mogelijk maakt om elke persoon te erkennen, te waarderen en lief te hebben ongeacht de fysieke nabijheid, ongeacht de plaats in de wereld waar hij geboren is of woont.

Paus Franciscus: *'Deze heilige van de broederlijke liefde, van de eenvoud en de vreugde, die mij heeft geïnspireerd tot het schrijven van de encycliek Laudato si', motiveert mij nu opnieuw om deze nieuwe encycliek te wijden aan de broederschap en de sociale vriendschap.'*

NUR 707

9 789493 161207

SRKK / Adveniat

